

ПЕТРЪ МОЗНАТИ
ПЕТРЪ МОЗНАТИ
ПЕТРЪ МОЗНАТИ
ПЕТРЪ МОЗНАТИ
ПЕТРЪ МОЗНАТИ

З благословення
Володимира,
Єпископа Вишгородського і Подільського
УАПЦ

Національна академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського
Свято-Покровська Подільська громада м. Києва

Святитель Петро МОГИЛА

МОЛИТВИ В ЧАС ВІЙНИ

Серія: Пам'ятки української православної
богословської думки XVII ст.

Том 3

Переклад із церковнослов'янської, упорядкування, коментарі:
Людмила Іваннікова, кандидат філологічних наук

Редактор: протоієрей Юрій Мицик, доктор історичних наук,
професор, священник УПЦ (Київський Патріархат)

Київ
2014

УДК 2-282.5+(093.3) Могила

ББК 86.372 – Могила

I-19

- I-19** **Святитель Петро Могила. Молитви в час війни:** Переклад із церковнослов'ян., упорядкув., передм., коментарі: Людмила Іваннікова; ред. прот. Юрій Мицик. – К., 2014. – 184 с. – Серія: Пам'ятки української православної богословської думки XVII ст.; т. 3.

Книга вміщує цикл богослужінь, які святитель Петро Могила рекомендує для відправи у час війни: молебень за військо і за народ та молебень в час нашестя чужинців, чин освячення бойових кораблів, знамен та зброї. З прагматичних міркувань додано також чин молебню за болящого, чин, як швидко причастити хворого, що під загрозою смерті перебуває, та служба до преподобних отців печерських, як особливо шанованих на Україні святих. Видання розраховане на практичне використання, а також і для наукового пізнання духовної спадщини Української Православної Церкви.

Для істориків, богословів, священнослужителів та широкого кола читачів.

ББК 86.372 – Могила

Всі права застережні.

Передрук цілої книги або її частини здійснюється лише з дозволу автора.

ISBN 978-617-7241-07-1

© Іваннікова Л.В., 2014
© Освіта України, 2014

ЗМІСТ

«Требник» Петра Могили – видатна пам’ятка козацької доби.....	6
Послідовність молебного співання до Господа Бога нашого за військо і за народ, яке співається в час війни, проти супостатів, що напали на нас	19
Послідовність молебного співання в час нашествия варварів і нападу чужинців	41
Чин благословення водного судна ратного, що на супротивників вирушає, одного чи багатьох, і благословення воїнів, що збираються пливти в них	67
Чин освячення військового прапора, тобто хоругви, і воїнам благословення на битву	73
Чин благословення військової зброї.....	83
Послідовність молебню за болящого	85
Чин як негайно причастити хворого.....	106
Правило молебне до преподобних отців наших печерських і всіх святих, що в Україні просіяли, яке може співати, коли і де хто бажає	111
Коментарі.....	128
Словник церковних та богословських термінів, що зустрічаються в текстах богослужінь.....	168
Умовні скорочення	181

"ТРЕБНИК" МИТРОПОЛИТА ПЕТРА МОГИЛИ – ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Якщо глянути на літургійні книги XVII–XVIII століть, можна спостерегти, наскільки Українська Православна Церква була нероздільною з життям і побутом народу, зокрема, селянства. Вона освячувала і благословляла всі види людської праці та її плоди, а також і все життя людини від народження до смерті. Усі «треби», тобто священнодійства церковні, витікали з насущних потреб парафіян. Ось, приміром, перелік богослужінь, які пропонують «Требники» цього періоду: чин освячення ікон, хрестів, дзвонів, цвинтаря, будинку, освячення дому проти пожежі, освячення ріки, човна нового, рибальських сітей, купелі рибної (ставка) і риб, освячення житниці (амбару), клуні нової (стодоли), стайні, світлиці, пивниці (льошу для зберігання напоїв), чин освячення зілля на Успіння, зілля проти недугів, зілля їстівного і овочів, усякої посудини, вина, олії, меду, солі, чин благословення вулика, оскверненої церкви тощо [5, с. 62–63]. Ці «Требники» дають цікаві відомості про побут і світогляд українського народу XVI–XVIII ст. Невичерпним джерелом етнографічних відомостей є і «Требник» святителя Петра Могилы 1646 р. До цієї книги, крім основних, внесено ще 37 нових «чинів», яких не було ні в грецьких, ні в слов'янських «Требниках», виданих до 1646 р. Це – чин заснування нового монастиря, міста, фортеці, чин благословення печі, пекарні, нового колодязя, насадження нового саду і благословення плодів та винограду в день Преображення, благословення посівів, нової клуні, нового невода, верби в Квітну неділю, куті (колива), благословення овечих отар та іншої худоби тощо.

Але цим не вичерпується значимість цієї видатної пам'ятки, адже «Требник» Петра Могилы є ще й своєрідним історичним документом, «свідком»

доби козаччини, доби безперервних воєн із мусульманським світом та тих проблем, які породжували ці історичні події. Ціла епоха відбилася у цій святій книзі, як у дзеркалі.

Досить погортати першу частину «Требника» — і ми побачимо цілий цикл богослужінь, які стосуються таїнства Хрещення, а разом з тим і всі ті внутрішньоцерковні проблеми, які виникали внаслідок контактів, здебільшого, трагічних, із зовнішнім світом. Йдеться про приєднання еретиків та відступників від православної віри, про хрещення іновірців (мусульман та іудеїв). Ці явища звичайними були в той час. І щоб упорядкувати релігійне життя, святитель пропонує такі варіанти таїнства Хрещення, а також і повчання до них: «Чинъ како пріймати возрастъ имущих от жидовъ, или от поганъ, или от еретикъ, невѣрующихъ въ Святую Троицу Единосущную и нераздѣлимую, и не крестящихся въ имя Отца, и Сына, и Святаго Духа во три погруженія»; «Чинъ како въ первый день огласити возраст имущих и имена християнскія им подати»; «Образъ отрицанія ся Юдейскаго богоборнаго невѣрія»; «Образъ отрицанія ся сарацинскаго»; «Образъ отрицанія ся злочестивыя проклятыя аریانскія ереси и проч.»; «Вопрошеніе сарацина, сіестъ турчина, о исповѣданіи вѣры»; «Вопрошеніе аріянина или инаго еретика невѣрующаго въ единого Бога въ Троици славимаго»; «Указъ о еже како пріймати от еретикъ приходящихъ къ святой Божіей Апостольстѣй Церкви» (догматичне повчання); «Чинъ како пріймати от еретикъ къ Православной вѣрѣ приходящихъ, иже николиже быша правовѣрніи, но изъ млада воспитани быша в ереси»; «Чинъ еже како святымъ миромъ помазати от еретикъ къ православної вѣрѣ приходящихъ и Церкви соборной съединяющихся»; «Указъ вторый, како пріймати еретики или отступники и Церкви Святой совокупляти их» (догматичні вказівки); «Чинъ како пріймати къ жидовскому, или турецкому, или аریانскому нечестію от Православно-Кафолическія Церкви отступившихъ, и паки раскаявшесе, и отметнувшесе сихъ безбожіе и невѣріе, вѣрѣ православної съвокупитися желаютъ»; «Образъ раздрѣшати отступника от правыя вѣры къ юдейскому, или турецкому, или аریانскому нечестію отступившаго, от клятвы и всѣхъ грѣховъ и сопричтати его Церкви Святой Кафолической», «Чинъ како пріймати от схисматиков, сіест отщепенцов, или отступниковъ къ православної вѣрѣ приходящихъ» тощо.

Інший блок богослужінь спрямований на забезпечення єдності Православної Церкви, що терпіла не менше, ніж її паства, від утисків та розколів, які загрожували самому існуванню Православ’я як такого. Захист віри і церкви в Україні мали забезпечити ряд богослужінь: «Молебное пѣніе къ Господу нашему Іисусу Христу, пѣваемое о умирении и соединении церкви

и свободжені в работѣ и плѣненіи агарянском суцх и раздрушеніи тѣх христоненавистныя власти» та «Молебное пѣніе къ Господу нашему Іисусу Христу, пѣваемое в нуждѣ Церковной, о умиреніи и соединеніи православныя вѣры и освобожденіи от бѣдъ, належашихъ православнымъ от сопротивныхъ апостатовъ», які подаються в третій частині «Требника». Питаннями єдності церкви дуже переймався свт. Петро Могила. Відомі ще й інші моління, авторство якихъ приписується йому: «Канон о умиреніи Православной Церкви» (не дуже віддалена версія канону, що входить до одного з вищеназваних богослужінь), «Благодарственныя пѣснопѣнія в честь Пресвятой Богородици по случаю чудеснаго избавленія єю Печерскія обители от нашествія ляцкаго войска» та «Благодарственное пѣснопѣніе печерскимъ угодникамъ Антонію и Феодосію» з того ж самого приводу, а також «Молебное пѣснопѣніе о умиреніи Православной Церкви, составленное по случаю возшествія на престолъ Владислава IV» — всі вони були вперше опубліковані за автографомъ Петра Могили у виданні «Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ» (К., 1887. — Ч. 1. — Т. 7).

Та найголовніше те, що «Требникъ» Петра Могили є пам'яткою козацької доби, адже він був упорядкований напередодні національно-визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, тому, крім усього іншого, яскраво відображає й історичні реалії того часу, зокрема, й безперервні війни з Османською імперією, які були особливо жорстокими, бо мали не лише політичне, економічне, але й релігійне підґрунтя. За уявленнями наших пращурів, супостати, що нападали на нашу землю, були не лише ворогами православної України, всього християнського світу, а й ворогами Самого Бога, Якого не визнавали і зневажали. Тому й смерть за православну віру і Церкву вважалася особливим духовним подвигом «христолюбивого воїнства», на який воно йшло самовіддано й з радістю, а ще — з вірою і надією на Господа, і завдяки цій вірі перемагало. Своїми численними перемогами над ворогами козацьке військо (як реєстрове, так і запорозьке) завдячувало саме Українській Православній Церкві, яка благословляла і освячувала кожний похід на захист Вітчизни.

Цікаво, що про визначальну роль Церкви в тодішньому суспільстві свідчать і фольклорні джерела XVII–XVIII століть, зокрема, українські народні думи. Хоч там і немає прямих відомостей про підготовку до походу козацького війська, однак є інформація про вихід у похід реєстрового козака («Дума про Олексія Поповича», «Про сестру і брата»). На основі цих текстів переконаємось, що ритуал проводів козацького війська був зосереджений навколо церковних таїнств Покаяння і Причастя. Основними його елементами були говіння (строгий піст, взаємне прощення з усіма ближніми, примирення

з ворогами, сповідь гріхів та Причастя Святих Таїн), прийняття батьківського благословення, прощання з усією громадою, навіть з малими дітьми [11, с. 69–78]. Все це порушив Олексій Попович (про що свідчить його сповідь отаману) — і мало не поплатився життям. Такий акцент ставить дума не випадково — воїн фактично повинен підготуватись до смерті, щоб чистим стати до бою і одержати Ангела-хранителя і при його сприянні здолати ворога.

Важливого значення думи надають церковній молитві за воїнів і перед виходом на війну. Повідомляється, що козаки «по церквах і монастирях молебні справляли».

Що ж це були за молебні і чому їх наймали козаки? Відповідь на це питання безпосередньо знаходимо в «Требнику». Тут подано цілий цикл молебнів за перемогу над ворогом, за гетьмана, за народ, за воїнів. Такі служби одправлялися в час нашестя чужинців в усіх храмах і монастирях, не кажучи вже про церкву, яка знаходилась у Січі Запорозькій. Найголовніші з цих молебнів два: «Вослѣдованіє молебнаго пѣнія къ Господу Богу нашему за царя и за люди, пѣваемаго въ время брани противъ супостатовъ, находящихъ наны» [9, с. 136–157] та «Вослѣдованіє молебнаго пѣнія, пѣваемаго внашествіи варваръ и внахожденіи языковъ» [9, с. 158–182]. Ці два молебні мають глибокий покаянний зміст, адже ґрунтуються на вірі в те, що всі нещастя, війни та напади чужинців — це кара за гріхи цілого народу. І отже, весь народ має очиститись покаянням (до цього, до речі, лунали заклики зі сцени Майдану на початку війни, в березні 2014 р.), а воїни здобудуть силу на ворога і підтримку Небесного Воїнства. Про це неодноразово наголошується в кожній молитві, у виголосах священника. Ці молебні служились після Літургії, за якою народ та воїнство сповідалися і причащалися Христових Таїн на відпущення гріхів.

Коли військо вирушало в похід (сухопутний або морський), вищезгадані молебні поєднувалися з іншими, під час яких безпосередньо благословлялися на ратний подвиг і освячувалися військові клейноди, зброя, кораблі та самі козаки. Це «Чинъ благословенія воднаго судна ратнаго, на сопотивныя отпушаемаго, єдинаго или многихъ и благословенія воиномъ внихъ плыти хотящимъ» [9, с. 238–245], «Чинъ освященія воинскаго знаменія, еже єсть хоругви и воємъ благословенія на брань» [9, с. 245–254] та «Чинъ благословенія воинскихъ оружій» [9, с. 254–256]. Звертаючись до Бога і Богородиці, до Небесного Воїнства на чолі з Архістратигом Михаїлом та Архангелом Гавриїлом та до всіх святих, молитви благали про перемогу.

Для освячення одного судна чи багатьох кораблів (можливо, козацьких чайок), священник разом із кліром виходив на берег моря або ріки і там без-

посередньо правив молебень, у якому просив благословення Божого на ці судна, щоб Господь показав їх страшними для ворогів, щоб послав їм Ангела Сили, який би додавав козакам мужності, оберігав їх від бурі та потоплення. Повністю вручаючи себе Богові, козаки вірили, що переможуть не власною силою, а силою Всевишнього. Цю віру утверджували численні апеляції до старозавітної історії – згадки про славетні битви та перемоги Ісуса Навіна, царя Давида, Самсона, Гедеона й інших героїв, озброєних переважно вірою, над численним воїнством. Всі ці факти доводять, що Бог не в силі, а в правді, і завжди воює на боці тих, хто уповає на Нього.

Після молебню священик окропляв святою водою судна, а також і гетьмана, і все воїнство, після чого вони відразу вирушали в плавання «въ имя Господне».

Бойові знамена (хоругви) та зброя освячувались у храмі. Військові прапори, як правило, освячував сам митрополит або єпископ, і дуже рідко священик. Очевидно, це залежало від важливості прапора – чи був він гетьманським, полковим, сотенним чи курінним. Хоругви ставились розгорнуті на амвоні, перед вітарем. Святитель, стоячи перед Престолом, у повному облаченні, як на Літургії, творив молитву, клірики ж співали на два хори – все це відбувалося надзвичайно урочисто і святково, не зважаючи на обставини воєнного часу. Головний лейтмотив церковного співу – «З нами Бог, розумійте, народи, і покоряйтеся, яко з нами Бог».

Основна подія, що згадувалась у молитві – явлення св. рівноапостольному імператору Костянтину Хреста Господнього з написом «Цим переможеш» і зображення ним хресного знамення на військових прапорах. Ця традиція продовжувалась і в козацькі часи на Україні, на військових знаменах був завжди зображений Хрест, тож під час співу тропаря Хресту Господньому святитель виходив з вітаря і, ставши над хоругвами й прочитавши відповідну молитву, призивав на них Боже благословення і захист та окропляв їх святою водою. Після цього брав знамено і давав у руки хорунжому, перед тим поставивши його на коліна, і благословляв його на битву, а той, прийнявши хоругву, цілував десницю, яка її подала. Якщо там були інші воїни, єпископ благословляв їх словами: «Будьте мужні, і нехай кріпиться серце ваше, і уповайте на Господа, бо Він переможе ворогів наших!» – і окропляв усіх святою водою, осіняючи хрестом.

Освячення хоругви мало майже державне значення, адже це був один із козацьких клейнодів, який вважався не лише символом влади Гетьмана, але й символом державності України (січова хоругва – символом Війська Запорозького), а полкові хоругви були бойовими знаменами, втрата яких на полі

бою означала поразку. Тож і не дивно, що освячення цих знамен відбувалося так урочисто.

Інша страва — козацька зброя. Свій власний меч або шаблю освячував кожен воїн, а перед походом зброю могли освячувати колективно. Тож випадок у Мотронинському монастирі в часи гайдамаччини (1768 р.) був, очевидно, продовженням козацької традиції.

Отже, «Чинь благословенія воинскаго оружія» відправляв також або святий, або ієрей, зодягнувшись у повне облачення, як для Літургії. Звелівши покласти зброю перед амвоном, на столі, застеленому обрусом, святий виходив із вітваря і, обкадивши її навхрест, розпочинав молебень. У молитві над мечами і шаблями просив він небесного благословення на них і на воїнів, що піднімають їх для захисту Церкви Святої і всіх християн, сущих на землі. Просив дати воїнам силу, а зброю зробити побідоносною. Після молитви святий кропив святою водою зброю та воїна, якому вона належала.

У коментарі до молебню свт. Петра Могила зауважує: «Нехай буде відомо, що сим благословенням благословляється і меч, і шабля. Якщо один меч або одна шабля благословляється, священнослужитель промовляє лише про одне: «меч сей», або «оружжя се». Якщо ж багато, промовляє: «Мечі сі» або «оружжя сі». Це зауваження святого свідчить, що подібний молебень був звичайним і масовим явищем в епоху козацьких воєн.

Отже, і фольклор, і писемні пам’ятки XVI–XVIII ст., зокрема, «Требник» Петра Могили, засвідчують, що в основі народного світогляду тих часів була закладена глибока віра в непроминуші християнські цінності. І вирішальну роль у формуванні цих морально-етичних норм відіграла Українська Православна Церква, яка благословляла і освячувала праведну війну нашого народу за своє національно-політичне й духовне визволення.

Слід зазначити, що пропоновані в цьому виданні богослужіння вже мають і сучасну, нову історіографію, яка розпочалася безпосередньо в дні революції 2013–2014 рр. Десь після трагічних подій на Грушевського, а особливо в дні штурму Майдану 18–20 лютого, коли подих війни вже відчувався в повітрі, ми звернулись до «Требника» Петра Могили з метою практичного використання досліджуваних нами текстів, які несподівано зробилися актуальними, рятівними, життєво необхідними. Найперше, що вразило — це разюча подібність зображуваних там подій до реалій нашого часу. За високим, піднесеним стилем, архаїчною лексикою, метафоричними образами вбачалися наші страшні нещастя: викрадення і катування людей, виявлен-

ня замордованих або напівживих тіл євромайданівців у лісопосадках, спалення церкви-намету на Майдані, вбивство і побиття священників, перетворення церковних подвір'їв на бази для терористів і снайперів, врешті-решт, благословення патріархом Московським Кирилом братовбивчої війни та торжество Церкви, що підтримує тероризм в Україні, з приводу анексії Криму.. Всі ці злочинства взивають до Господа словами канону, написаного понад 300 років тому! Досить процитувати декілька уривків, – і читач сам побачить проекції на сьогодні: «Воїнство варварське, що зібрав проти нас народ безбожний, вогнем палає і дише, і втішається вбивствами та тортурями» [9, с. 160]; «Оком всевидящим милостиво поглянь, Господи, і побач, як прийшли вороги в насліддя Твоє і осквернили храми святі Твої, і покидали трупи рабів Твоїх на поживу птахам небесним, а тіла преподобних Твоїх звірам земним, проливають кров їх як воду, і нема кому поховати [9, с. 160–161]; «Храми святі Твої, і вівтарі священні, і чесні ікони Твої, і всіх святих образи, сосуди й священні скарби вороги Твої, Діво, осквернили і занечистили [9, с. 163].

А ось яка влучна характеристика «старшого брата» – наче вчора написана! «Незчисленний народ, гордий, зарозумілий рід, що любить війни і клятви переступає, рать на нас непримиренну підняв» [9, с. 165].

І наче крик душі цілого народу сприймалися такі слова: «Нестерпно, Владичице, чути нам, як промовляє ворог: Гнатиму і наздожену, розділю здобич, насичу душу свою, вб'ю мечем своїм і переможе рука моя; тож, випердивши це, заступи нас» [9, с. 163].

Таким чином, слова молитви, спрямовані проти варварів, цілком надаються і для захисту від тих, які називають себе християнами, а по природі гірші від язичників.

Кримські події на початку березня внесли ще більший страх і сум'яття. Настав час соборної молитви, на яку піднялася вся Україна, всі, хто не міг вступити до лав Збройних Сил. За тих, що пішли на війну, що захищали кордони, слід було особливо молитися, щоб Господь зберіг їх і укріпив силою Святого Духа на ворогів. Тоді ще більше актуалізувались молитви за воїнів, пропонувані в «Требнику» свт. Петра Могили, адже в сучасних молитвословах, навіть і в упорядкованому нами «Православному молитвослові» таких не було. В той час нами були перекладені коротенькі молитви за військо, які святитель Петро подає в чині освячення «судна ратного» та військового прапора, тобто хоругви. А оскільки наймобільнішою системою поширення інформації нині є Інтернет, то, на наше прохання, отець Димитрій Каран, священник Свято-Покровської Подільської Церкви м.Києва, розіслав у мережі «Фейсбук» п'ять

перекладених нами молитов, а саме: «Молитва за воїнів морського флоту, що вирушають на битву», «Молитва за воїнів, що йдуть на війну», «Молитва за православних воїнів, які йдуть на битву», «Молитва того, хто йде на війну» та «Молитва за спокій православних воїнів, за віру та Україну на полі битви загиблих». Дві останні молитви не належать до «Требника». Перша – перероблена нами в стилі православних сакральних текстів народна молитва, яку зафіксував у кінці XIX ст. етнограф Володимир Ястребов [6, с. 42–43]. У фольклорному збірнику «Материалы по этнографии Новороссийского края» вона мала назву «Молитва шедши на войну» – і це, до речі, єдиний зразок такої молитви, виявлений нами в наукових джерелах. «Молитва за православних воїнів», також із певними коньєктурами, перекладена нами за виданням «Псалтирь, чтомая по усопшим» [7, с. 492–497] («Молитва о упокоении православных воинов, за веру и отечество на брани убиенных»).

В той самий час, на початку березня, ці самі переклади були надіслані нами в редакцію газети «Наша віра» (дві з них опубліковані в останньому номері, за червень 2014 р. (№6, с.3)), а також і розповсюджувались приватно, в роздрукованому та електронному варіанті.

Коли ж через кілька місяців зайшла мова про це видання, одна з колег повідомила, що молитви з «Требника» Петра Могили вже є в Інтернеті, викладені єпископом Олександром Драбинком. Увійшовши в «Google», ми виявили на офіційному сайті Української Православної Церкви (МП) саме ці п’ять молитов, і в такому вигляді, як були «запущені» нами в мережу (з вказівкою «Із «Требника» свт. Петра Могили»). Отже, наша ідея соборної молитви за воїнів повністю реалізувалась, і це стало передумовою підготовки до друку й інших, уже до того часу зроблених нами перекладів.

Перші переклади були здійснені нами виключно з прагматичних міркувань: щоб полегшити читання в домашніх умовах. Як відомо, в «Требнику» мало не половина слів написана під титлами: С(т) (святих), кь Гу Бгу, Бг. На(с), та(к), Тртоє (трисвятое), Оче (Отче), глет (глаголет), Гу (Господу), Хе (Христе), блгви (благослови), блгвен (благословен) по(д), все(х) Аггл (Ангел), Гнь (Господень), радо(сть), помо(лимся), о(т), на(м), крепо(сть), ннѣ (нині), Ги (Господи), пса(лом), Црѣ (Царѣ) тощо. Крім того, в багатьох випадках свт. Петро подавав неповні тексти – це стосується ірмосів та окремих тропарів (див. коментарі). Все це ускладнює процес моління, навіть священнослужителі вважають «Требник» «важким», незручним для використання саме через правопис. Тож і перше бажання було – просто переписати його сучасною українською мовою... Але з цього моменту якраз і почалася справжня наукова праця, захоплююча і копітка.

Загалом справа перекладу зі стародавніх мов нелегка, адже змінилась не лише природа мислення, лексичний фонд, значення багатьох слів (маємо через це велику кількість міжмовних омонімів), синтаксис, який у книжній мові не раз калькувався з старогрецького (як відомо, Петро Могила сам звіряв набрані тексти із старогрецькими оригіналами). Крім того, слід враховувати найголовніше. Молитви й канони, тропарі й кондаки – це неперевершені зразки стародавньої духовної поезії, т. зв. гімнографія, яка черпала свої образи не лише в Старому й Новому Завіті, але й східному фольклорі. Особливо це стосується канонів до Божої Матері. Образною, поетичною мовою у цих текстах викладено православне догматичне богослів'я. Тож іноді не так просто під час перекладу зберегти і високий духовний стиль тексту, і його ритмо-мелодіку, і адекватність богословської думки, яку перекладачеві слід добре знати і розуміти. Саме знання православного вчення завдяки багаторічному співанню в церковному хорі та досвід перекладу «Православного молитвослова» (К., 1995. — 794 с.) допомагало нам зрозуміти іноді дуже складний з філологічного боку текст, реконструювати його для сучасного читача.

Багато в чому допомагала т. зв. «формульна природа» текстів. Нами вже давно помічено, що, подібно до фольклорних зразків, молитви також значною мірою складаються з ряду формул, тобто певних мовних кліше, сталих висловів та номінацій, які використовуються в незмінному вигляді в усіх текстах. Українською мовою, яка відзначається багатством синонімічних рядів, ці формули можна передати по-різному. Тож перекладач сам визначає той лексичний набір, який буде використовувати в різних інтерпретаціях (а в стародавніх мовах, тим паче, в цих сакральних текстах, він дуже обмежений). У цьому, до речі, якраз і полягає своєрідність авторського стилю перекладача: той самий текст у різних перекладах звучить по-різному, хоча це не впливає на його зміст.

Оскільки у богослужбовій практиці Української Автокефальної Православної Церкви за століття її існування вже виробилась богословська термінологія, є певні напрацювання в галузі перекладу, ми скористалися досвідом попередників, не вигадуючи власних «відкриттів», у тому числі нами запозичені з вказаних у списку скорочень видань окремі тропарі, кондаки та ірмоси, вірші з псалмів, що використовуються в обіході УПЦ.

Були й ще деякі текстологічні проблеми, які ми вирішили таким чином.

1. За кого молитися?

На початковому етапі, коли згадані тексти використовувались нами з прагматичною метою, це питання не ставилось. Тому в усіх заголовках і

в виголосах, і в канонах формули «за царя» чи «за люди», «за великого господаря нашого», «за царя и за вои его» і т.п. були замінені відповідно: «за військо і народ» (детальніше див. коментарі). У одній з молитов була знайдена універсальна формула: «вірний Тобі народ наш». По-перше, вона характерна для такого типу текстів, по-друге — якнайкраще означає того, хто нині потребує Божої підтримки і допомоги.

Однак виникла проблема під час підготовки текстів до друку в серії «Пам’ятки православної богословської думки» — якщо це частина пам’ятки, тоді слід повністю зберегти її стиль, не опускаючи «ніже титли, ніже тої коми»... Вирішення цієї проблеми підказав сам святий Петро Могила. Працюючи з «Требником», ми зауважили, як творчо він використовував тисячолітню духовну спадщину: навіть ті тексти, які вважались сталими, незмінними (тропар і кондак Хресту, тропарі і стихири Богородичні, ірмоси канонів) він осучаснював, пристосовував до обставин богослужіння, до ситуації (царя чи господаря змінив на Гетьмана, тропар Хресту варіював залежно від основного прохання: «Спаси, Господи, люди Своя, и благослови достояніє Твое, побѣди великому Господару нашему на сопротивныя даруя и Своя сохраняя Крестом си люди»; «Спаси, Господи, люди Своя и благослови достояніє Твое, и послѣ благодать Свою на домъ сей, посѣщающую, покрывающую и избавляющую от всякаго зла обстоянія всѣхъ живущихъ в нѣм молитвами Богородица и всѣхъ святыхъ Твоихъ»). Тож це дало нам право залишити зроблені нами кон’єктури з метою актуалізувати стародавні тексти, надати їм нового життя, як це робив сам святий. Кожна з внесених нами правок прокоментована у примітках.

2. Номінації, імена.

На сторінках «Требника», і особливо в поданих тут канонах та молитвах, трапляється численна кількість старозавітних імен, пов’язаних з біблійною історією, назв давно зниклих народів тощо. Всі ці імена та події ми з’ясували в коментарях. Однак нерідко траплялося так, що в сучасних перекладах Біблії вони звучать зовсім по-іншому (мадіамляни як мідіяни, Сенахерим як Санхерів або Сеннахорів, Адар як Гадад тощо). Деякі з них (як Зів, Зевей, Салман, князі ханаанські) взагалі в Священному Писанні не названі (при складанні канону могли використовуватись ще й інші історичні джерела). Тож з огляду на це всі біблійні імена, а також і етноніми, подаємо за Петром Могилою.

3. Правопис.

Оскільки переклад не є публікацією оригіналу, то всі правописні норми XVII ст. (числова нумерація сторінок, рядків, псалмів, гласів, пісень канону,

вживання великої літери, дужок, лапок, двокрапки, інших знаків пунктуації, а також поділ на абзаци) подаємо за сучасним українським правописом.

Оскільки в пам'ятці застосовано двоколірний друк і три види шрифтів (заголовний, великий для основного тексту, дрібний для ремарок), під час верстання ми намагалися максимально відобразити зовнішнє оформлення пам'ятки, яка стала не тільки вінцем праці святителя Петра Могили, а й неперевершеним досі вінцем українського книгодрукування XVII ст.

...І насамкінець. 18 травня 2014 р., у переддень виборів Президента України, у Свято-Покровській Подільській Церкві м. Києва, з ініціативи священника Димитрія Карана, вперше було відправлено богослужіння до Господа Бога нашого за військо і за народ, перекладене українською мовою з «Требника» свт. Петра Могили. Служба була урочистою, з винесенням Євангелії і з поминанням воїнів, які захищають нашу незалежність на Сході України, і викликала сльози на очах у парафіян. Отже, видатна пам'ятка часів козаччини здобуває нове життя. І це вже – сучасна історія України.

1. *Иванникова Л.* Проводи на брань: Церковный обряд и бытовая традиция / Людмила Иванникова // *Духовна культура и религиозность некад и данас – различити контексти и традиције. Међународни тематски зборник / Урядници др. Ивица Тодоровић, др. Гордана Благојевић. Коуредник Маја Марјановић.* – Београд, 2012. – С. 155–170.

2. *Иванникова Л. В.* Охоронні молитви / Людмила Иванникова // *Міфологія і фольклор.* – 2013. – № 4. – С. 31–43.

3. *Иванникова Л.* Про богослужбові переклади // *Наша віра.* – 2007. – № 11. – С. 14.

4. *Иванникова Л. В.* Проводи козацького війська (за «Требником» Петра Могили) / Людмила Иванникова // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Збірник наукових праць.* – Випуск 21. – Частина 1. – К., 2012. – С. 219–222.

5. *Иванникова Л.* Українська Літургійна книга / Людмила Иванникова // *Український церковно-історичний журнал.* – 2008. – № 1 (11). – С. 61–71.

6. *Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губ. В. Н. Ястребовым* // *Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете.* – Вып. II. – Одесса, 1894. – С. 2–202.

7. *Молитвенный щит православного христианина.* – 7-е изд. – Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 704 с.

8. *Псалтирь, чтмая по усопшим.* – М.: Трифонов Печенгский монастырь; «Ковчег», 2002. – 576 с.

9. *Требник* митрополита Петра Могили [У 2-х т.] — Репринт. вид. — К.: Інформ. — Вид. Центр Укр. Православн. Церкви, 2011. — Т.2. — 816 с.

10. *Українські народні думи*. Том 2. Тексти №№ 14–33 і передмова Катерини Грушевської. — Харків–Київ: Державне видавництво «Пролетар», 1931.

11. *Українські народні думи*. Том перший корпусу. Тексти №№ 1–13 і вступ Катерини Грушевської. — К.: Державне вид-во України, 1927.

Людмила ІВАННІКОВА,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу фольклористики
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України,
лауреат літературної премії ім. Олени Пчілки.
Київ, 30 червня 2014 р.

**УСТУПАМ
ТРЕБИЖИ.**

РАЗЛИЧНЫМ ВО-
СЛѢДОВАНИМЪ, МОЛБНЫ, И
МОЛЧБЫ, ВЪ РАЗЛИЧНЫМЪ
ПОТРЕБИ И НУЖИ ПО БРЕМЕНИ
И ПОТРЕБИ ОУПОТРЕБЛЕНЫ,
ВСЕБЪ СОДЕРЖАЩАМЪ.

**І. ПОСЛІДОВНІСТЬ МОЛЕБНОГО СПІВАННЯ
ДО ГОСПОДА БОГА НАШОГО ЗА ВІЙСЬКО
І ЗА НАРОД, ЯКЕ СПІВАЄТЬСЯ В ЧАС ВІЙНИ,
ПРОТИ СУПОСТАТІВ, ЩО НАПАЛИ НА НАС**

Ієрей починає: Благословен Бог наш:¹

Далі: Трисвяте: по Отче наш: Ієрей промовляє: Бо Твоє є царство:

Читець же: Господи, помилуй (12 разів): Прийдіть, поклоніться (тричі): *Псалом 19:* Почує тебе Господь в день печалі: і 20-й: Господи, силою Твоею звеселиться цар: *Якщо ж царя тут нема, не читаємо вищевказані псалми, а читаємо псалом 34-й:* Суди, Господи, тих, що змагаються зі мною:

Слава: І нині: Алилуйя (тричі)².

Диякон же промовляє єктенію велику: В мирі Господеві помолімся, — і інше, аж до: За тих, що плавають:³ — і зразу додає оце:

Щоб не пом'янув Господь гріхів і беззаконь наших, але як милосердний, милостивим був до нас, недостойних рабів Своїх, що в стані війни перебуваємо, і визволив нас від ворогів наших, Господеві помолімся.

Щоб подав силу й могутність христоробивому воїнству, і завжди мужнім та хоробрим проти будь-якого ворога і

супостата його являв, і рабам Своїм мир, і утвердження, і від усіх небезпек, насильства, й неволі, й ворожих нападів швидко звільнення дарував, Господеві помолімось.

Щоб мир і славу вселив у землі нашій і визволив нас від усіх ворожих підступів та хитрощів і військових нападів, Господеві помолімось.

Щоб не віддав нас на розтопання і розорення ворогам і супостатам нашим, але на втечу всю сміливість їх обернув і всю силу їх знищив, і під ноги вірних Своїх підкорив, Господеві помолімось.

Щоб соромом і безчестям лиця супротивників переповнилися, а серця їх страхом, і жахом, і панікою, і Ангел Господній щоб гнав і побивав їх, Господеві помолімось.

Щоб на лук мідний перетворив м'язи вірних Своїх і зміцнив десницю їх могутністю сили Своєї для перемоги і знищення ворогів і супостатів, що напали на нас, Господеві помолімось.

Щоб перемінив усю скорботу і смуток наш на радість і веселість, і війну на твердий мир, і нездоланими від будь-яких ворожих нападів назавжди нас сотворив, Господеві помолімось.

Щоб знищив щит, зброю і брань усіх тих, що воюють з нами, і під ноги христолюбивому воїнству їх підкорив, Господеві помолімось.

Щоб невичерпну, нездоланну, всеперемагаючу силу, міць і мужність та хоробрість христоіменитому воїнству нашому на знищення зброї сильних ворогів наших подав, Господеві помолімось.

Щоб подав визволення вірним рабам Своїм від нашествия чужинців і від усіх людей, що бажають війни, і військових нападів, і в мирі глибокому Церкву і людей Своїх зберігав, завжди даруючи їм перемогу на ворогів, Господеві помолімось.

Щоб визволитися нам:⁴

Заступи, спаси, помилуй:

Пресвяту, Пречисту, Преблагословенну, Славну:

Після цього: Бог Господь і з'явився нам: на глас 1.⁵

Тропар, глас той самий:

Спаси, Господи, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє, перемогу побожному народові нашому на супротивників подай і Хрестом Твоїм охороняй нас, оселю Твою⁶.

Слава: Той самий. І нині: Богородичний:

Заступнице страшна і непорочна, всехвальная Богородице, не відкинь, Милосердна, молитов наших, утверди силу православних, і спаси того, кому повеліла Ти царювати, і подай йому з неба перемогу, бо Ти Бога породила еси, Єдина Благословенная.

Далі псалом 50: Помилуй мене, Боже:⁷

Канон. Глас 8⁸

Пісня 1

Ірмос: Фараона, що гнався на колісниці, чудотворний жезл Мойсеїв колись потопив, навхрест ударивши й розділивши море, а врятував Ізраїля, втікача, пішоходця, що співав пісню Богові⁹.

Приспів¹⁰:

Многомислостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Пам'ятаючи Твою невимовну милість і чоловіколюбство, до Тебе припадаємо, Єдиний Сотворителю, і молимо Тебе: відвернися від гріхів наших і визволи людей Твоїх, а супротивників подолай.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Як колись на Амаліка, милостивий Боже, подав еси перемогу через воеводство Мойсея, угодника Твого¹¹, так і нині, молимо Тебе, народові нашому й війську¹² перемогу славному на видимих і невидимих ворогів подай.

Слава:

Хрестовидно розпростертими руками Мойсеєвими силу Амалікову, перемігши, знищив Ти, Боже. Тож і нині благаємо Тебе: подолай, Милостивий, варварські полки, що повстали на нас, і Хрестом Твоїм захисти вірний Тобі народ наш¹³.

І нині:

Силою Твоєю несказанною, многомилостивий Христе, захисти людей Своїх від усякої напасті, на видимих і невидимих ворогів вірному Тобі народові нашому¹⁴ перемогу даруючи ради Пречистої Твоєї Матері і всіх святих.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владика Господа Ісуса.

Пісня 3

Ірмос: Небесного круга Верхотворче Господи і Церкви Будівниче, утверди мене в любові Твоїй, Ти, Найвище Бажання й вірних Підпора, Єдиний Чоловіколюбче¹⁵.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Невимовною Твоєю милістю і несказаним милосердям Твоїм, Христе, захисти людей Твоїх, а сміливість і самовпевненість поганську під ноги підкори вірному Тобі народові нашому¹⁶.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Як колись віддав єси, Боже, чужинців вірному Тобі рабові Ісусові Навіну¹⁷, так і нині, Милостивий, підкори супротивних нам ворогів під ноги вірному Тобі народові нашому¹⁸.

Слава:

Не віддай нас, Владико, у гніві Твоїм за беззаконня наші в руки ворогів, але, убогих рабів Своїх молитви вислухавши, оберни ярість Твою на радість нашу.

І нині:

Молимося Тобі, Владичице, визволи нас, людей Твоїх, невимовною Твоєю милістю, і, покривши крильми духовними, захисти, бо Тебе після Господа Бога ми за єдину заступницю маємо.

*Катавасія:*¹⁹

Спаси від напастей рабів Своїх, милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господа Ісуса.

Далі диякон виголошує цю ектенію:

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї:²⁰

Господи Боже наш, сильний і непереможний у битвах, Тебе в поміч ми, недостойні, призиваємо і смиренно молимо: підійми зброю сили Твоєї і щит захисту і визволи; встань на поміч нам і вийми меч гніву Твого і перемоги, оберни його проти тих, що воюють з нами і переслідують нас, і поверни назад з ганьбою тих, що замишляють зло проти нас, підкоряючи їх під ноги вірних Своїх, молимося Тобі, скоро, як милосердний, вислухай і милостиво помилуй.

Господи Боже наш, поглянь з небес і побач, що вороги наші меч підняли і натягнули лук свій, щоб вбивати смирен-

них і убогих рабів Твоїх і заколоти тих, що Тебе правовірно славлять, і силою Твоєю всемогутньою луки їх сокруши, і меч їх скоро нехай увійде в серця їх, і перемогу на них і подолання рабам Твоїм даруй, молимося Тобі, Вседержавний Царю, вислухай і помилуй.

Не на лук свій ми уповаємо, і не зброя наша врятує нас, Господи, а Твою всемогутню поміч призиваємо і, на Твою силу сміливо покладаючись, на ворогів наших повстаємо, і ім'я Твоє з вірою призиваємо, а Ти ж заверни назад, і вигуби їх, і в руки вірному Тобі воїнству нашому віддай²¹, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Пошли стріли Твої, Господи, і сум'яття вчини серед ворогів наших, блисни блискавкою і розжени їх, зішли руку Твою з висоти, і винищи їх із землі, і визволи нас, і позбав, імені Твого ради, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Ієрей каже виголос:

Почуй нас, Боже, Спасителю наш.²²

Хор: Амінь.

Сідальний, глас 7:

Церква взиває до Тебе, Христе Боже, на Кипарисі, Певзі і Кедрі поклоняємий, перемогу вірному Тобі народові нашому, Богородиці ради, Хрестом Твоїм подай і помилуй нас.

Богородичний:

Ти, що маєш милосердя над немочами нашими і споглядаєш на сущих на землі, змилосердься над скривдженими людьми, Благословенная Богородице, і безперервно молися, щоб ми не загинули в гріхах, і ублагай, яко Чистая, скоро готового на добру перемену Бога, спастися душам нашим, Пресвятая Діво.

Пісня 4

Ирмос: Ти мій, Христе, Господь, Ти моя сила, Ти мій Бог, Ти моє радування, Ти не залишив утробу Отця, але з милості Твоєї зглянувся на страждання наші; тому з пророком Авакумом взиваю: слава силі Твоїй, Чоловіколюбче²³.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Ти Владико Боже, що милосердям оберігаєш людей Своїх, а напастями та війнами навертаєш їх знову до Себе, ярість гніву Твого нині припини і заспокой; оберни на радість печаль і скорботу нашу, перемогу на супротивників подаючи.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Не гнівом Твоїм, Христе, викривай нас, ані ярістю Твоєю, милостивий, але милосердя Твоє, Владико, вияви над людьми Твоїми, перемагаючи поганські ворожі напади і підкоряючи всі війська під ноги вірному Тобі народові нашому²⁴.

Слава:

Владико Господи, Ти рукою Своєю всесильною в глибині потопив фараона²⁵, Ти і нині, Христе, сміливість безбожних варварів силою Хреста Твого розори як єдиний милосердний, відкинувши гріхи наші молитвами Тої, що Тебе породила.

І нині:

Ти єси після Бога християнам заступниця, Пречистая, Ти пристрастей наших цілителька, Ти, Госпоже, велика у битвах помічниця, — тому Тебе ми нині, всі разом славлячи, молимо: Сина і Бога Твого за нас ублажай, нехай визволить людей Своїх від усякої напасті, щоб ми завжди Тебе величали.

Пісня 5

Ірмос: Нащо Ти відкинув мене від лица Твого, Світло Незаходиме, і темрява ворожа покрила мене, окаянного, але поверни, Христе мій, мене і до світла заповідей Твоїх путі мої направ, молюся Тобі²⁶.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Не поминай, Владико, численних провин наших, але скоро змінивши ярість Твою на милосердя, подолай усіх ворогів і людей Твоїх збережи милістю Своєю.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Зглянься, милостивий, на людей Твоїх, що страждають, і подай нам з небес Твою допомогу, як колись на Амаліка Мойсеєві, угодникові Твоєму, і укріпи народ наш на ворогів, що ополчилися проти нас.

Слава:

Ти зміцнив колись силу Давида, пророка Твого, на гордого Голіафа²⁷, Ти й нині, Владико, укріпи вірний Тобі народ наш²⁸, подаючи йому перемогу на ворогів і підкоряючи супротивників під ноги йому.

І нині:

Тебе, Пречистую, за єдину непереможну заступницю маємо, Яка гріхи наші знищує, тож до Тебе волаємо, припадаючи: визволи нас, Госпоже, від усіх напастей і зол.

Пісня 6

Ірмос: Очисти мене, Спасе, бо беззаконня мої безмежні, і з глибини гріха виведи мене, молюся, бо до Тебе взивав я — і Ти почув мене, Боже спасіння мого²⁹.

Тивизволив, Владико, народ єврейський, що у скорботі перебував, і силу Самсонові дав могутністю Своєю³⁰; Ти й нині, милостивий, визволи людей Твоїх від ворожого війська і підкори його вірному Тобі народові нашому³¹.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Дивний єси Боже, бо Своєю всесильною десницею визволяєш Ти людей, раттю захоплених: все-бо рука Твоя може. Тому й нині молимо Тебе: визволи нас від ворогів наших.

Слава:

Оком Своїм всевидящим споглядаючи на насліддя Твоє, що терпить насильство від ворогів, змилосердься, Владико, над людьми Своїми, а поганську сміливість подолай і під ноги народові й війську нашому підкори³².

І нині:

Ти єси Держава Непереможна, Пречистая Владичице, Ти за гріхи наші і пристрасті праведно нас караєш, але молимося Тобі, Госпоже, визволи нас, людей Своїх, від будь-якої напасті і брані, і перемогу з небес подай, як колись Костянтиніві, вірному цареві нашому, і всім людям Твоїм.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господа Ісуса³³.

*Далі ектенія мала;*³⁴

І після виголосу Кондак, глас 4:

Ти, що вознісся на Хрест із волі Своєї, Христе Боже, даруй щедроти Твої новій державі, що носить ім'я Твоє, звесели силою Твоєю благовірних людей, подаючи їм перемогу над супротивниками зброєю миру — Хрестом Твоїм, непоборним знаменом перемоги³⁵.

Після цього степенні 6-го гласу, Антифон 3:

Ті що надіються на Господа, для ворогів страшні і для всіх дивні, бо зводять очі до неба, бо праведник рук своїх на беззаконня не здійме, якщо Тебе, Спасе, має за помічника.

Влада Святого Духа над усіма. Йому ж Небесні Воїнства поклоняються, разом з усім, що живе на землі.

Прокимен, глас 4:

Господи, силою Твоєю звеселиться цар і спасінню Твоєму вельми возрадується.

Стих: Бажання серця його дав єси йому.

Після цього: Все, що дише, нехай хвалить Господа.

Стих: Хвалить Бога у святині Його.

Євангелія від Марка, Зачало 51:

Сказав Господь Своїм ученикам: Майте віру в Бога. Істинно кажу вам, що хто скаже цій горі: двигнись і кинься в море, та не сумніватиметься у своїм серці, але віруватиме, що станеться те, що каже, буде йому так. Тому й кажу вам: усе, чого будете просити в молитві, віруйте, що одержите, і буде вам так. І коли стоїте на молитві, прощайте, як маєте що проти кого-небудь, щоб і Отець ваш, Який на небі, простив вам провини ваші. Коли ж ви не простите, і Отець ваш, що на небі, не простить провин ваших³⁶.

Далі: Слава: Глас 4:

Отче, Слово і Душе, Тройце Святая, очисти безліч гріхів наших.

І нині:

Молитвами Пречистої Богородиці, милостивий, очисти безліч гріхів наших.

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї і з великого милосердя Твого прости провини наші³⁷.

Далі співають стихиру оцю, Глас 4:

Господи, Ти посприям лагідному Давидові перемогти чужинця, тож і вірному народові нашому посприям³⁸, і зброєю Хреста подолай ворогів наших, вияви, милосердний, давні Твої милості й на нас, нехай зрозуміють насправді, що Ти єси Бог, і ми з надією на Тебе перемагаємо, старанно молячись Тобі і Пречистій Твоїй Матері, щоб дарували нам мир і велику милість.

Зараз же після цього диякон промовляє: Спаси, Боже, людей Твоїх:³⁹ Господи помилуй (12 разів).

Ієрей же виголос: Милістю і щедротами:

Пісня 7

Ірмос: Божого зішестя колись у Вавилоні вогонь посоромився, тому отроки в печі наче у квітнику веселими стопами походили та співали: Отців наших Боже, благословен єси⁴⁰.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Перестань гніватися і зглянься на нас, скорботою одержимих, бо легко в очах Твоїх, Милостивий, оживляти і піддавати смерті, через те розчулено оспівуємо Тебе, Владико: Отців наших Боже, благословен єси.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Ми грішили і беззаконствували всі разом, і милосердя Твоє, Владико, безумством нашим обернули на гнів; але polegши його, довготерпеливий, і страх Твій прийми від нас

замість покаяння, і визволи нас від безбожного насильства супротивників, бо ми з вірою взиваємо до Тебе: Отців наших Боже, благословен єси.

Слава:

Тройцю Безначальну славимо, що в єдиній істоті поклоніння приймає, але в особах розділяється і за властивостями, і за іменами: Отця Безначального, і Сина Співбезначального, і Співвічного Пресвятого Духа; Одилице і Тройце Пресвятая, Божественною Своєю силою визволи нас, що волаємо до Тебе: Отців наших Боже, благословен єси.

І нині:

Подвигни, Владичице, Ангелів, і Архангелів, і сонми пророків, апостолів і мучеників на спільну молитву до Сина Твого і Бога, щоб Він визволив нас від страждання і будь-яких війн, Благословенная Діво, Госпоже милостива.

Пісня 8

Ірмос: Семикратно піч халдейський мучитель для побожних отроків у люті розпалив, але побачивши їх, силою вищою визволених, Творцеві й Визволителеві заспівав: Отроки, благословіте, священники, оспівуйте, люди, прославляйте по всі віки⁴¹.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Хто виміряє, Христе, невимовну милість Твою? Ти прощаєш гріхи тим, що каються, і хвороби зціляєш, і війни всі мимо проносиш, і приборкуєш безумні пристрасті. Тому й молимося Тобі: Милостивий Владико, Чоловіколюбче і Господи, милосердям оберни ярість Твою на милосердя до нас.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Розжени ворогів наших видимих і невидимих рукою Твоєю, Господи, і захисти нас, людей Твоїх, і як колись Давидові та Ісусові Навіну на чужинців Ти перемогу подав, так і нині подай перемогу державі нашій⁴² на всіх супостатів, які напали на нас.

Слава:

Пророки з апостолами, мученики з святителями і преподобні отці з усіма святими, старанно молитву до Христа за нас творіте, щоб обернув ярість Свою на милість і перемогу подав нам на супротивних нам ворогів.

І нині:

Визволи нас із біди, Борогодице Всехвальная, молимо Тебе ми, засмучені безмежними стражданнями люди Твої. Ти бо все можеш виблагати у Безначального Твого Сина, що Його безсіменно в утробі зачала єси, тож як Милостива Мати, за нас Його ублажай, нехай збереже і захистить нас від усякої біди, щоб ми безперестанно Тебе величали.

Пісня 9

Ірмос: Здивувалося небо, і краї землі вжахнулись від того, що Бог явився людям тілесно, і утроба Твоя за небеса просторіша стала. Тому Тебе, Богородице, Ангелів і людей чиноначалія величають⁴³.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Здивувалися ми, Христе, з милосердя Твого, що його до грішників виявляв Ти завжди щедро; тож на нього уповаючи, ми, грішні, припадаємо до Тебе і молимося: як колись

ніневітянам, ради їхнього покаяння, ярість гніву Твого на милість перетворив еси⁴⁴, так і до нас нині співстраждання і милосердя Твоє вияви, щоб ми безперестанно Тебе величали.

Многомилостивий Господи, підкори ворогів під ноги нам.

Прийми, Спасе, наші благання, як колись прийняв Ти ніневітян слізні прохання, плач блудниці й зітхання розбійника на хресті, і визволи нас, людей Своїх, від цієї війни, щоб ми безперестанно Тебе величали.

Слава:

Як очі рабів звернені до рук господарів їхніх, так очі наші завжди до Тебе, многомилостивий Господи Боже наш; зглянься ж милостиво на нас, і подолай силою Твою гординю боговідступних ворогів наших, і під ноги вірному Тобі народові нашому⁴⁵ їх підкори, щоб ми безперестанно Тебе величали.

І нині:

Молимо Тебе, Господи, підкори під ноги народові нашому супротивних нам ворогів, як колись Давидові, Самсонові і Гедеону⁴⁶ підкорив еси безбожників, що вихвалялися, — щоб ми Тебе, єдиного захисника нашого, безперестанно величали.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господи Ісуса.

Далі: Достойно є:⁴⁷ Трисвяте: по Отче наш: Тропарі⁴⁸.

Тропар, глас 4:

До Христа Бога нині щиро удаймося, грішні, і смиренно припадім, у покаянні взиваючи з глибини душі: Владико, поможи нам, змилосердившись над нами, поспішися, бо ми загибаємо від множества провин; не відпусти рабів Твоїх без нічого, бо крім Тебе ми іншого Бога не маємо.

Слава: Глас той самий:

Ми, недостойні, не замовкнемо й ніколи не перестанемо оспівувати Божество Твоє, Творче наш, бо якби Ти, змилосердившись, не зійшов з небес і задля нас не прийняв тіла, то хто визволив би нас від такої великої небезпеки і хто б нас донині вільними зберіг. Тож не відступимо від Тебе, Владико: Церкву Твою визволи від усякої недолі і нас помилуй, Єдиний, що в святині перебуваєш⁴⁹.

І нині: Глас той самий:

Богорадувана Владичище, Всехвальна Царице, за всіх християн заступнице і щира молитвенице, ми, раби Твої, під надійне Твоє заступництво прибігаючи, ревно молимося: поспіши на молитву і скоро прийди на благання, бо загибаємо від множества гріхів і від ворожих нападів і напастей. Тож гнів Сина Твого, що праведно на нас падає, на милість перетвори, бо все ти, як Мати у Сина, можеш виблагати, Єдина благословенная⁵⁰.

Після цього диякон або священник промовляє ту саму єктенію, що й після третьої пісні.

Після виголосу диякон найвищим голосом промовляє:

Будьмо уважні і в розчуленні серця коліна душ і тіл наших схиливши, Господеві помолімось!

Ієрей же відразу в повному розчуленні з усіма предстоящими, схиливши коліна, читає молитви оці, або всі, або надвоє розділивши їх на інший день.

**Молитва за перемогу над ворогом та за воїнів,
що вирушають на битву⁵¹**

Господи Боже наш, Ти премудрістю Своєю і Словом єдиним усе сотворив і силою Своєю несласанною та діяльністю в одне ціле зібрав і сполучив, адже Тобі все можливо й нічого неможливого для Тебе не існує. Завдяки цьому Ти всі часи, і літа, і роки Своїм Божественним повелінням з'єднав і сполучив, і впорядкував увесь видимий світ, небо розпростер як шатро, і дивовижно прикрасив його численною кількістю пишних зірок, і визначив їм безперервний рух, і всім їм необхідні межі встановив, щоб ніколи вони не шкодили нам, але рухом своїм, Твоєю волею визначеним, користь нам завжди приносили. Сонце поставив еси для освітлення в межах дня, а місяць у межах ночі. Землю, що була колись темна, й невидима, і безбарвна, перетворив Ти на красу заради тлінної людини, і всіма істотами, що жили на ній: і рибами, що в морі плавали, і птахами, що в повітрі витали, — людині володіти повелів задля доброго ладу в усьому, Ти й незчислений рід єврейський у однодумності та злагоді із Єгипту до землі обітованої вивів. Ти Мойсея десницею Твоєю і силою могутньою провідником народу цього поставив, давши їм його як єдиного вождя і начальника, і його мудрістю, від Тебе дарованою, зберіг їх під Своєю покровою і під владною Своєю рукою неушкодженими від численних і різноманітних ворогів. Ти й нині, Святий Царю Слави, вірний Тобі народ наш і воїнство благослови⁵², мудрість, і розум добрий, і міць, і силу, і мужність, і перемогу на ворогів, що повстали на нас, милостиво з небес подай. І як колись з Авраамом, що ворогів своїх гнав, поруч ішов Ти і Божественною Своєю силою ворогів тих у руки йому віддав⁵³, так і нині, смиренно молимо Тебе, воїнству нашому будь провідником⁵⁴, і побори

ворогів наших, і підкори їх під ноги йому. І як через Мойсея єврейський народ від тяжкого рабства єгипетського Ти визволив і непереможною Своєю силою та рукою владною фараона разом з військом потопив, так і нині рабам Твоїм, воїнам нашим⁵⁵, визволення від ворогів, що наступають на нас, всесильною Твоєю десницею подай. І як колись Гедона Ти силою Своєю зміцнив і через нього численні полчища супротивників знищив і на ніщо перетворив⁵⁶, так і нині рабів Твоїх, воїнів, що вирушають на битву⁵⁷, небесною Своєю могутністю зміцни і мужніми та сильними зроби, а ворогів наших подолай і знищи. І як колись Ти царя і пророка Свого Давида на прегордого і хульного борця Голіафа укріпив і, через нього його здолавши, погубив⁵⁸, так і нині христолюбиве воїнство наше⁵⁹ могутньою Твоєю десницею підкріпивши, сміливими, і сильними, і непереможними в битвах зроби, і страшними і грізними ворогам покажи, щоб, побачивши їх, вороги свою сміливість на втечу перетворили і під ногами вірних Тобі воїнів Ангелом Твоїм гнані і вражені падали. Так, Господи Боже наш, почув мене, смиренного і недостойного раба Твого, в годину цю і не залиши жезла нечестивих на долі вірних Своїх, але подай рабам Твоїм, народові та воїнству нашому, мирне й спокійне життя⁶⁰ і від усякої міжусобної брані, і заколоту, і неспокою нас захисти, і поза всякими небезпеками та труднощами учини, і будь-яку ворожнечу і крамолу, що повстають на державу нашу, зруйнуй і Твоєю непереможною силою від будь-якого ворожого нападу і нашестя непоборною її зроби, а воїнів наших всюди на всіх ворогів зміцни і в єдиномислії та праведному смиренні об'єднай і мир, і спокій, і перемогу на всіх супротивників на землі і на морі нам подай, і все для душі і для тіла корисне нам весь час подавай, щоб підняті проти нас війни та лихі заміри подолавши, єдиними устами і єдиним серцем ми прославляли

Тебе, Бога чудес, Бо Ти еси Цар світу і Спас душам нашим, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 2

за перемогу над ворогами воїнів християнських,
що вирушають на війну

Господи Боже отців наших, Ти еси Бог єдиний на небі вгорі і на землі внизу, Ти володієш усіма царствами і народами, і в руці Твоїй могутність і сила, і ніхто не може повстати проти Тебе. Ми ж не маємо стільки сили й могутності, щоб протистояти такій величезній силі ворогів, які напали на нас, і що нам чинити, не можемо ми збагнути. Тому тільки до Тебе очі наші звертаємо і до неба зводимо, бо Ти, Господи, один можеш як у малому, так і у великому дати перемогу. Поможі нам, Господи Боже наш, бо на Тебе і на ім'я Твоє уповаючи, воїнство це супроти численної сили ворожої виступає. Господи, Ти еси Бог наш, нехай же не перемає Тебе супротивник у вигляді людини. Господи Боже Сил, Боже християнський, що сидиш на Херувимах, Ти еси Бог єдиний і Цар усього царства земного. Ти створив еси небо і землю. Прихили вухо Твоє і почуй, відкрий очі Твої і побач пихатість ворогів наших, що піднялись проти Тебе, Істинного і Живого Бога нашого, в Тройці Святій славимого і поклоняємого, і їх беззаконні переступи та зневагу, і як милосердний та всемогутній, визволи нас від руки їхньої, нехай пізнають усі царства земні, що Ти еси Господь Бог єдиний. Благословен еси, Спасе і Визволителю людей Твоїх. Ти знищив нашестя сили ворогів рукою раба Твого Давида⁶¹; Ти віддав ополчення чужинців у руки Іонафана, сина Саулового та зброєносця його⁶². Тож сер-

цем скорботним і духом смиренним молю Тебе: віддай і нині військо ворогів наших у руки христоробивому народові Твоєму, нехай осоромляться вороги разом з військом і кіннотою своєю. Пошли їм боягузтво і страх, і розтопи міцність сили їхньої, нехай захитаються від поразки своєї. Подолай і побий їх мечем тих, що люблять Тебе, і в піснях прославляють Тебе, що визнають ім'я Твоє і знають силу Твою. Боже, Боже наш, Ти один твориш чудеса, бо не тим, які добре озброєні, а тим, кому Сам Ти бажаєш і кого достойним вважаєш, Ти перемогу і визволення подаєш. Тож як колись послав Ти, Владико, Ангела Свого при Єзекії, царю іудейському, та побив єси воїнів Сенахиримових сто вісімдесят і п'ять тисяч⁶³, так і нині, о Владико Небесний, пошли Ангела Твого доброго перед воїнами цими, які страх і трепет перед величністю сили Твоєї завжди почувають, — нехай убояться ті, що з ненавистю приходять на вірних людей Твоїх, і на втечу перетворюються, і нехай побиті й ногами вірних Твоїх потоптані будуть. Бо Ти єси сила, і утвердження, і перемога тих, що з вірою на Тебе уповають і Тобі славу возсилають, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 3

за перемогу над ворогами воїнів,
що вирүшають на війну⁶⁴

Господи Боже наш, єдиний кріпкий і сильний у боротьбі, єдиний, що маєш владу оживляти і піддавати смерті, що в руці Своїй тримаєш серця всіх нас і з волі Своєї, кому Ти Сам бажаєш і кого достойним вважаєш, даєш силу і мужність і несподівано переможцями над ворогами являєш, руки немічних зміцнюєш, а серця сильних боязли-

вими і слабкими робиш, і замисли їх розоряеш, і мужність та сміливість їх на слабкодухість та втечу перетворюєш. Ти Аврааму на тих, що полонили Лота, сина братового, що прикликав Тебе на допомогу, з невеликою кількістю людей перемогу дарував еси і з великою здобиччю назад їх повернув⁶⁵. Ти колись Гедеона, що на могутність Твою надію покладав, з трьомастами мужів, з трубами, і вогнем, і розбиванням посудин для води, незчисленну кількість воїнів Мадіама налякав, і до втечі призвів, і сто двадцять тисяч їх повбивав⁶⁶. Ти і Давидові, отроку Твоєму, що в численних тяжких війнах на Тебе надію покладав і від Тебе допомоги шукав, силу, і міць, і мужність, і перемогу дарував, Ти і нині, о всесильний, і милосердний, і всемилостивий Владико, зглянься на нас, смиренних і недостойних рабів Твоїх, що в смиренні та покайні перед лицем слави Твоєї припадаємо і Тебе Самого, Єдиного Істинного, в Тройці Святій славимого Бога з вірою призиваємо і від Тебе єдиного допомоги і заступництва шукаємо: подай нам⁶⁷ силу, і сміливість, і серце мужнє проти ворогів наших, які прагнуть розтерзати нас, розорити святині наші, погубити нас і віру нашу православну; а ворогам нашим вклади страх і трепет в серця, і зроби їх слабкодушими та переможними, і на втечу сміливість їх перетвори і під ноги вірних Своїх підкори, щоб побачили всі народи, що ми люди Твої, і маємо Тебе, Який визволяє і спасає нас із рук ворогів наших, бо немає різниці для Тебе, Бога Небесного, чи спасти багато, чи мало, бо не в численності воїнів перемога битви полягає, а від Тебе з небес сила дається за віру святу, якщо ми за закон Твій і за душу свою на битву стаємо, бо Ти еси кріпость, і заступництво, і спасіння людям Твоїм, і Тобі славу, честь і поклоніння віддаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 4

за перемогу над безбожними ворогами воїнів православних

Господи Боже Сил, Боже спасіння нашого, Боже, що твориш чудеса, зглянься нині в милості і в милосерді на смиренних людей Своїх і чоловіколюбно вислухай, і пощади, і помилуй нас. Ось бо вороги наші напали на нас, щоб зруйнувати і погубити нас і святині наші. Ти ж, Всевидящий, знаєш, що вони зло проти нас замишляють, і що ми не можемо перед лицем їхнім стати, якщо Ти не допоможеш нам. Тож як колись до єврейського народу Ти через Мойсея сказав: «Будьте мужні, стійте й побачите спасіння від Господа, яке Він сотворить вам сьогодні, Господь бо поборе за вас!»⁶⁸ — і, почувши це, вони стали мужніми і бадьорими; — так і про нас це промов, і встань, як сильний і п'яний від вина, і вийми зброю Твоєї непереможної сили, і поверни проти тих, що неправедно повстали на нас, і прожени їх із володінь наших, які назавжди ми одержали від Тебе, і подай рабам Твоїм, що проти ворогів у ім'я Твоє ополчилися, сміливість і твердість, силу і мужність, і зроби руки їхні міцними як лук мідний, і дай їм спасенний захист, і підпережи їх силою на битву, візьми зброю і щит, і встань на поміч нам, і промов до душі нашої: «Спасіння твоє — Я», — нехай посоромляться і зганьбляться всі ті, що шукають загибелі душі нашої, нехай повернуться назад і збездістяться ті, що бажають нам зла, нехай будуть перед лицем вірного Тобі воїнства як порох перед лицем вітру, і Ангел Твій грізний нехай пригнічує і жене їх, щоб потрапили вони в сітку, про яку не знали, і в пастку таємну нехай будуть спіймані, нехай попадають під ногами рабів Твоїх і на потоптання воїнам нашим нехай будуть. Так, Господи Боже, Спасителю наш, твердине, і надіє, і заступництво наше, не пом'яни беззаконь і неправд людей Твоїх, і не відвернися в гніві та в ярості від нас, але в милості і в милосерді Твоєму, як Благий, відвідай вірних рабів Твоїх і подай воїнству нашому, що на Тебе уповає, перемогу над ворогами, як Мойсею над Амаліком, Гедеону над Мадіамом,

Давиду над Голіафом і багатьом іншим рабам Твоїм, що не на зброю свою, а на Тебе, Істинного Бога, Який може спасти, надію покладали, преславні перемоги Ти дарував. І так само як Авраам, Іосиф, Фенеєс, Ісус, Халев, Ілля, Ананія, Азарія, Мисаїл, Даниїл та інші з роду в рід угодники Твої, які у випробуваннях, скорботах, нещастях і утисках на Тебе і на щедрю милість Твою надію покладаючи, не знеслились, бо не тільки не були залишені, а й ще більше, преславно прославилися, так і ми, грішні і недостойні раби Твої, що нічого доброго перед очима Твоїми не вчинили, лише на милосердя Твоє уповаємо, знаючи, що не в силах кінських і не в м'язах мужів виявляєш ти Своє благовоління й могутність, але в тих, що бояться Тебе і на милість Твою уповають. Тебе боїмося і на Тебе всю надію нашу покладаємо, до Тебе прибігаємо, до Тебе припадаємо, до Тебе руки наші здіймаємо і Тобі смиренно в покаянні молимося: Поможі нам, Боже, Спасителю наш, ради слави імені Твого, і визволи нас ради імені Твого святого, щоб ніколи не сказали вороги наші: «Бог залишив їх, і нема того, хто б визволяв і спасав їх». Але Ти, Істинний Господи Боже наш, що в Тебе віруємо і на Тебе надію покладаємо, не посором нас розчаруванням у милості Твоїй, і вчини чудо на благо нам, нехай бачать ті, що ненавидять нас і православну віру нашу, і посоромляться, і загинуть, і нехай побачать усі краї землі, що ім'я Тобі Господь, а ми — люди Твої. Яви нам, Господи, нині милість Твою і спасіння Твоє дай нам, звесели серця рабів Твоїх за милість Твою, побий ворогів наших і підкори їх під ноги вірних Твоїх. Оберни на страх і на втечу їх нечестиву і неправедну сміливість, і дай рабам Твоїм у великій силі та мужності переслідувати і наздогнати їх, і в ім'я Твоє погубити і перемогти їх. Ти бо еси заступництво, поміч і перемога тим, що на Тебе уповають, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

II. ПОСЛІДОВНІСТЬ МОЛЕБНОГО СПІВАННЯ В ЧАС НАШЕСТЯ ВАРВАРІВ І НАПАДУ ЧУЖИНЦІВ

Ієрей починає: Благословен Бог наш: *Далі:*

Трисвяте: по Отче наш:

Ієрей промовляє: Бо Твоє є Царство:

Читець же: Господи, помилуй (12 разів):

Прийдіть, поклонімся (тричі):¹

Псалом 78: Боже, прийшли чужинці в насліддя Твоє:

Слава: І нині: Аلیلуйя (тричі)².

Диякон же промовляє ектенію велику:

В мирі Господеві помолімся, — *і інше, аж до:* За тих, що плавають:³ *І зразу додає оце:*

Щоб простив нам усі гріхи наші, що ними ярість Його ми розпалили проти нас, і чоловіколюбство Його прогнівали, Господеві помолімся.

Щоб милостивим був і прихильним до прохань наших та добрих змін на користь рабів Своїх і відвернув від нас увесь гнів Свій, що праведно на нас падає, і помилував нас, Господеві помолімся.

Щоб скоро повернув назад і на втечу перетворив сміливість полків безбожних чужинців і на потоптання христоіменитому воїнству під ноги підкорив, Господеві помолімся.

Щоб скоро знищив силу і богоборче зухвальство повсталих проти нас нечестивих чужинців, а страх, і трепет, і жах з легкодухістю в серця їх всадив, а вірному Йому народові нашому перемогу на них і мужнє подолання силою Своєю подав, Господеві помолімось.

Щоб зглянувся на плач, стогін і крик людей Своїх і спустошення землі нашої, що через безбожних чужинців нині настали, і знищив, і стер на порошок ворожу їх силу, перемогу вірним Своїм на них подаючи, Господеві помолімось.

Щоб подав силу, міць і мужність христоіменитому воїнству і зміцнив руки їх на безбожних ворогів, що воюють з нами, Господеві помолімось.

Щоб як щезає дим, щезли безбожні вороги наші, і як порошок розмітається вітром, щоб так вороги згинули⁴ від христоіменитого воїнства нашого, Господеві помолімось.

Щоб послав ярість, гнів, скорботу і Ангелів грізних на христоненависницьких чужинців, щоб знищити їх з усією безбожністю їх, і зруйнував владу їх, і очистив землю нашу ради слави імені Свого, Господеві помолімось.

Щоб стала дорога тих, що напали на нас, темною і слизькою, і Ангел Господній щоб гнав, і пригнічував їх, і віддав їх у руки христолюбивих воїнів, Господеві помолімось.

Щоб зберіг нас неушкодженими і невразливими для будь-якої злої напасти і ворожої жорстокості і велику перемогу над мучителями вірним Своїм милостиво подав, Господеві помолімось.

Заступи, спаси, помилуй:

Пресвяту, Пречисту:⁵

Ієрей же виголошує:

Бо Тобі належить усяка слава:

Після цього: Бог Господь і з'явився нам: на глас б і тропарі оці, глас той самий:⁶

Страшний Ти, Господи, і хто проти праведного гніву Твого повстане чи хто ублагає Тебе, Милосердний, чи хто умолить Тебе за людей грішних і зневірених? Тільки Небесні Чини, Архангели, Ангели, Панування, Херувими і Серафими, що безперестанно «Осанна» Тобі співають, з ними ж разом і ми взиваємо: Свят-Свят-Свят єси, Боже, помилуй нас.

Слава:

Господи, Господи, Тебе всі бояться і тремтять перед лицем слави Твоєї, до Тебе, Безсмертний, і ми, грішні, зі страхом і трепетом припадаємо, Тобі молимося, Святий, спаси душі наші, молитвами апостолів і пророків, мучеників і всіх святих Твоїх.

І нині:

Мати Божа Пречистая, пристановище і покрово християн, зміцни силу війська нашого і всіх людей, що до Тебе звичайно моляться, щоб легко перемогти і здолати христоненависних і гордих ворогів наших, щоб ми всі взивали до Тебе: радуйся, переповнена благодаттю.

Далі псалом 50: Помилуй мене, Боже, з великої ласки Твоєї:

Канон молебний до Пресвятої Богородиці,
що читається перед загрозою війни
Творіння Іоанове

Його ж тема така: Твоїм, Пречиста, посприят рабам.

Глас 6

Пісня 1

Ірмос: Як по суші, пройшов по безодні Ізраїль стопами, бачачи, як гнобитель-фараон потопляється, взивав: Пісню перемоги Богові співаймо⁷.

*Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею*⁸.

Ти, що могутнього у владі та сильного в битвах Господа породила, владною Своєю і всесильною рукою, Чистая, допоможи нам у боротьбі проти ворогів, що напали на нас.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ти потопив колись фараона в морі та його колісниці скинув на дно, тож і нині прийди нам на допомогу, Христе, молитвами Тієї, що Тебе породила.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Лікарям належить різати і припікати оздоровлення ради, але Ти нас, Сину Божий, делікатними ліками милосердя Твого оздоров за молитви Матері Твоїї.

Слава:

Так як колись усе воїнство Сенахерімове знищив народжений Тобою Бог⁹, так і нині Ти все воїнство варварське, що оточило нас, владною рукою Своєю знищи, Владичице.

І нині:

Тебе на ворогів пихатих, що воюють з нами, ми замість себе на битву підіймаємо і висилаємо проти них та їхнього полчища, Чистая, бо Ти єси Головний Воєвода для християн.

Катавасія.

Спаси від напастей рабів Своїх, милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господа Ісуса¹⁰.

Пісня 3

Ірмос: Нема святішого, як Ти, Господи Боже наш, Ти підніс долю вірних Своїх, милосердний, і утвердив нас на камені визнання заповітів Твоїх¹¹.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Вони на багатьох колісницях і на численних конях, а ми, люди Твої, нині ім'я Твоє призиваємо і волаємо: Спаси нас, Владичице.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ти могутність і силу давав немічним і підносив долю рабів Твоїх, Христе, тож і нині вірному Тобі воїнству подай силу на ворогів заради Тієї, що Тебе породила.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Воїнство варварське, що зібрав проти нас народ безбожний, вогнем палає і дише, і втішається вбивствами та тортурами, і війну розпочинає з рабами Твоїми, — але Ти нам, Владичице, допоможи.

Слава:

Мужі кровожерні й жорстокі, повні злоби і хитрощів, проти нас ополчилися й замислами марними вихваляються; але Ти, Пречистая, заміри їх молитвами Твоїми скоро розори.

І нині:

Руками розпростертими образ Христа утворивши, Мойсей подолав ворожого отрока Амаліка¹². Ти ж рукою невидимою ворогів народу Твого подолай.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, Милостивий, бо ми широ до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господа Ісуса¹³.

Далі диякон промовляє ектенію:

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї:¹⁴

Сльозами переповнена, ридання і зітхання достойна випала нам нині доля, Господи, тому до Тебе, єдиного Бога нашого, з розчуленням і серцем скорботним взиваємо: поспіши, як милосердний, на поміч нам раніше, ніж ми поневолені будемо, молимося Тобі, захиснику наш, вислухай і помилуй.

Оком всевидящим милостиво поглянь, Господи, і побач, як прийшли вороги в насліддя Твоє і осквернили храми святі Твої, і покидали трупи рабів Твоїх на поживу птахам небесним, а тіла преподобних Твоїх звірам земним, проливають кров їх як воду, і нема кому поховати¹⁵; тож змилосярдься, і зухвальство їхне розори, і під ноги христовому війську скоро підкори, молимося Тобі, сильному в битвах, вислухай і помилуй.

Ми грішили і беззаконствували всі разом, і щедрість милосердя Твого, Владико, безумством своїм перетворили на гнів, і за це на потоптання ворогам беззаконним були віддані. Але відпусти нам гріхи, Довготерпеливий, і страх Твій, що є в душах наших, замість покаяння прийми, і від безбожного ополчення супротивників скоро визволи, молимося Тобі, скорому в помочі й сильному в заступництві, вислухай і помилуй.

Ти Мойсею на Амаліка, Самсону на іноплеменників і Давиду на Голіафа велику перемогу Своєю владою дарував¹⁶; Ти і нині, як сильний в могутності, знищи силу й могутність богоборчого народу, що повстав на нас, а нахабство і жорстокість його на слабкодухість і втечу

перетвори, і розбий, і під ноги христолюбивому воїнству нашому владою Своєю підкори, бо Ти силою всемогутньою припиняєш війни, тож молимося Тобі, вислухай і помилуй.

*Ієрей виголошує: Почуй нас, Боже, Спасителю наш:*¹⁷

Сідальний, глас 4:

Молитвенице тепла і стіно непорушна, джерело милості і для світу пристановище, щиро взиваємо до Тебе, Богородице Владичице, випереді і від напастей визволи нас, єдина скоро на заступництво¹⁸.

Пісня 4

*Ірмос: Христос — моя сила, Бог і Господь, — Свята Церква побожно співає, взиваючи, від серця чистого Господа прославляючи*¹⁹.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Меч вилий, Чистая, і заколи всіх супротивних нам ворогів, що нині воюють з нами, і допоможи нам у боротьбі з ними силою молитви Твоєї.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Соромом наповни ворожі лиця, Владичице, і великим безчестям, і ганьбою, і нехай повернуться назад, як сказано у псалмі, беспорядні і бездіяльні.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

По тому дізнаємось нині, Владичице, що Ти забажала захистити всіх людей Твоїх, мешканців міста цього і краю, якщо не повтішається над нами ворог, що напав на нас.

Слава:

Будь-яке бажання Ти можеш здійснити, і Тебе ми за помічницю маємо, бо Ти породила Того, Хто самим лише простим помахом усе може здійснити, тож якщо Ти забажаєш нашого спасіння, спасемося.

І нині:

У гніві Свого заступництва ворожі голови сильних цих ратоборців розсічи, нехай душі їхні тремтять від страху перед могутністю Твоєю, Чистая.

Пісня 5

Ірмос: Божественним світлом Твоїм, Милосердний, просвіти, молюся, душі тих, що зрання поспішають до Тебе, пізнати Тебе, Слово Боже, Істинного Бога, що з темряви гріхів визволяє²⁰.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Сатрапи, тирани, царі та очільники країн варварських, однодушні у злобі, на стадо Твоє оце як леви і звірі дикі люто рикають, — але Ти їх подолай і знищи, Владичице.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ти, що породила Божого Сина, Діво Богородице, пошли нам на поміч духовного покровителя, Небесних Сил Ангела, споборника і захисника.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Сльозами переповнена, зітхання і ридання достойна випала нам нині доля, Владичице, але Ти, попередивши її, вияви милість і знову безбожних ворогів подолай.

Слава:

Не віддай в руки чужинців насліддя Твоє, Чистая, щоб ніколи не сказали вони: «Де Богородителька, на яку ви надію покладали?» — але від знищення паству Свою збережи.

І нині:

Нехай пізнають усі царства земні могутність Твою, Владичице, і силу Твою нездоланну, а чужинці нехай стривожаться, і нехай затремтять народи, які не визнають влади Твоєї.

Пісня 6

Ірмос: Житейськеє море, схвильоване бурею напастей, бачачи і до тихого пристановища Твого прийшовши, благаю: визволи з тління життя моє, Многомилостивий²¹.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Міцними як луки мідні зроби м'язи вірних Тобі і вибраних людей Твоїх, Пренепорочная, і підпережи їх силою і могутністю, подаючи їм з неба перемогу.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Не віддай нас у руки ворогів наших, Чистая, бо ми віруємо в Отця, і Сина, і Святого Духа, і поклоняємось всехвальному Рождеству Твоєму, — але винищи їх до кінця, Отроковице.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Коліна схиливши до землі, а руки до неба здійнявши, з плачем взиваємо: ми згрішили, Владичице, перед Богом,

але зроби Його милостивим до нас, щоб не покарав нас на-
шестьям варварів і чужинців.

Слава:

Нестерпно, Владичице, чути нам, як промовляє ворог:
Гнатиму і наздожену, розділю здобич, насичу душу свою,
вб'ю мечем своїм і переможе рука моя; тож випередивши
це, заступи нас.

І нині:

Храми святі Твої, і вівтарі священні, і чесні ікони Твої, і
всіх святих образи, сосуди й священні скарби вороги Твої,
Діво, осквернили і занечистили, — але Ти воздай їм згідно
з ділами їхніми, знищуючи їхню ворожу силу.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, Милостивий, бо ми
широ до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя
всіх, Владики Господа Ісуса²².

**Далі єктенія мала²³ і після виголосу кондак Богородиці:
Взбранной Воеводі побідительная:²⁴ Після цього степенні
б гласу, антифон 3:**

Ті, що надіються на Господа, для ворогів страшні і
для всіх дивні, бо зводять очі до неба, бо праведник рук
своїх на беззаконня не здійме, якщо Тебе, Спасе, має за
помічника.

Влада Святого Духа над усіма, Йому ж Небесні
Воїнства поклоняються разом з усім, що живе на землі.

Прокимен, глас 4:

Нехай воскресне Бог і розвіються вороги Його.

Стих: Як щезає дим, нехай щезнуть.

Після цього: Все, що дише, нехай хвалить Господа.

Стих: Хвалить Його у святині Його.

Євангелія від Марка, зачало 51: початок його такий:
Сказав Господь: Хто з вас, маючи друга... і відпустить Вам гріхи ваші.²⁵

Далі: Слава: Глас 6:

Отче, Слово і Душе, Тройце Святая, очисти безліч гріхів наших.

І нині:

Молитвами Пречистої Богородиці, Милостивий, очисти безліч гріхів наших.

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї і з великого милосердя Твого очисти беззаконня наші²⁶.

І далі стихиру оцю, глас 6: подібно до: Все відклавши.²⁷

Не доручай нас людському заступництву, Пресвятая Владичице, але прийми моління рабів Твоїх, бо скорбота переповнює нас, і стріл демонських терпіти не можемо, і нашестя ворогів, супротивних нам, покрову не маємо і де б не сховались ми, пристрасні, завжди переможені, і утіхи не маємо, крім Тебе, Владичице світу, Надіє і заступництво вірних, не погордуй же блганнями нашими, але дійсними їх зроби²⁸.

Диякон промовляє:

Спаси, Боже, людей Твоїх:²⁹

Виголос: Милістю і щедротами:

Пісня 7

Ірмос: Росоносною учинив Ангел піч для побожних отроків, а веління Боже, що халдеїв опаляло, приневолило гнобителя взивати: Благословен еси, Боже отців наших³⁰.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ні до якого іншого бога, крім Тебе, не здіймаємо ми рук наших, Владико, тож хоч ми й згрішили, але за те, що не відступили від Тебе і іншого, крім Тебе, бога не знаємо, помилуй нас молитвами Богородиці.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ось наче пси численні нас оточили і як молоді леви обступили, і ганяються за нами, щоб по-звірячому розтерзати нині рабів Твоїх, Владичице Чистая; але Ти жезлом Божественного Твого і незбагненного дійства подалі їх віджени.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Спасителько світу, Царице Всехвальная, що породила Царя над Царями Христа, збережи місто це і країну всю³¹ від загарбання і полону, від пожирання й нашестя нас визволяючи.

Слава:

Від міжусобної брані, бурі лихої, тривоги й сум'яття, грабежів і таємних ворожих підступів та хитрощів і залякувань брехливих місто Твоє і країну цю³² визволи, Пренепорочная.

І нині:

Як стіну непорушну і фортецю нездоланну та неприступну і як стовп непохитний і твердий під час нападів і боротьби з ворогами, що кров'ю втішаються, придбали ми Тебе, Чистая, тож, до Тебе прибігаючи, спасаємось.

Пісня 8

Ірмос: Із полум'я преподобним росу виточив і жертву праведника водою спалив еси, бо все твориш Ти, Христе, з Твоєї волі, Тебе ж прославляємо по всі віки³³.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Кровожерні звірі і вовки хижі зграєю рабів Твоїх оточили, і словесних Твоїх ягнят прагнуть розтерзати; але Ти випереди їх, Діво Свята, і скоро від їхньої пащі врятуй нас, Богородице.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Незчислений народ, гордий, зарозумілий рід, що любить війни і клятви порушує, рать на нас непримиренну підняв; але Ти випереди їх, Діво Свята Богородице, і скоро від їхнього поневолення визволи нас.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Воїнства Небесного ополченням духовним оточи і захисти, Діво, місто це і країну цю³⁴, а ворожі хитрування марними зробити поспіши, Свята Богородице.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Як Адар той найбеззаконніший на Соломона³⁵ або Агар, Ізмаїлом наречений³⁶, лютий ворог на нас повстав. Але Ти випереди їх, Свята Богородице, і скоро визволи нас від них.

Слава:

Списами захопити і підкорити рабів Твоїх прагне воїнство, що на зброю і списи уповає; — але ми, на Тебе надію покладаючи, взиваємо: випереди, Діво Свята Богородице, і скоро визволи нас.

І нині:

Ти могутню зброю завжди знищувала і численні варварські нашестя багато разів на втечу обертала; знищи

ж і нині їхню зброю і брань, Владичице, Діво Свята Богородице, і визволи нас.

Пісня 9

Ирмос: Бога людям неможливо бачити, бо на Нього і Чини Ангельські не сміють дивитись; через Тебе ж, Всечиста, Слово стало тілом і з'явилося людям. Величаючи Його з Небесними Силами, Тебе прославляємо³⁷.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Твердинею і силою всеперемагаючою будь для людей Твоїх, Пренепорочная, хранителькою, і покровою, і зброєю, і мечем двосічним, що полки супротивників нищить і ополчення ворогів в одну мить посікає.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Ти — стіна непорушна і нездоланна фортеця, що християн захищає, Ти опора і стовп непохитний, Чистая, — тож знищи пихатість лютих і безбожних мучителів, що проти нас піднялися, і всю варварську їх жорстокість припини.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Під захистом Ангела Гедеон колись мадіамські полки посік³⁸; тож і нині, Пречистая, народженого Тобою умоли того самого Ангела послати, щоб він варварські полки прогнав і дорешти знищив ворогів, що воюють з нами.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Перемагається закон природи, Владичице, там, де Бог, що все творить, таємне бажання виявить. Ти ж, що

Його надприродно породила, можеш у Нього все, чого забажаєш, виблагати; тож перетвори на ніщо тих, що прагнуть місто Твоє і край цей³⁹ знищити назавжди.

Пресвятая Владичице, вислухай і будь нам заступницею.

Почуй від храму Твого святого рабів Твоїх, Чистая, і гнів Божий вилий на народи, що не знають Тебе, і на царства, що імені Твого, жаданого для вірних, не призивають.

Слава:

Ти припинив, Слово, вселенську війну, і подолав ту велику відстань, що здавна існувала, і з'єднав земних із небесними, — тож припини, Богородиці ради, війну цю нову і тяжку і нас примири.

І нині:

Розгорни покров Твій, Владичице, як світлу хмарину, і місто оце Твоє, і всю землю нашу⁴⁰ покрій, і руками, якими носила єси Христа, обнявши, непохитними і нездоланними їх збережи, так само і тих, що завжди хваляться іменем Твоїм, Чистая.

Катавасія:

Спаси від напастей рабів Своїх, Милостивий, бо ми щиро до Тебе прибігаємо, як до милостивого визволителя всіх, Владики Господа Ісуса⁴¹.

Далі: Достойно є:⁴² Трисвяте: по Отче наш: і тропарі ті, що перед канонем. Після цього диякон виголошує:

Будьмо уважні і всі в розчуленні сердець коліна душ і тіл наших схиливши, Господеві помолімось.

**Молитва 1. Макарія, Архієпископа Філадельфійського,
під час нашестя чужинців**

Господеві помолімось.

[Хор: Господи, помилуй].

Владико Господи Боже наш, хто уподібниться до Тебе? Хто схожий на Тебе є серед богів? Господи Боже наш, хто бог великий, як Бог наш? Ти сильний милістю Своєю і милосердний у могутності Своїй, Тобі належить утішати і спасати нас. Не мовчи, не припиняй, Боже, відплату гордим, — бо ось вороги Твої збунтувалися і ті, що ненавидять Тебе, підняли голову. Проти народу Твого підступ учинили і зібралися проти святих Твоїх. Сказали: ходімо і знищимо їх, і не згадається ім'я Ізраїлеве довіку. Прийшли язичники в насліддя Твоє, осквернили храм святий Твій. Перетворили святий Твій Єрусалим на руїну; кинули трупи рабів Твоїх на поживу птахам небесним, тіла преподобних Твоїх звірам земним; розлили кров їх як воду навколо Єрусалима, і не було кому їх поховати⁴³. Але доки, Господи, як вогонь, палатиме гнів Твій? Доки відвертатимеш лице Твоє від нас? Доки грішники вихвалитимуться? Доки злочинець зловживатиме владою? Доки буде підноситися жезл нечестивих над долею освячених? Горе мені, бо примножилося упокорення наше, і принижені ми більше за всі народи. Горе мені, бо насильники наші повністю перемагають, і поразка наша уже очевидна. І Ти, Господи, великий і Всемогутній, доки вже будеш карати Єрусалим, коли нарешті змилуєшся над ним? Я плачу гірко, як Ієремія⁴⁴, в скорботі моїй, бо падаємо ми, наче листя, за беззаконня наші, і серед мертвих, що в пеклі перебувають, ми опинилися. Але як Захарія, знов уповаю на Тебе, Господи,⁴⁵ завжди схильного до милосердя, бо Ти єси Бог милосердя і милості, що відхиляєш задуми сильних світу цього, а молитви смиренних приймаєш. І хоч

стали ми зневагою і посміховиськом для народів близьких і далеких, які відхилилися від шляхів праведних, і відкинули віру в Тебе, і впали в безбожництво, які не знають Твого милосердного промислу, тому, бачачи кару Твою, що прийшла на нас, думають, що Ти назавжди покинув нас. Але їм слід почути від освячених слово про те, що хоч ми й викриті Господом і покарання несемо, але не будемо осуджені. Нехай зрозуміють усі, що не вмираючі і не мертві лікарського старання і допомоги сподобляються, а живі, тільки хворі, лікування приймають, і тимчасове оце страждання перетвориться згодом на вічну радість і благо для нас. Але вони не бачать цього і не розуміють, через це зневажають нас, і нашу надію на Тебе, істинного Бога, за беззаконня вважають. Бо ми, проповідуючи Тебе, Єдинородного Сина Безначального Отця, Єдиносущного і Нероздільного з Твоїм Отцем, і премилосердним Твоїм Духом, єдиній природі, єдиній істоті, єдиній силі Божества і Царству поклоняємось. А вони, безумці, страждання бояться і наше поневолення не визнають карою за гріхи, а лише перевагою їхнього нечестя, і тому, глузуючи з Твого терпіння, зневажають Твоє Божество, і висміюють спасенне для всього світу провидіння Твоє. Але прости нас, Господи, прости, найчоловіколюбніший Боже, змилосердся, наймилосердніший і милостивий Владико, і не суди нас в ярості Твоїй, щоб ми не зникли з лиця землі, і не карай нас у гніві Твоїм, щоб ми не залишились такими, як і раніше, а будь поруч з нами, як сильний борець, бо не важливо для Тебе, чи спасати багатьох, чи кількох. Укріпи нас, Господи Боже наш, бо на Тебе уповаємо і в ім'я Твоє дерзаємо. І нехай справдиться нині слово Твоє, Господи, яке сказав Ти до нас, що з нами Ти в усі дні до скончини віку. І нехай піднесеться доля християн, і нехай посоромляться ті, що переслідують нас, і нехай убоятся і устрашаться нас, і обезчестяться, і загинуть, і сила їх нехай знищиться і

могутність їх пропаде, і пізнають усі, що ім'я Тобі — Господь, і Ти один Вишній на всій землі, і Твоє є царство і сила, і слава, і Тобі слід поклонятися, Істинному Богу і Спасу нашому, з Безначальним Твоїм Отцем, і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 2

в час нашестя чужинців

Владико Господи Боже наш, до Тебе молимося і Тебе просимо ми, грішні та недостойні раби Твої, щоб Ти зглянувся на молитви нас, грішних і нікчемних рабів Твоїх, і помилував нас. Бо гріхи наші та беззаконня перевищили, Владико, голови наші, і через це віддав Ти нас на ганьбу, зневагу і глузування народів, безбожних і кровожерних, що оточують нас, і цим смирив нас аж до смерті за гріхи, беззаконня та богозневагу нашу. Хто не заплаче від такого нашого існування, хто не заридає над великою неволею нашою! Бо це все спало на нас через гріхи, і беззаконня, і богозневагу та конфлікти з власним сумлінням. Через це, колись могутні сини Сіонові⁴⁶, стали ми наче посуд глиняний; через це потьмяніло золото і змінилося срібло; через це ті, що були від снігу яскравішими, стали як ефіопи чорні⁴⁷; ті, що були від молока біліші, стали темніші від чорнила; ті, що плекалися на руні, зодягнулися в сором; і помножилися беззаконня наші більше від беззаконь содомських⁴⁸. Через це сини дня і світла стали синами ночі і тьми; через це сини Царства рабами стали синів беззаконня, безбожних народів. Бо грішили ми, беззаконствували і неправду чинили, переступаючи заповіді Господа Бога нашого. Але не віддай нас до кінця на поталу ворогам нашим імені Твого ради, Господи, і не розірви завіт Твій, і не

відними милість Твою від нас ради милосердя Твого, Отче наш, що єси на небесах, і ради любові Єдинородного Твого Сина і з ласки Святого Твого Духа, тим паче не пом'яни беззаконь і гріхів наших, але скоро випередь нас милосердям Твоїм, Господи, бо зубожіли ми дуже. Допоможи нам, Боже, Спасителю наш, ради слави імені Твого. Прийми сповідь нашу, грішних і нікчемних рабів Твоїх, ради чесної і святої Крові Сина Твого, а Господа нашого Ісуса Христа, що за життя світу пролилася, і заради святих апостолів Його і мучеників, що подвизаючись в ім'я Його, свою кров пролили; заради святих пророків, і отців, і патріархів, що прагнули благоугодити святому Твоєму імені. Не зневаж блання наші, Господи, і не покинь нас до кінця, бо не на праведність нашу надію покладаємо, але на милість Твою, що нею рід наш Ти захищаєш. Тож молимося і просимо Твою доброту, не відкинь нас від лиця Твого і не відвернися від недостойнства нашого, але помилуй нас із великої ласки Твоєї і з великого милосердя Твого прости беззаконня та гріхи наші. Так, Господи Всесильний, почуй молитву нас, грішних, і допоможи людям Твоїм, і укріпи воїнство в час битви, і сильним, і міцним зроби його. Як дав Ти силу Ісусу Навіну⁴⁹ і Давиду, пророку Твоєму⁵⁰, на супротивників, так, Господи Боже, і нас укріпи і допоможи людям Твоїм, що призивають ім'я Твоє святе, бо крім Тебе ми іншого бога не знаємо й ім'я Твоє призиваємо. Бо Ти єси Той, Хто діє в усьому і в усіх, і від Тебе шукаємо допомоги. Зглянься ж з небес, Господи, і поглянь зі святого дому слави Твоєї. Де любов Твоя і могутність Твоя? Де багатство милості та милосердя Твого? Ти ж бо єси Бог наш, і ім'я Твоє ми носимо. Воздай заслужену відплату ворогам нашим, Господи, ради рабів Твоїх, ради Церкви Твоєї Святої, ради всіх од віку святих Твоїх. Супротивники наші потоптали святині Твої, і падаємо ми, наче листя, за беззаконня наші. І відвернув Ти

лице Твоє від нас і віддав нас у руки ворога за гріхи та беззаконня наші, та за переступ заповідей Твоїх, в руки ворогів пихатих, і гордих, і безбожних. Але Господи Боже наш, не прогнівайся нині до кінця, бо якщо відкриєш небо, то затремтять від тебе гори і розплавляться, і пожере вогонь супротивних і безбожних ворогів наших, і страшне буде ім'я Твоє для супротивників Твоїх! З роду-віку не підіймалися очі наші до бога чужого. Тому й нині, Владико, зглянься з небес, і побач, і спаси нас імені Твого ради святого, і визволи нас від безбожних ворогів наших і від підступів, і хитрощів, і сіті їхньої звільни. І не відними від нас Твою всемогутню поміч, бо ми недостатньо маємо сили, щоб перемогти наших нападників. Ти ж маєш силу для того, щоб спасти нас від супротивників, безбожних ворогів наших. Зміцни людей Твоїх і воїнство наше, і утверди, і сильними та могутніми зроби їх у час битви, і знищи, і зітри, і в ніщо перетвори ворогів наших, і прослав ім'я Твоє святе, щоб ніколи не говорили інші народи: «Де Бог їх?» — а швидко визволення і відраду людям Твоїм милостиво подай, молитвами і благаннями Всепроблагословенної Владичиці нашої Богородиці і всіх святих Твоїх. Бо Ти єси поміч і кріпость наша, і Тобі славу возсилаємо, Безначальному Отцю з Єдинородним Твоїм Сином, і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 3

Святійшого Калліста Патріарха за царя, народ і воїнів його
в час нашествя варварів

Господи і Боже милості, всякого добра подателю, Отче щедрот, пристановище милосердя, невичерпне джерело чоловіколюбства. Ти все премудрістю влаштував. Ти

зв'язуєш — і знову відпускаєш. Ти упокорюєш — і знову підносиш. Ти гордим противишся, а смиренным даєш благодать. Твоєю владою утримується все творіння — і духовне, і тілесне, Твоє правосуддя велике і шляхи Твої неописанні. Твоїм Духом усе керується і в руці Твоїй дихання всього живого. Тебе слухаються зірки і Тобі все підкоряється. Тобі все творіння служить. Перед Тобою всі Ангельські Сили тремтять і безперестанними похвалами Тебе вшановують, і всіма голосами нечуваними оспівують. Ти сонце правди і розуму, Боже істинний, що все твориш і змінюєш лише самим бажанням. Благоприємним і милостивим оком поглянь на людей Твоїх, що згрішили і зневірилися, і зішли на них милості Твої багаті. Пощади насліддя Твоє, пощади народ Твій, пощади виноград, що його насадила десниця Твоя, нехай милосердя Твоє благає Тебе за нас. Пом'яни проливу кров рабів Твоїх, пом'яни святі Твої віттарі, що скверними ногами потоптані і спалені були. Пом'яни тих нещасних відступників, що дітьми ще були в неволю до нечестивих віддані і батьківське благочестя безумно прокляли і на службу дияволу записалися. Зупини вже жезл грішників, що на долю праведних падає. Не віддай нас до кінця, імені Твого ради святого і невимовної ради милості, яка щедро проливається від Твого милосердя, але подай нині христулюбивому цареві нашому полегшення від теперішніх скорбот і припинення міжусобних чвар, і бунтів, і протистоянь, укріпи силу його і підкори йому тих, що повстають проти нього, і з'єднай воїнство його в одностайності й мирі, і до будь-якого підступу видимих і невидимих ворогів невразливим його збережи. Ангела йому хранителя від святої оселі Твоєї явно зішли, щоб він воював попереду царя Твого. Спокійне і в мирі глибокому царювання йому даруй, щоб і народ Твій святий в спокої, тихо і без сум'яття життя своє проводив, і будь-яке інше повстання чи підступ, що

підніметься проти нього, незборимою Своєю десницею розори, і безпечно та довге життя йому даруй молитвами всеславної і преблагословенної Владичиці Богородиці, надприродних Твоїх служителів і всіх святих, що від віку Тобі благоугодили.

Хор: Амінь.

Молитва 4

Святійшого Калліста в час нашестя варварів

Безначальний Царю, невидимий, недослідимий, незбагнений і неописаний, що в долоні Своїй усе творіння утримуєш, і оберігаєш, і керуєш ним невимовним Твоїм Словом. Ти беззаконня ніневітян спочатку покарав, а потім їх покаєння та навернення прийняв і, завдяки звичайному Своему і невимовному чоловіколюбству, доброти та довготерпінню, простив їм усі гріхи і беззаконня. Прийми ж і наші молитви так само, як навернення і покаєння ніневітян. Прийми сльози і зітхання, прийми смиренне наше благання, бо ми, повністю гріхами обтяжені, не можемо підняти очі до Тебе, єдиного безгрішного. Прийми, Владико, наші волення, які з глибини сердець наче дим посилаємо ми Тобі! Прийми пригнічених людей прохання. Нехай переможе безодня Твого милосердя численну кількість наших гріхів, і подай людям Твоїм визволення і звільнення від напастей, і від смерті нас врятує. Так, Господи Боже наш, почуй людей Твоїх у годину цю, і мене, грішного, і зупини жезл грішників, що піднявся над долею праведних, яких Ти Сам знаєш і бачиш, і які знають Тебе. Щоб і через нас, недостойних рабів Твоїх, славилось Пресвяте ім'я Твоє, Отця, і Сина, і Святого Духа нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 5

Його ж, за християн

До Тебе молимося і Тебе старанно просимо, Бога і Отця, Господа нашого Ісуса Христа, щоб Ти милостивим Своїм оком споглянув на людей Твоїх і на насліддя Твоє і змилосердився над нами і над землею нашою, спустошеною за беззаконня наші, що в неволі перебуває і в рабстві у ворогів та супостатів. Благовзволь знову повернути нам колишню волю, як у давнину колись Якову, що мав на собі образ єдиначадного Твого Сина і Бога нашого, що з Твого благовоління і згоди повернув домочадців усіх до обітованих Твоїх благ⁵¹. Адже, вдавнившись до звичайного Свого чоловіколюбства, Ти відпустив усі беззаконня їх, і припинив увесь гнів Твій, і перестав гніватися на них. Наверни ж і нас, Боже, і про спасительні Твої заповіді піклуватися сподоби; відверни ярість Твою від нас, і не прогнівайся довіку на нас, і не перенось гніву Твого з роду в рід. Боже, Ти, обернувшись лицем до нас, оживи нас, і люди Твої звеселяться в Тобі. Покажи і на нас милість Твою, щоб ми знайшли спокій і радість у Тобі.

Так, Господи, почуй нас, грішних і недостойних рабів Твоїх, у годину цю, нехай оселиться слава і мир в землі нашій. Бо ми, недостойні, на Твою підтримку і допомогу сподіваючись, маємо надію, що Ти, милостивий, насправді будеш іти попереду нас, адже крім Тебе ми іншого бога не знаємо і лише Твоє ім'я призиваємо. Не відвернися від нас до кінця, але піднімися і встань на поміч нам, грішним і смиренным, і як непам'ятозлобний, прийнявши покаєння за гріхи наші, відверни поневолення наше. Припини бурю нещастя, відпусти нам гріхи наші, щоб за припинення нещастя ми прославили Тебе, Отця Господа нашого Ісуса Христа, з Єдинородним Твоїм Сином і Святим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Молитва 6

патріарха Філофея до Пресвятої Богородиці
в час нашестя війська та за звільнення полонених

Діво Владичице, Богородице Єдинородного Бога Слова, Ти всякого видимого і духовного творіння Творця і Владика, єдиного в Тройці Господа, Бога і чоловіка надприродно породила. Ти вмістилице Божественне всякої святині і благодаті і пристановище, в якому перебуває повнота Божества у плоті, благоволінням Бога і Отця і дією Святого Духа, вибрана з усього творіння і богоподібним достоїнством несказанну перевагу маєш, найвища слава і невимовна радість Ангелів Церкви, апостолів і пророків вінче, дивна і всехвальна мучеників мужносте, справжня причино їх подвигів і перемог і страдницьких вінчань, споконвічних і богоподібних нагород піклувальнице Пречистая, преподобних честь і славо, незрадливого шляху мовчання учителько, откровень духовних таїнств двері, джерело світла, милості невичерпна ріко, всяких богоподібних дарувань і чудес невичерпне море! Тебе молимо і Тебе з розчуленням благаємо, милостиву Матір Чоловіколюбця Владики: змилуйся над нами, смиренними і недостойними рабами Твоїми, зглянься милостиво на поневолення наше і зціли страждання душ і тіл наших, видиме та невидиме військо розори, стовпом могутнім, і зброєю в битві, і наглядачем надійним, і воєводою, і споборницею непереможною будь нам, недостойним, перед лицем ворогів наших. Вияви на нас давні милості Твої і чудеса, нині покажи беззаконним ворогам нашим, що єдиний є Цар і Владика — Син Твій і Бог, і що Ти є істинною Богородицею, що Бога у плоті породила, і що Ти можеш усе, і маєш силу чинити все, що хочеш, і на небі, і на землі, і всяке прохання, корисне для кожного, виконай, Владичице: даруй недужим зцілення, пошли на морі тишу і Твоє кермування; з тими,

що подорожують, мандруй і їх оберігай, полонених визволи від тяжкого рабства; скорботних утіш і всяке тілесне полегши страждання, від душевних немочей і пристрастей раніше від усіх визволяй Твоїм невидимим піклуванням та наставництвом, щоб ми шлях тимчасового цього життя добре і безперешкодно скінчили і вічні ті блага завдяки Тобі в Царстві Небесному одержали, а вірних воїнів народу нашого, що носять страшене для ворогів ім'я Єдинородного Сина Твого і сподіваються на Твоє заступництво і благодать і Тебе скрізь мають за піклувальницю і помічницю, на ворогів, що оточили нас, невидимо укріпи, розори смуток і непевність душ наших, знищи неміч душ і сердець наших і світлу благодушність та радість поверни, мирну і непорушну владу і державу їх віднови. І насамперед визволи, Владичице, молитвами Твоїми підпорядковане Тобі місто це, і всяке місто і країну від голоду, пошесті, землетрусу, потопу, вогню, меча, нашестя чужинців та міжусобної брані, і всякий гнів, що справедливо на нас падає, відверни благоволінням і добротою Єдинородного Сина Твого, що Йому належить усяка слава, честь і поклоніння із Безначальним Його Отцем і Присносущним і Животворчим Духом нині, і повсякчас і на віки вічні.

Амінь.

ВОСТЪЯНІЕ МОЛІТВО ПЕНІА

ПѢВІЕ МАГО ВЪ НАШЕСТВІИ ВЪ РВАРЪ
И БЪ НАХОЖДЕНІИ МЪСЫКВЪ.

Іерейъ научнаеѣтъ, Блгвемъ Бгъ на: Тѣ Трѣтое:
и по ѿѣе нашь: Іерейъ глеть, Ико твоѣ естъ царство:
Утець же, Гдн помилди, ви. Приидѣте поклонимса: Г.
Уа: ѿи. Бѣ приидѣша мѣсѣци въ до: Сла: Ии: Илин: Г.
Діакоизъ же глаголетъ ѿктеніа великаа.
Міромъ Гѣ помлнмса. Ипрѣ: даже до ѿ плавающнхъ:
Иабіе прилагаетъ сіа.

Ѿ еже простѣти на вса согрѣшеніа наша, и мнже прѣ егѣ
радражнѣ наса, и тѣколеніе егѣ прогнѣвахѣ, Гдѣ помѣ:

Ѿ еже млтнвѣ быти, блгодѣтанвѣ, и блгопретннѣтел
рабѣ свои, и ѿвратнѣти ѿ на бѣсѣ гнѣвѣ свои прѣнѣ движи-
мый наны и помлнлвати насъ, Гдѣ помолнмса.

Ѿ еже ѿвратнѣти во скѣрѣтѣ всплѣ, и въ бѣгствѣ прѣвѣрнѣти
держновеніе полкѣ блжбжнѣ мѣсѣцѣ, и въ попраніе Хрѣто-
именнѣтомѣ вѣннствѣ по нѣгн покорнѣти. Гѣ помѣ:

Ѿ еже во скѣрѣтѣ сокрѣшнѣти силѣ и блгоборное держновеніе
ѿполчаннѣхъ наны поганнѣхъ мѣсѣцѣвѣ, страхъ же и трѣ-
петѣ и ѿжастъ, съ малодѣшіемъ въ срѣца нѣхъ всаднѣти, вѣрнѣ
же лнѣмѣ побѣдѣ нана и ѿдолѣніе мужественное силон
своѣи подати, Гдѣ помолнмса.

Ѿ еже прнзрѣти на плѣтѣ стѣннѣа и вѣплѣ лнѣднѣ своиѣ,

и запѣ-

ІІІ. ЧИН БЛАГОСЛОВЕННЯ ВОДНОГО СУДНА РАТНОГО, ЩО НА СУПРОТИВНИКІВ ВИРУШАЄ, ОДНОГО ЧИ БАГАТЬОХ, І БЛАГОСЛОВЕННЯ ВОІНІВ, ЩО ЗБИРАЮТЬСЯ ПЛИВТИ В НИХ

Ієрей, звершивши (якщо зволить) молебень за перемогу над ворогами (шукай його в третій частині цієї книги, попереду)¹, йде на берег моря або ріки, де судна стоять, несучи з собою свячену воду. Одягнувши епітрахіль, починає звичайно: Благословен Бог наш: І зразу читає або співає: Царю Небесний: Трисвяте: Отче наш: Господи помилуй (12 разів): Слава: І нині: Прийдіть, поклонімося (тричі): і псалом 45: Бог нам пристановище і сила: весь до кінця, Слава: І нині: Аلیلуйя (тричі).

І зразу починає ектенію оцю:

В мирі Господеві помолімося.

Хор: Господи, помилуй.

За мир з неба і спасіння душ наших Господеві помолімося.

За мир в усьому світі:²

Далі ж додає оце:

Щоб не пом'янув гріхи й беззаконня наші, але милостиво вислухав голос моління нашого і, як милосердний, милостивим був до нас, недостойних рабів Своїх, і визволив нас від ворогів наших, Господеві помолімося.

Щоб благословив судно це ратне (або судна ці ратні) небесним Своїм благословенням, а для всіх ворогів наших страшним і жахливим зробив його (або їх), Господеві помолімося.

Щоб вірному Своєму рабу (ім'я) (Гетьману) і всьому воїнству, що на судні цьому (або на суднах цих) плівти збираються, Ангела сили Своєї приставив, який би серця їх зміцнював і мужніми робив, і силу в битвах їм подавав на знищення і подолання сили супостатів наших, а від бурі небезпечної та потоплення і будь-якого зла рятував їх, Господеві помоліось.

Щоб послав їм сприятливий і попутний вітер для щасливого і швидкого плавання, Господеві помоліось.

Щоб в усіх ворогів наших, що на судно це (або на судна ці) споглядатимуть, сміливість на страх, силу на слабкість і мужність на слабкодухість і на втечу перетворив, Господеві помоліось.

Щоб подав міць і силу свою небесну христолюбивому цьому воїнству і мужнім і хоробрим проти будь-якого ворога і супостата завжди його виявляв, Господеві помоліось.

Щоб усім нам, вірним рабам Своїм, мир і утвердження, і від усіх напастей і небезпек, і від будь-яких ворожих підступів швидке визволення подав, Господеві помоліось.

Щоб соромом і безчестям переповнив лиця супротивних нам ворогів, а серця їх страхом, і жахом, і панікою, і Ангел Господній щоб гнав і побивав їх, Господеві помоліось.

Щоб невичерпну, нездоланну, всеперемагаючу силу, міць і мужність та хоробрість христоіменитому воїнству нашому на знищення луків сильних ворогів наших подав, Господеві помоліось.

Щоб знищив щит, і зброю, і брань усіх тих, що воюють з нами, і під ноги христолюбивому воїнству їх підкорив, Господеві помоліось.

Щоб визволитися нам:
Заступи, спаси, помилуй:
Пресвяту, Пречисту:³

Виголос: Бо Ти єси сила й утвердження людям Твоїм, і Тобі [належить] усяка слава, честь і поклоніння, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Після цього співають Бог Господь і з'явився нам: **на глас 2.**

Стих 1: Возлюблю Тебе, Господи, кріпосте моя.

Стих 2: Бог мій – помічник мій, і уповаю на Нього.

Стих 3: Пожену ворогів моїх, і наздожену їх, і не повернуся, поки не вигублю їх до кінця.

Стих 4: Живий Господь і благословенний Бог, і нехай піднесеться Бог спасіння мого.

І тропарі оці, глас той самий:

Не зневаж, Спасе, тих, що до Тебе нині прибігають, і від Твоєї всемогутньої десниці допомоги і благословення шукають, як від Творця і Владики, але як колись на морі одним лише словом тишу для апостолів Своїх подав Ти⁴, так і нині тихе й спокійне в доброму здоров'ї і з перемогою щасливе плавання їм даруй молитвами Богородиці, єдиний чоловіколюбче.

Слава: глас 5:

Тим, що всю надію і сподівання на Тебе, Христе, покладають, будь помічником, і захисником і, даруючи їм перемогу над ворогами, дорогу їх благослови і щасливою зроби, щоб ми всі прославили Тебе, Єдиного заступника і благоподателя нашого.

І нині: Богородичний:

Під Твою покрову прибігаємо, Богородице Діво, молитов наших в час журби не відкинь, але від бід визволяй нас, Єдина чиста і благословенная⁵.

І відразу ж читає псалом 120: Звів я очі свої до неба:

Після цього промовляє ієрей:

Господеві помолімся.

І хор: Господи, помилуй.

І читає молитву оцю:

Господи Ісусе Христе, Боже наш, Ти по морю як по суші ходив і святих Своїх учеників від сум'яття і хвилювання води пришестям Своїм врятував^б. Сам і нині, смиренно благаємо Тебе, зглянься милостиво на судно це ратне (або на судна ці ратні) і всесильною Твоєю правицею та небесним благословенням благослови його (або їх), і пливи разом з воїнами, що в ньому (в них) на плавання вирушають, і сприятливий вітер їм пошли, і пристав до них Ангела доброго від всемогутньої Твоєї сили, щоб оберігав і визволяв їх від усяких дужих вітрів, бур та надмірних хвиль і потоплення, і від усяких ворожих нападів і нашестя, і дай їм силу, і міць, і мужність, і перемогу на ворогів Хреста Твого і на всіх супостатів, а їх здоровими і щасливими з перемогою во славу Твою мирно поверни. Так, Господи Боже наш, вчини гідні подиву давні милості Твої і нині над нами і Сам будь Воєводою війнству цьому і заступником та помічником сильним для них і для нас, що на Тебе уповаємо і Твоєї всесильної допомоги з вірою сподіваємось. Бо ти еси міць, і утвердження, і мир наш, і Тобі славу возсилаємо із Безначальним Твоїм Отцем і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Ієрей: Мир усім.

Хор: І духові твоєму.

Ієрей: Голови ваші схилить перед Господом.

Хор: Тобі, Господи.

Ієрей читає молитву цю за Гетьмана і за воїнів, що вирушають на битву, голосно:

Владико Господи, Боже отців наших, Тебе просимо і Тебе смиренно і з розчуленням благаємо: зглянься милостиво на молитву нас, недостойних рабів Твоїх, і як колись Сам благозволив еси виступити з угодником Твоїм Мойсеєм, виводячи людей Своїх, Ізраїля, з Єгипту в землю обітовану⁷, так і нині Сам виступи з рабом Твоїм цим (ім'я) та воїнами цими, і Сам будь їм помічником і заступником, і збережи їх і вдень, і вночі невразливими і неушкодженими від усякої злої напасті і недуги, голоду, потоплення і від усякого страху. І як колись Ісуса Навіна на Амаліка і на царства Ханаанські, що воювали з ним, хрестовидним здійманням рук Мойсеевих Ти підтримав, щоб подолати їх, і тим самим Зіва, і Зевея, і Салмана, і всіх князів їх погубив⁸; або як допоміг еси Гедеону з трьома стами вибраних мужів перемогти множество мадіамське⁹, так і цим вірним рабам Твоїм міць, силу і мужнє серце, допомогу і заступництво даруй. І як явленням Хреста на небі першому з християнських царів Костянтину сприяв еси у перемозі над противними Тобі супостатами¹⁰, так і цим христоіменитим рабам Твоїм перемогу, і силу, і подолання над усіма ворогами і безбожними поганцями милостиво подай, і з усіх боків ополченням Ангелів Твоїх огради їх, і озброй їх силою і захистом Чесного і Животворчого Хреста в ім'я Тебе, Бога Отця, і Возлюбленого і Єдинородного Сина Твого, Господа нашого Ісуса Христа, і Всесвятого і Животворчого Твого Духа нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Ієрей, взявши свячену воду, кропить нею судна, промовляючи: Благословляються судна ці окропленням води цієї свяченої на щасливе плавання і на перемогу над ворогами христолюбивому воїнству в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

(Якщо ж одне тільки судно є, то каже: «Благословляється судно це». І інше).

Після цього кропить Гетьмана і воїнство, промовляючи:

Нехай благословить Вас Господь від Сіону, і нехай віддасть ворогів ваших під руки ваші, й нехай підкорить їх під ноги вам, ви ж мужайтеся, і нехай кріпиться серце ваше і, уповаючи на Господа, перемагайте ворогів ваших в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Далі творить відпуст цей:

Христос, Істинний Бог наш, молитвами Пречистої Своєї Матері, силою Чесного і Животворчого Хреста, заступництвом святих великих Архістратигів Михаїла, і Гавриїла, і всіх Небесних Сил Безтілесних, і святих великомучеників Георгія, Димитрія, Феодорів Стратілата і Тірона¹¹, і всіх святих Своїх помилує і укріпить вас в день битви, і спасе як Бог і Чоловіколюбець.

Хор же співає Догматик 4-го гласу:

Пророк Давид, що через Тебе, Богородице, Богоотцем став, у пісні Тому, Хто величність Тобі дарував, так провістив про Тебе: «Стала Цариця праворуч Тебе». Бо Тебе Матір'ю, заступницею життя, показав Христос Бог, що благозволив милостиво від Тебе без отця людиною стати, щоб образ Свій, у пристрастях зотлілий, оновити, і овечку, в горах заблудлу, відшукавши та на плечі взявши, до Отця принести, і з волі Своєї до Небесних Сил прилучити, і спасти, Богородице, світ; маючи велику й багату милість.

Ієрей же, десницею благословляючи воїнство, промовляє:

Благословення Господнє нехай буде на всіх вас завжди, нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Знявши епітрахіль, іде собі з миром, а воїнство вирушає в плавання в ім'я Господнє.

ІV. ЧИН ОСВЯЧЕННЯ ВІСЬКОВОГО ПРАПОРА, ТОБТО ХОРУГВИ, І ВОІНАМ БЛАГОСЛОВЕННЯ НА БИТВУ

Якщо хоче святитель або ієрей звершити разом і молебень за перемогу над ворогами, то спочатку звершує молебень за чином його, а після канону, після єктеній, розпочинається чин цей від «З нами Бог»¹ разом зі стихами псалмів. Якщо ж без молебню, то звершується так: розгорнуті хоругви ставлять на амвоні, Святитель або ієрей, стоячи перед Святою Трапезою, розпочинає звичайно:

Благословен Бог наш:

Хор же співає: Царю Небесний: — і читає: Трисвяте: і по Отче наш: Господи, помилуй (12 разів): Слава: І нині: Прийдіть, поклонімося (тричі): і псалом 143: Благословен Господь Бог мій, що навчає руки мої до боротьби: — весь до кінця. Після цього співають або читають на два хори псалом цей вибраний з приспівом цим: З нами Бог, розумійте, народи, і покоряйтеся, бо з нами Бог².

Возлюблю Тебе, Господи, кріпосте моя.

Господь — твердиня моя і пристановище моє, визволитель мій, Бог мій, поміч моя; на Нього моя надія, оборонець мій, риг спасіння мого, заступник мій.

З хвалою прикличу Господа і від ворогів моїх спасуся.

Він визволив мене від ворогів моїх сильних і від ненависників моїх, що були сильнішими від мене.

Вони повстали на мене в час біди моєї, та Господь укріпив мене.

Він вивів мене на простір і визволив мене, бо Він возлюбив мене.

Бог мій, непорочні путі Його, чисте слово Його. Він оборонець усіх, що надіються на Нього.

Бо хто Бог крім Господа, хто захисник, крім Бога нашого?

Бог підперізує мене силою, рівняє переді мною дорогу мою.

Робить ноги мої швидкими, як у оленя, і на висотах моїх ставить мене.

Привчає руки мої до боротьби і м'язи мої робить як лук мідний.

Ти розширюєш кроки мої підо мною, і не хитаються ноги мої.

Я жену ворогів моїх, і наздоганяю їх, і не повертаюся, аж поки не знищу їх.

Уражаю їх, і вони не можуть встати, падають під ногами моїми.

Бо Ти підперезав мене силою на битву, кинув під ноги мої тих, що повстали на мене.

Ти повернув до мене спиною ворогів моїх і знищив тих, що ненавиділи мене.

Вони кричали — та нікому було рятувати, до Господа — але Він не послухав їх.

Я розсіваю їх, як порох перед вітром, як багно на вулиці, топчу їх.

Ти врятував мене від людського заколоту, поставив мене на чолі народів. Народ, якого не знав я, служить мені.

Лише почувши про мене, народи підкоряються мені, чужинці запобігають переді мною.

Живий Господь і благословенний Бог, і нехай прославлений буде Бог спасіння мого.

Бог, що відплачує за мене і підкорює мені народи.

Він визволив мене від ворогів моїх, підніс мене над тими, що воювали проти мене, і від чоловіка неправедного визволив мене³.

Прив'яжи меч Твій до бедра Твого, сильний, славою Твоюю і красою Твоюю.

Натягни лук і встигай, і царюй істини ради, і лагідності, і справедливості, і дивно поведе Тебе правиця Твоя.

Гострі стріли Твої, сильний! Вони в серце ворогам царя. Впадуть народи перед Тобою⁴.

За те буду славити Тебе, Господи, між народами й співатиму імені Твоєму⁵.

Господь помічник мій і захисник мій, на Нього уповало серце моє. Він допоміг мені і оновив тіло моє.

Господь — кріпость людей Своїх, захист і Спаситель помазаника Свого.

Спаси, Господи, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє; паси їх і піднось їх повіки⁶.

Слава: І нині: З нами Бог, розумійте, народи, і покоряйтеся, бо з нами Бог. Аلیلуйя, аلیلуйя, аلیلуйя, слава Тобі, Боже.

Диякон промовляє екстенію оцю:

В мирі Господеві помолімось.

За мир з неба і спасіння душ наших Господеві помолімось.

За мир в усьому світі і добрий стан святих [Божих церков Господеві помолімось].

За святий храм цей і тих, що з вірою і благоговінням:

За Преосвященного архієпископа нашого (ім'я) або за боголюбивого єпископа нашого (ім'я) [...]⁷

Щоб пособив і підкорив Господь під ноги їм:⁸

Щоб не пом'янув гріхів і беззаконь наших, але як милосердний, милостивим був до нас, недостойних рабів Своїх, що в стані війни перебуваємо, і визволив нас від ворогів наших, Господеві помолімось.

Щоб благословив знамено це військове благословенням Своїм небесним, і страшним, і жахливим для всіх ворогів наших його зробив, Господеві помолімось.

Щоб вірному Своему воїнству, яке знамено це носить і на нього споглядає, сміливість, силу і міць на знищення і подолання сили супостатів наших милостиво подав, Господеві помолімось.

Щоб в усіх ворогів наших, які на знамено це споглядають, сміливість на страх, силу на слабкість і мужність на слабкодушність і на втечу перетворив, Господеві помолімось.

Щоб подав силу й могутність христоролюбивому воїнству, і завжди мужнім та хоробрим проти будь-якого ворога і супостата його являв, і рабам Своїм мир, і утвердження, і від усіх небезпек, насильства, й неволі, й ворожих нападів, швидко звільнення дарував, Господеві помолімось.

Щоб мир і славу оселив у землі нашій і визволив нас від усіх ворожих підступів та хитрощів і військових нападів, Господеві помолімось.

Щоб не віддав нас на розтоптання і розорення ворогам і супостатам нашим, але на втечу всю сміливість їх обернув і всю силу їх знищив і під ноги вірних Своїх підкорив, Господеві помолімось.

Щоб соромом і безчестям лиця супротивників переповнились, а серця їх страхом, і жахом, і панікою, і Ангел Господній щоб гнав і побивав їх, Господеві помолімось.

Щоб на лук мідний перетворив м'язи вірних Своїх і зміцнив десницю їх могутністю сили Своєї для перемоги і знищення ворогів і супостатів, що напали на нас, Господеві помолімось.

Щоб перемінив усю скорботу і смуток наш на радість і веселість, а війну на твердий мир, і нездоланими від будь-яких ворожих нападів назавжди нас сотворив, Господеві помолімося.

Щоб знищив щит, зброю і брань усіх тих, що воюють з нами, і під ноги христолюбивому воїнству їх підкорив, Господеві помолімося.

Щоб невичерпну, нездоланну, всеперемагаючу силу, міць і мужність та хоробрість христоіменитому воїнству нашому на знищення луків сильних ворогів наших подав, Господеві помолімося.

Щоб подав визволення вірним рабам Своїм від шестя чужинців, і від усіх людей, що бажають війни, і військових нападів, і в мирі глибокому Церкву і людей Своїх зберігав, завжди даруючи їм перемогу на ворогів, Господеві помолімося.

Щоб визволитися нам від усякої [журби, гніву, небезпеки та недолі]:

Заступи, спаси, помилуй:

Пресвяту, Пречисту:

Святитель же або ієрей, що це одправляє, виголошує:

Бо Ти єси кріпость і утвердження людям Своїм, і Тобі належить усяка слава, честь і поклоніння, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Після цього співають: Бог Господь і з'явився нам: на глас 1, — і тропарі оці:

[Спаси, Господи, людей Своїх і благослови насліддя Твоє, перемогу побожному народові нашому на супротивників подай і Хрестом Твоїм охороняй нас, оселю Твою.]⁹

Слава: Той самий. І нині:

Глас 6:

[Заступнице християн усердная, Молитвенице до Христа надійная, не погордуй молитвами грішників, але поспішися, як благая, на поміч нам, що з вірою звиваємо до Тебе: поспішися на молитву і скоро прийди на благання, бо Ти заступниця завжди за тих, що шанують Тебе, Богородице.]¹⁰

Після цього читається Кондак, глас 4:

[Ти, що вознісся на Хрест з волі Своєї, Христе Боже, даруй щедроти Твої новій державі, що носить ім'я Твоє, звесели силою Твоєю благовірних людей, подаючи їм перемогу над супротивниками зброєю миру, Хрестом Твоїм, непоборним знаменом перемоги.]¹¹

І співають кінець його.

Далі святитель виходить з вівтаря і стає над хоругвами за амвоном лицем до сходу, а диякон промовляє: Господеві помолімось.

Хор: Господи, помилуй.

І читає молитву оцю голосно:

Всесильний і Надвічний Боже наш, Отче Господа, Бога і Спаси нашого Ісуса Христа, ти Сам усього світу Творець, і всього творіння благословення, і переможців сила. Поглянь милосердним Своїм оком на нас, смиренних і недостойних рабів Твоїх, і на молитву нашу і цю хоругву, що ми на війну приготували, відвідай небесним Твоїм благословенням, і благослови, і освяти, нехай буде для вірного цього воїнства на супротивників певною перемогою і, захищена Твоєю охороною, нехай оберне на втечу полки всіх супостатів наших і для ворогів християнського роду нехай здається страшною і жахливою, а вірним Твоїм, що на Тебе уповають, нехай буде певною надією на перемогу, і мужність, і силу їм дає. Молитвами ж святих Твоїх зміцнена

і Ангелів Твоїх ополченням захищена, нехай стане вона для рабів Твоїх знаменом радості і могутності, знаменом перемоги, і духовної сили, і мужності проти супостатів. Бо Ти єси Цар світу і Бог, що припиняє війни і могутність дає тим, що на Тебе надію покладають, і Тобі славу возсилаємо з Єдинородним Твоїм Сином, і з Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині і на безконечні віки.

Хор: Амінь.

Святитель же обертається до воїнів, що тут стоять, і, десницею їх благословляючи, промовляє:

Мир усім.

Диякон: Голови наші схилимо перед Господом.

Далі, ставши лицем до заходу, голосно читає молитву оцю:

Господи Боже наш, Ти вислухав Мойсея, що простягнув до Тебе руки свої, і людей ізраїльських укріпив на Амаліка¹², і ради Ісуса Навіна з ополченням попустив сонцю зупинитися на знак перемоги¹³. Ти й нині вислухай нас, що молимося Тобі за воїнів цих, які зібрались на битву: благослови, і укріпи їх, і подай їм серце мужнє на супротивників та ворогів. Ангела світлого пошли їм, а ворогам — страшного і жахливого, щоб зупиняв їх, і проганяв, і серця їх розслабляв, і сміливість їх на втечу перетворив. Відними від рабів Твоїх, що на битву нині вирушають, і від усіх нас будь-яке лихо, голод і пагубу, визволи нас від вогню і меча, від нашестя ворогів і від усякого нападу та повстання супротивників. Подорожуй разом з ними і подай їм усе для спасіння необхідне, навчи їх і врозуми, спаси, захисти, збережи, очисти і радістю духовною наповни; душам і тілам їх будь заступником і захисником, і як Благий, і Милосердний, і Чоловіколюбець, прощення гріхів подай їм, а в день Судний помилуй їх і нас усіх, та благослови в усі дні життя нашого, щоб, від Тебе до-

помогу, і заступництво, і визволення прийнявши, славу і вдячність без жодної перешкоди завжди ми Тобі возсилали. Бо Ти єси кріпость і утвердження людям Твоїм, і Тобі славу возсилаємо з Єдинородним Сином і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Після цього святитель, взявши свячену воду, кропить нею хоругву, промовляючи:

Благословляється і освячується знамено це воїнське на силу і утвердження христоіменитому воїнству і на перемогу над усіма ворогами окропленням води цієї свяченої в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Після цього, якщо єпископ це правив, то одягає митру й сідає на крісло своє, а якщо ієрей, то не сідає, а стоячи бере хоругву і дає її в руки прапороносцю, перед тим поставивши його на коліна, і промовляє:

Прийми хоругву цю, небесним благословенням освячену, і нехай буде вона страшною й жахливою для ворогів християнського роду, і нехай дасть Тобі Господь благодать, щоб на славу імені Його пресвятого з нею пройшов ти мужньо крізь ворожі ополчення неушкодженим в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа.

І благословляє його, промовляючи: Мир тобі.

Воїн же, приймаючи хоругву, цілує десницю того, хто її вручає. Якщо ж є там і інші воїни, святитель благословляє і їх, промовляючи:

Благословення Господнє нехай буде на всіх вас, ви ж мужайтесь, і нехай кріпиться серце ваше, і уповайте на Господа, бо Він переможе ворогів наших. Амінь.

І кропить всіх свяченою водою, знаменуючи їх хрестом.

Півча співає стихиру оцю, глас 4:

Господи, ти посприєв лагідному Давидові перемогти чужинця¹⁴, тож і вірному народові нашому посприєй¹⁵ і зброєю Хреста подолай ворогів наших, вияви, милосердний, давні Твої милості й на нас, нехай зрозуміють насправді, що Ти єси Бог, і ми з надією на Тебе перемагаємо, старанно молячись Тобі і Пречистій Твоїй Матері, щоб дарували нам мир і велику милість.

Після цього творить відпуст цей. Якщо неділя то: Христос, що воскрес із мертвих: а якщо інший день, то:

Христос, Істинний Бог наш, молитвами Пречистої Своєї Матері, силою Чесного і Животворчого Хреста, заступництвом святих Архістратигів Михаїла, і Гавриїла, і всіх Небесних Сил Безтілесних, і святих великомучеників Георгія, Димитрія і Прокопія, і всіх святих помилує і спасе нас, і утвердить воїнство це в день битви, як благий і Чоловіколюбець.

Півчі співають: Подай же утішення:¹⁶

І, скінчивши це, ідуть собі з миром во славу Божу.

ВОСТОЯНІЕ МОЛИТВО ПЕНІА

къ гдѣ бгѣ нашemu, за чара ѡза людн,
Пѣвѣмагш въ время Брани, протнѣ съпо-
стѣтвѣт находѣщнхъ на ны.

Іеріу научнаетъ, Блгвенъ бгѣ на: Та, Трѣое:
н по ѿте нашъ: Іеріу глетъ, Іакъ твоѣ естъ царство:
Утецъ же, Гдн помнѣн, вѣ. Прндѣте поклоннмса: г.
Уало, дѣ. Ѹслышн та Гдѣ въ днѣ печалн: Нк. Гн елю
твоѣю возвеселнса Црѣ: Аще же Чарѣ тѣ нѣтъ, неутѣм
сѣа прѣположенныа Уалмы: но утемъ, Уа: лѣ. Судн Гн
ѡбѣдѣща ма: Слава: Ннѣ: Аллѣлуа, Трн:

Дѣлкомъ же глаголетъ Бктеніа велика.

Міромъ Гѣ помнѣмса. Нпрѣ: да же до ѡплаваннхъ:
Н ѡбѣе прилагаетъ сѣа.

Ѹже непомнѣнн грѣхѣвъ н бѣзаконнн нашн, но ѡкъ
блговердъ, млтнвѣ на быти недостѣнны раѣшъ своѣ въ бѣ-
дѣхъ ѡбщн, н нзбѣвнн на ѡврагъ нашн, Гдѣ помнѣмса.

Ѹже подѣти смлѣ н крѣпѣ Хрѣтоу бнвомѣ Боннствѣ,
н мѣжественное н хрѣрое сопротнѣвъ великагш врага н ѡд-
постѣта всегда показѣти, н раѣшъ своѣмъ мнрѣ н ѡутвержѣ-
ннѣ, н ѡвѣхъ бѣдѣ н нждѣ н вражнн навѣтѣ скорѣе сво-
бождѣннѣ даровѣти, Гдѣ помолнмса.

Ѹже мнр н слава величн въ землѣ нашѣн, нзбѣвнн на
ѡвѣ вражнн навѣтѣ н бѣднн находѣннн, Гдѣ помо:

Ѹже непередѣт на въ попраннѣ н разорѣннѣ врагѣ н ѡдпѣтѣ
нашн, но въ бѣгствѣ все держновѣннѣ нхъ прѣворннн, н мѣшцѣ
нхъ сокрѣшннн, н по ногн вѣрнн своѣхъ покорннн, Гѣ помо:

Ѹже

V. ЧИН БЛАГОСЛОВЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЗБРОЇ

Святитель, зодягнений в єпітрахіль, і омофор, і митру, або ієрей в єпітрахілі і фелоні, звелівши поставити зброю перед амвоном на покритому скатеркою стільці, виходить з віттаря і, обкадивши її навхрест, починає звичайно: Благословен Бог наш: — Читець же читає: Царю Небесний: Трисвяте: Отче наш: Господи, помилуй (12 разів): Слава: І нині: Прийдіть, поклонімося (тричі): і псалом 34: Суди, Господи, тих, що змагаються зі мною:

Диякон промовляє:

Господеві помолімося.

Святитель або ієрей читає молитву оцю над зброєю:

Господи Боже наш, Боже Сил, сильний в могутності і могутній у битвах, що колись отроку Твоєму Давидові предивну силу на перемогу супротивного безбожника Голіафа дарував¹, — Ти й нині милостиво прийми смиренні благання наші, і на зброю оцю небесне Твоє благословення зішли, і рабу Твоєму цьому (ім'я), який бажає її носити заради зміцнення і захисту Церкви Твоєї Святої, сиріт, і вдів, і святого насліддя Твого, що на землі перебуває, подай силу і мужність, і від будь-якого ворожого ополчення його самого цією зброєю захисти, і грізним переможцем на славу Твою завжди його являй. Бо ти еси сила і утвердження наше, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь.

Після цього, взявши свячену воду, кропить нею зброю, промовляючи:

Благословення Бога, в Тройці Святій славимого, Отця, і Сина, і Святого Духа, окропленням води цієї свяченої нехай зійде і завжди перебуває над зброєю цією і над тими, що носитимуть її для захисту Христової віри і істини. Амінь.

Покропивши і воїна, що йому зброя належить, промовляє:

Мужайся, і нехай кріпиться серце твоє, і перемагай ворогів твоїх, і уповай на Господа, в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Давши йому цілувати Чесний Хрест, творить звичайний денний відпуст, і всі відходять собі з миром.

Нехай буде відомо, що цим благословенням благословляється і меч, і шабля. Якщо ж один меч або одна шабля благословляється, тоді говорить в однині: «меч цей» або «зброя ця», якщо ж багато, то промовляє: «мечі ці» або «зброя ця».

VI. ПОСЛІДУВАННЯ МОЛЕБНЮ ЗА БОЛЯЩОГО

Якщо хто з парафіян хворіє, священник парафіяльний повинен, згідно з уставом, відвідувати його (а ігумен в монастирі брата) і напоумити його посповідатися, причаститися і єлеєм святим помазатися¹. Коли ж хвороба його посилюється, молитву оцю чи в нього вдома, чи в церкві разом з вірними творити за нього повинен. Якщо ж у церкві це звершує, то, почавши звичайно, звершує все по ряду. Якщо ж у домі, то, входячи, промовляє:

Мир домові цьому і всім, хто живе в ньому.

Одягнувши єпітрахіль, а якщо хоче, то й фелонь, і принісши з собою свячену воду, приступає до одру хворого, окроплює його, і одр, і весь дім, промовляючи:

Окropи мене іссопом, і очищуся, омий мене, і стану біліший від снігу² в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Поставивши Хрест на трапезі (на столі) на покрівці навпроти хворого, щоб він дивився на нього, і свічку запаливши, починає:

Благословен Бог наш завжди, нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір. Амінь.

І читає з повним розчуленням і увагою, не поспішаючи:

Слава Тобі, Боже наш, слава Тобі.

Царю небесний:

*Трисвяте: і по Отче наш: Господи, помилуй (12 разів):
Слава: І нині:*

Прийдіть, поклонітесь (тричі): і Псалом 142: Господи, почув молитву мою: Слава: І нині: Аلیلуйя, аلیلуйя, аلیلуйя, слава Тобі, Боже (тричі).

Коли читає клірик вищесказане з псалмом, ієрей таємно читає Молитву оцю про себе:

Помилуй мене, Боже, помилуй мене, і від гріхів моїх очисти мене, бо грішив я і беззаконствував перед Тобою зором, слухом, нюхом, смаком, дотиком, помислом і словом, а особливо ділом і пожаданням, за що я каюся і Тобі в сердечній скорботі сповідався; тож смиренно благаю: прости мене, і відпусти, і дай мені з сміливістю молитву мою бездоганно піднести до Тебе за раба Твого (ім'я). Почув мене, Господи, благаю за нього, і через гріхи мої не позбав мене благодаті Святого Твого Духа, щоб я не відійшов без нічого, але зглянься милостиво на раба Твого і почув мене в годину цю. Бо Тобі належить милувати і спасати нас, Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Далі промовляє ієрей або диякон єктенію оцю за хворого:
В мирі Господеві помолімося.

Клір. Господи, помилуй.

За мир з неба і спасіння душ наших Господеві помолімося.

За спокій усього світу, за добрий стан святих Божих Церков і за з'єднання всіх Господеві помолімося.

За раба Божого (ім'я) і за прощення йому всякої провини вільної і невольної і за те, щоб Господь був милостивий до нього, Господеві помолімося.

Щоб скоро відвідав його, і загасив у ньому вогонь, і припинив біль, і зцілив недугу його, Господеві помолімося.

Щоб скоро, як слугу сотника³, і дочку хананеянки⁴, і Петрову тещу⁵ словом сили Своєї милостиво його зцілив, і з ложа хвороби підняв, Господеві помолімося.

Щоб заради милосердя і милості Своєї, гріховності і несвідомості його і батьків його не пом'янув, але милостиво здоров'я йому дарував, Господеві помолімось.

Щоб як колись розслабленого словом Божественної Своєї благодаті скоро з ложа хвороби підняв і здоровим зробив^б, Господеві помолімось.

Щоб не зневажив ревну молитву раба Свого, а ласкаво вислухав, і помилував його, і здоров'я йому подав, Господеві помолімось.

Щоб відвідав його пришествям Святого Свого Духа, і зцілив усяку недугу, і всякий біль, що в ньому перебуває, ради слави імені Свого, Господеві помолімось.

Щоб милостиво, як колись голос хананеянки, почув і голос моління нашого, недостойних рабів Своїх, що до Нього взиваємо, і, як і її дочку, помилував і зцілив хворого раба Свого (ім'я), Господеві помолімось.

Заступи, спаси, помилуй і збережи раба Твого (ім'я) і нас Своєю благодаттю.

Пресвяту, Пречисту, Преблагословенну Славну Владичицю нашу Богородицю і Приснодіву Марію:

Виголос.

Бо Тобі належить усяка слава, честь і поклоніння, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір. Амінь.

І зараз співають: Бог Господь і з'явився нам: на глас 4.

Стих: Зціли мене, Господи, бо знемагає тіло моє, і душа моя дуже стривожена.

Тропар, глас той самий:

Скорий в заступництві один Ти, Христе, скоро відвідай із небес стражденного раба Твого, і визволи від недуг і тяж-

ких хвороб, і підійми, щоб оспівував і прославляв Тебе, молитвами Богородиці, єдиний чоловіколюбче.

Слава:

Зглянься, Господи, ласкавим оком Своїм на смиренне благаання наше і, не зневаживши його, чоловіколюбно відвідай хворобою одержимого раба Твого, що через нас нині до Тебе припадає, і силою Твого милосердя підійми його, молитвами Богородиці, єдиний чоловіколюбче.

І нині:

Молитвенице тепла і стіно непорушна, джерело милості і пристановище для світу, щиро взиваємо до Тебе, Богородице Владичице, поспіши і від напастей та хвороб визволи раба Свого, Єдина скоро на заступництво⁷.

Після цього псалом 50: Помилуй мене, Боже: Після закінчення псалма ієрей схиляє коліна разом з усіма предстоящими і з особливим розчуленням проказує молитву оцю, промовляючи:

Господеві помолімось.

Клір: Господи, помилуй.

Боже сильний і милостивий, що все влаштував для спасіння роду нашого, смиренно молимо тебе, зглянься на велике благаання наше і милостиво відвідай раба Твого (ім'я), що призиває ім'я Христа Твого, і відпусти, і прости йому всі провини вільні й невольні, що ними Твоє милосердя прогнівав і обурення Твоє підняв, а всяку недугу його тілесну уздоров, і всяке нашестя вороже віддали від нього, і підійми його з постелі хвороби, і даруй його, здорового душею й тілом, Церкві Твоїй Святій, щоб він добрими ділами й словами достойними прославляв з усіма вірними Твоїми ім'я Христа Твого, що з Ним благословен єси, з Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

І відразу співають, або сам ієрей читає канон цей, глас 3⁸.

Пісня 1

Ірмос: Через пересічене колись хрестовидно жезлом море Ізраїль пройшов як через пустелю, і істинно наперед уготовив стежки. Заради цього співаймо: Прославляймо дивного Бога нашого, бо Він прославився.

Стих: Господи, не суди мене в ярості Твоїй і не карай мене у гніві Твоїм.

У день смутку, що найшов на нас, до Тебе, Христе Спасе, припадаючи, Твоєї милості просимо: полегши недугу раба Твого, промов до нас, як і до сотника: Йди, бо здоровий вже отрок твій⁹.

Стих: Помилуй мене, Господи, бо я немічний.

Молитви і благання підносячи, із зітханням і вірою до Тебе взиваємо: Сину Божий, помилуй нас, підійми з одру лежачого, як розслабленого, словом, промовивши: Візьми ложе твоє, відпускаються тобі гріхи твої¹⁰.

Слава:

Поклоняючись, Христе, подобію образу Твого, з вірою цілуємо і здоров'я болящому просимо, наслідуючи кровоточиву, що подолу риз Твоїх доторкнулася і зцілення недугів одержала¹¹.

І нині:

Пречистая Госпоже Богородице, усім відома помічнице, не зневаж нас, що припадаємо до Тебе, а моли, як милосердна, Сина Свого і Бога нашого здоров'я дати болящому, щоб разом з нами Тебе прославляв.

Пісня 3

Ірмос: Вседержителю Господи, що з небуття все сотворив, Словом упорядковане, завершене Духом, в любові Твоїй утверди мене.

Стих: Зціли мене, Господи, бо знемагає тіло моє, і душа моя дуже стривожена.

Той, що тяжкою хворобою на землю кинутий, до Тебе, Христе, через нас взиває; подай здоров'я тілу його, як Єзекії, що плакався Тобі¹².

Стих: І Ти, Господи, доки? Зглянься, Господи, і визволи душу мою.

Зглянься, Господи, на наше смирення і не пом'яни беззаконь наших, але заради віри болящого, як прокаженого, словом зціли недугу його¹³, щоб Твоє, Христе Боже, ім'я прославилося.

Слава:

Не посором, Христе, освячену Тобою Церкву, що в ній Тобі молимося, але воздвигни невидимо в недузі на одрі лежачого, який молиться до Тебе, щоб не сказали невірні: «Де Бог їх?»

І нині:

До Тебе, Богородице, руки здіймаючи, взиваємо: вислухай молитву рабів Твоїх і вирятуй того, що в недузі лежить, щоб, від недуги піднявшись, виконав обітниці, які в смутку давали уста його.

Після цього промовляє ієрей або диякон єктенію оцю:

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Клір: Господи, помилуй (*тричі*).

Ще молимося Тобі, лікарю душ і тіл, і з розчуленням в серці скорботному до Тебе припадаємо, і з зітханням взиваємо: зціли хворобу, і вилікуй пристрасті душі й тіла раба Твого (ім'я), і прости йому, як милосердний, усі провини вільні й невольні, і скоро підійми з постелі недуги, і милостиво вислухай, і скоро помилуй.

Клір: Господи, помилуй (*тричі*).

Ієрей же промовляє:

Зрозчуленням, схиливши коліна, Господеві помолімося.

Клір: Господи, помилуй (*тричі*).

Далі, схиливши коліна разом з усіма предстоящими, ієрей проказує молитву оцю:

Благий чоловіколюбче, милосердний і премилостивий Господи, що наші недуги безболісно прийняв, що через Твоє страждання ми усі зцілились, що смертю Своєю смерть умертвив, — перед твоєю величністю в покорі припадаючи, смиренно молимо і з розчуленням просимо: зглянься, благоутробний, на раба Твого (ім'я), і від усякої недуги й болю, що в ньому перебуває, зціли, і підними його з постелі хвороби, і відвідай його милістю і щедротами, всесильною і міцною рукою Своєю доторкнувшись до нього, і віджени від нього всяке душевне й тілесне знемагання, щоб, піднявшись, він благоугодно послужив Тобі в усі дні життя свого і щоб разом з нами у святому храмі Твоєму поклонявся і славив Тебе, всякого добра подателя. Ти бо єси джерело зцілень і добра податель, Христе Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, з Безначальним Твоїм Отцем і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

Вставши, співають або читають:

Сідальний, глас 8:

Як колись підняв єси Петрову тещу і спас розслабленого, якого на ложі носили¹⁴, так і нині відвідай хворого раба твого, милостивий, Ти бо єдиний єси, Хто поніс недуги роду нашого, і Тебе єдиного знаємо як терпеливого, і милосердного, і милостивого лікаря душ і тіл Христа, Бога

нашого, Який хвороби наводить, але зразу ж і зцілює, і подає прощення тим, що каються в гріхах, — єдиного милосердного і всемилостивого.

Слава: Глас 7:

Я, грішний, плачу, на одрі моєму лежачи: прощення подай, Христе Боже, гріхів моїх, що я від юності своєї вчинив, і від хвороби цієї воздвигни мене, щоб я прославив Тебе, єдиного всемилостивого лікаря душ і тіл.

І нині:

Змилосердься, Владичице, і підійми мене з постелі недуги, бо сила моя в мені знемагає, і весь розпачем я одержимий, Мати Божа Пречистая, уздоров мене, тяжко хворого, бо Ти єси помічниця християнам.

Пісня 4

Ірмос: Показав Ти любов до нас велику, Господи, за нас бо на смерть Єдинородного Твого Сина віддав єси, тому до Тебе вдячно вживаємо: Слава силі Твоїй, Господи.

Стих:

Спаси мене ради милості Твоєї.

Тобі, Творче, молимося: всі гріхи раба Твого прости, адже ж Ти не хочеш смерті грішника, і оживи, і уздоров його, хворого, щоб, уставши, він послужив Тобі, визнаючи разом з нами Твою благодать.

Стих: Бо немає між мертвими, хто б пом'янув Тебе, і в пеклі хто визнає Тебе.

Поверни, Христе, до життя мене, що через тяжку недугу зневірився і до смерті наблизився, і дай утішення тим, що плачуть, щоб ми всі разом прославляли Твої святі чудеса.

Слава:

Сльози Манасії¹⁵, ніневітян покаяння¹⁶, Давидову сповідь прийняв Ти єси¹⁷ і негайно їх спас, тож і наші молитви сьогодні прийми, милосердний Господи, і подай здоров'я болящому, за якого ми молимо Тебе.

І нині:

Подай нам, Госпоже, Твою милість, бо ми завжди надіємося на тебе, виблагай здоров'я болящому, Богородице, помічні Твої руки разом з предтечею¹⁸ до Христа Бога простягаючи.

Пісня 5

Ірмос: Невидимий явився Ти на землі і з людьми добровільно пожив єси, незбагнений, тому, зранку молячись Тобі, славимо Тебе, Чоловіколюбче.

Стих: Я стомився від зітхання мого.

Дочку Яїрову, вже мертву, як Бог, оживив Ти¹⁹, тож і нині відведи, Христе Боже, від воріт смерті болящого, бо Ти єси Дорога і Життя всім.

Стих: Омию щоночі ложе моє, сльозами постелю мою омочу.

Сина вдовиного оживив Ти, Спасе, і сльози її обернув на радість²⁰, тож і нині спаси від недуги тліючого раба Свого, щоб і наша скорбота і біль на радість вийшли.

Слава:

Вогненну хворобу Петрової тещі колись дотиком Своїм зцілив Ти, Христе²¹, тож і нині та сама всесильна Твоя десниця нехай підійме болящого раба Твого, щоб, уставши як і вона, він послужив Тобі.

І нині:

Ми, скорботні і грішні, не маючи сміливості перед Богом, до Тебе, Пречистая Богомати, взиваємо: ублагай Сина Свого, щоб подав болящому здоров'я душевне й тілесне.

Пісня 6

Ірмос: Безодня найглибша гріхів оточила мене, і знемагає дух мій, але Ти, Владико, потужну руку Твою простягни і як Петра, Керманичу мій, спаси мене²².

Стих: Від гніву Твого знемагає око моє.

Безодню милосердя і милості маючи, Христе Боже, почуй моління рабів Твоїх, і як колись через Петра Тавіфу воскресив еси²³, так і нині лежачого в недузі підійми, послухавши церковних молитвеників.

Стих: Я знесилився від усіх ворогів моїх.

Лікарю душ і тіл наших Христе, що поніс недуги усього світу, що Енея через Петра зцілив²⁴ і Євтиха через Павла воскресив²⁵, Ти й нині болящого зціли через молитви святих апостолів.

Слава:

Оберни, Христе, на радість ридання тих, що над хворим тужать, нехай, Твою одержавши милість, увійдуть у дім Твій з обіцяними дарами, прославляючи Тебе, з Отцем і Духом в єдиній істоті нероздільного Бога.

І нині:

Прийдіть, о друзі, припадімо до Божої Матері, бо Вона має владу із безсрібниками разом недужих зцілювати, помазуючи їх духовно благоприємною оливою Своїх молитов.

Після цього відразу ієрей або диякон з розчуленням промовляє єктенію оцю:

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Клір: Господи, помилуй (*тричі*).

Ще молимося Тобі, Богу нашому, Який не хоче смерті грішника, але щоб він навернувся і був живий, — пощади ж

і помилуй немічного раба Твого (ім'я) і, як милостивий, заборони хворобам, припини все страждання і всю недугу, приборкай застуду й гарячку і простягни руку Твою могутню, і як колись дочку Яірову, з одру недуги підійми його і здорового Церкві Твоїй Святій подаруй, ще і ще з розчуленням благаємо Тебе, милосердний, вислухай і милостиво помилуй.

Клір співає тричі: Господи, помилуй.

Ієрей виголошує:

Бо Ти єси Цар світу, безодня милосердя, і джерело милості, і Спаситель душ наших, і Тобі славу возсилаємо з Безначальним Твоїм Отцем, і Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

І зараз же співають або читають

Кондак, глас 2:

Як колись підняв єси, Спасе, Петрову тещу і розслабленого, на одрі принесеного, так і нині, милосердний, відвідай і оздоров на одрі недуги лежачого, бо Ти єдиний поніс недуги роду нашого, і все можеш, як многомилостивий.

Ікос:

Поглянь з висоти святої оселі Твоєї, Владико Христе, на благання і зітхання рабів Твоїх і пощади того, хто нині в тяжкій недузі лежить і через нас до Тебе припадає, і як милосердний, милостиво підійми його. Ти бо єси безодня милосердя, і джерело зцілень, і довготерпеливий, і многомилостивий.

Після цього зразу промовляє ієрей або диякон:

З розчуленням, коліна схиливши, Господеві помолімося.

Клір співає тричі «Господи, помилуй». Ієрей же, разом з усіма предстоящими коліна схиливши, промовляє молитву оцю:

Владико Вседержителю, чоловіколюбче, Спасе всіх, лікарю душ і тіл наших, що смиряєш і підносиш, караєш і знову зцілюєш, відвідай милістю Своєю раба Твого, брата нашого болящого (ім'я), і простягни руку Твою невидиму, повну зцілення і здоров'я, і оздоров його, і підними з одру хвороби, заборони духові недужному, і відними від нього всяку хворобу, і страждання, і будь-яку застуду й гарячку, що оселилися в ньому за прогріхи й беззаконня, і все це, як милосердний і чоловіколюбець, полегши, відпусти і прости йому, бо ніхто не безгрішний, крім Тебе одного. Так, Господи Боже наш, пощади створіння Твоє і даруй його здорового і неушкодженого Церкві Твоїй Святій, молитвами Богородиці і всіх святих Твоїх. Бо Тобі належить милувати і спасати нас, Боже наш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

Вставши з колін, ієрей або диякон промовляє:

Будьмо уважні.

Ієрей: Мир усім.

Клір: І духові твоєму.

Прокимен, глас 1:

Оздоров мене, Господи, бо збурилось тіло моє, і душа моя дуже стривожена.

Стих: Помилуй мене, Господи, бо я немічний.

Диякон: Господеві помолімось.

Клір: Господи, помилуй.

Ієрей: Бо Ти Святий єси, Боже наш, і в святині перебуваєш, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові, нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь. *І співають:*

Все, що дише, нехай хвалить Господа.

Стих: Хвалить Бога у святині Його.

Диякон: І щоб сподобитися нам вислухати Святої Євангелії, Господа Бога молимо.

Клір: Господи, помилуй (*тричі*).

Ієрей: Мир усім.

Клір: І духові твоєму.

Диякон: Премудрість, станьмо побожно, вислухаймо Святу Євангелію.

Ієрей: Від Іоана Святої Євангелії читання.

Клір: Слава Тобі, Господи, слава Тобі.

Диякон: Будьмо уважні.

Ієрей читає, якщо хворий чоловік, Євангелію оцю. Якщо в церкві, на престолі, якщо ж вдома, то над головою хворого.
Глава 4. Зачало 13:

Одного разу був один царський урядовець, якого син нездужав у Капернаумі. Зачувши, що Ісус прибув з Юдеї в Галілею, він прийшов до Нього і став просити, щоб Він прийшов і зцілив його сина, бо той мав уже вмирати. Ісус каже до нього: Ви не вірите, якщо не побачите знаків і чудес! Царський урядовець сказав Йому: Господи, прийди, поки не вмерла моя дитина! Ісус мовив до нього: Іди, твій син живе. Повірів чоловік слову, що сказав Ісус, і пішов. Коли він був уже в дорозі, слуги, що вийшли йому назустріч, сказали йому, що син його живий-здоровий. Він спитав їх, о котрій годині стало йому легше. «Учора ввечері о сьомій годині пропасниця покинула його», — вони йому сказали. І зрозумів батько, що те сталося о тій самій годині, коли Ісус сказав йому: син твій живе. І увірував сам він і весь дім його. Це друге чудо, що зробив Ісус, вернувшись з Юдеї в Галілею²⁶.

Якщо ж хвора жінка, то вдома над її головою, а в церкві на престолі оцю Євангелію читає, від Луки, глава 4, зачало 16:

Одного разу увійшов Ісус у дім Симона. Теща ж Симона була в тяжкій гарячці. І Його попросили за неї. Нахилившись над нею, Він погрозив гарячці, і гарячка відійшла від неї, і зараз же підвівшись, теща почала їм usługувати. А як заходило сонце, всі, хто мав яких недужих на різні хвороби, приводили їх до Нього, і Він на кожного з них клав руки й оздоровляв їх²⁷.

Якщо ж дівчина хвора, то оцю Євангелію промовляє: від Матфея, глава 9, зачало 32:

Одного разу начальник один приступив до Ісуса і, вклонившись, мовить Йому: Дочка моя тільки-що померла. Прийди, поклади на неї руки, і вона оживе. Піднявся Ісус і пішов за ним з учнями. І от одна жінка, що дванадцять років нездужала на кровотечу, приступила ззаду й доторкнулась до краю Його одежі. Казала бо сама до себе: «Як тільки доторкнуся до краю Його одежі, видужаю». Ісус, обернувшись, побачив її і каже: Бадьорися, дочко! Віра твоя спасла тебе. І видужала жінка тієї ж години. Коли Ісус прибув до дому начальника й побачив там сопільників і схвильовану юрбу, сказав: Уступіться, бо дівча не вмерло, а спить. І насміхалися з Нього. Як же випроваджено людей. Він увійшов, узяв її за руку, і дівча встало. Чутка про це розійшлася по всій тій країні²⁸.

Клір: Слава Тобі, Господи, слава Тобі.

І відразу співають оце:

Слава:

Молитвами всіх святих Твоїх, милостивий, очисти безліч гріхів наших.

І нині:

Молитвами Пречистої Богородиці, милостивий, очисти безліч гріхів наших.

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї і з великого милосердя Твого очисти беззаконня наші, Боже, Спасе мій.

І стихиру оцю, глас б, подібно до: Все відклавши.²⁹

Не залиши нас без нічого в надії нашій на Тебе, Боже премилостивий, але прийми, як Владика, благання рабів Твоїх, бо ми переповнені скорботою за хворого раба Твого, і жодного захисту не знаходимо в горі нашому, ані утішення, ні допомоги, крім Тебе. Творче світу, надіє і спасіння вірних, тож до Тебе припадаємо і смиренно молимо: підійми якнайшвидше з одру недуги того, хто через нас нині до Тебе старанно молиться, і визволи його від усякої злої напасті.

Після цього ж ієрей або диякон промовляє:

Спаси, Боже, людей Своїх і благослови насліддя Твоє, відвідай світ Твій милістю і щедротами, піднеси сину християн, і зішли нам милості Твої багаті, і милостиво якнайшвидше підійми з ложа недуги раба Твого (ім'я) молитвами Пречистої Владичиці нашої Богородиці і Вседіви Марії, силою Чесного і Животворчого Хреста, заступництвом Чесних Небесних Сил Безтілесних, Чесного і славного пророка, Предтечі і Хрестителя Іоана, святих славних і всехвальних апостолів, і що в святих отців наших, і вселенських великих учителів і святителів Василя Великого, Григорія Богослова, Іоана Золотоустого, і що в святих отця нашого Миколая, Мірлікійського чудотворця, і святих трьох святителів, митрополитів київських, Петра, Олексія та Іони, українських чудотворців³⁰, святих славних і добропобідних мучеників, святих лікарів безсрібників Козми і Даміана, Кіра, Іоана, Пантелеймона, Єрмолая, преподобних і богоносних отців наших, святих і праведних богоотців Іоакима і Анни, і преподобних і богоносних отців наших Антонія і Феодосія Печерських, і святого (ім'я),

що його храм тут, і всіх святих, молимо тебе, многомилостивий Господи, вислухай нас, грішних, що молимося Тобі, і помилуй нас.

Клір: Господи, помилуй (12 разів).

Ієрей же виголошує:

Милістю, і щедротами, і чоловіколюбством Єдинородного Сина твого, що з Ним благословен єси, з Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

Після цього:

Пісня 7

Ірмос: Колись образу золотому, персидському ідолу³¹, отроки не поклонилися, посеред печі утрюх співаючи: Отців наших Боже, благословен єси.

Стих: Відступіть від Мене всі, що творите беззаконня.

Як при Єлені померлу дівчину³², так і нині хворого підійми божественним знаменням Хреста Твого, Господи, що через нього смерть була знищена і мертві оживотворені.

Стих: Бо вислухав Господь голос плачу мого.

Довгу і тяжку хворобу Іова, який, сидячи в червах на гноєвищі, усе ж вдячно молився Тобі, словом зцілив Ти, Господи³³, тож і нині недужого, що через нас молиться до Тебе, як милосердний, зціли невидимо молитвами святих Твоїх.

Слава:

Усі знаємо, що померти ми мусимо, бо така Твоя, Боже, воля, але хоч на короткий час, милостивий, здоров'я просимо для болящого, переімени смерть на життя, дай утіху тим, що сумують.

І нині:

Сприяй і допомагай нашому сирітству, Богородице, Ти бо знаєш час і годину, коли ублагати Сина Твого і Бога нашого, щоб дав здоров'я болящому і прощення всіх гріхів.

Пісня 8

Ірмос: Отроки, що за служіння Богу Живому у Вавилоні потерпіли, на музичні органи не зважали, а, посеред полум'я стоячи, богоугодну пісню співали, прославляючи: Благословіте, всі творіння Господні, Господа.

Стих: Почув Господь моління моє.

Караючи, покарай, Владико, хворобою раба Твого — і скоро вилікуй, милостивий Христе Боже, і ще не віддай смерті судній, щоб покаяння Тобі він приніс, Сам бо сказав еси: Не хочу Я смерті грішника.

Стих: Господь молитву мою прийняв.

Господи милостивий, преславні Твої чудеса нехай і до нас досягнуть сьогодні, бісів прожени, недуги і рани зціли, хвороби вилікуй, від чаклунства, і чародійства, і від усілякої немочі визволи нас.

Слава:

Ти заборонив, Христе, морським вітрам і страх учеників на радість перемінив³⁴, заборони й сьогодні тяжким хворобам, що мучать раба Твого, щоб ми всі звеселилися, прославляючи Тебе навіки.

І нині:

Молимоь Тобі, Богородице, визволи нас від смутку, скорботи і горя, що нас обступили, і від різних недуг, від отруєння і чародійства, і від насланя злих людей, і від наглої смерті.

Пісня 9

Ірмос: Тебе, що неопалимо вогонь Божества зачала у лоні, побачив Мойсей на Сінайській горі в Купині³⁵, Даниїл же провидів Тебе як Гору Непорушну³⁶, а Ісаїя назвав Тебе жезлом, розквітлим від кореня Давидового³⁷.

Стих: Нехай посоромляться і збентежаться всі вороги мої.

Джерело життя, подателю милості, Христе, не відверни лица Твого від нас, але полегши біль обтяженому недугою, і підійми його, як через Фаддея Авгара³⁸, щоб він завжди Тебе прославляв, із Отцем і Духом Святим Єдиного Бога.

Стих: Нехай повернуться і осоромляться дуже скоро.

Євангельському довіряючи голосу, Твоїї обітниці шукаємо, Христе: Просіть бо, — сказав Ти, — і дасться вам. Тож і нині, молячись, благаємо Тебе: підійми з постелі здоровим того, хто тяжкою недугою повалений, нехай разом із нами Тебе величає.

Слава:

Змучений недугою і невидимими душевними ранами, до Тебе, Христе, через нас волає; не заради нас, Господи, бо всі ми гріхами наповнені, а заради молитви Матері Твоїї і Предтечі Твого дай зцілення болящому.

І нині:

Божа Мати Пречиста, призиваємо Тебе з усіма святими, Ангелами й Архангелами, з пророками і патріархами, з апостолами і святителями, з преподобними і праведними: молися Христу Богу нашому, нехай дасть здоров'я болящому, щоб ми всі Тебе величали.

Після цього: Достойно є: Трисвяте: по Отче наш: І тропарі оці, глас 6: Помилуй нас, Господи, помилуй нас: Слава: Господи, помилуй нас: І нині: Милосердя двері відкрий нам, благословенная:³⁹

І відразу після цього ієрей або диякон промовляє єктенію оцю:

Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Клір: Господи, помилуй (тричі).

Ще молимося Тобі, Всемилостивому Господу: як сльози Єзекії, ніневітян покаяння й Давидову сповідь прийняв еси, і скоро помилував їх, так прийми і наші молитви, що в розчуленні приносяться Тобі, всеблагий Царю, і як милосердний, помилуй тяжко хворого раба Твого, здоров'я йому даруючи, — зі сльозами молимося Тобі, джерелу життя і безсмертя, вислухай і скоро помилуй.

Клір співає тричі: Господи, помилуй.

Диякон же виголошує:

Ще і ще з розчуленням, коліна схиливши, Господеві помолімося.

Клір співає тричі: Господи, помилуй.

Ієрей же, схиливши коліна разом з усіма предстоящими, з пильною увагою і розчуленням промовляє молитву оцю:

Благословен еси, Господи, Боже істинний, Царю царствующих і Господи господствующих, що ранами Твоїми усіх нас зцілив, Пастирю добрий, що прийшов знайти ягнятко загублене, знемагаючих утіхо і життя надломлених, Боже Слово, що в останні дні став людиною і з людьми пожив ради спасіння людського, що на небесах живеш і на смиренних споглядаєш, що молитву Єзекіїну і сльози прийняв, і зцілив його, і довгі роки життя дарував йому⁴⁰, що Єлисеєм, пророком Твоїм, проказу Неємана сіріянина очистив і сина шунамітянки з мертвих воскресив⁴¹, що Сам Собою відвідав тещу Петрову, яка була одержима тяжкою гарячкою, і дотиком Своїм зцілив⁴², що проказених очистив⁴³, що рану дванадцятилітню невігойну кровоточивої

жінки дотиком риз Своїх зцілив⁴⁴, що заради віри сотника розслабленого юнака словом підняв⁴⁵ і єдиного сина вдовиного з мертвих воскресив і живого матері віддав⁴⁶, що дочку хананеянки від лукавого біса звільнив⁴⁷ і через помазання грязивом сліпому від народження очі відкрив⁴⁸, що чотириденного Лазаря з гробу викликав і живого сестрам його дарував⁴⁹, що святим Своїм ученикам і апостолам дав владу недужих зціляти, прокажених очищати й бісів проганяти, що митаря словом оправдав⁵⁰ і розбійникові двері раю відчинив⁵¹, що через розп'яття на Хресті гріхи світу взяв, що через Петра та Іоана біля Красної брами кульгавого зцілив⁵², що через самого Петра Енея, котрий на одрі лежав Ти підняв⁵³ і Тавіфу із мертвих воскресив⁵⁴, що Євтиха через Павла оживив⁵⁵ і Павлову руку від укусу єхидної неушкодженою зберіг⁵⁶, і батька Поплієвого, що був гарячкою і хворобою живота одержимий, через нього ж зцілив⁵⁷; Ти Сам і нині могутньою Твоєю рукою і неосягненим Твоїм милосердям, не на моє недостойнство зважаючи, але Твоїм милосердям як завжди спонукуваний, відвідай раба твого хворого (ім'я) і з постелі недуги підійми. Ти бо еси промовив: просить і дасться вам, шукайте і знайдете, стукайте і відкриється вам. Тож і ми, грішні та недостойні раби Твої, на Божественні Твої ці слова покладаючись, зібравшись нині у храмі цьому Твоєму, а ще ж довіряючи Божественному слову: «де двоє чи троє зібрані в ім'я Моє, там і Я серед них»⁵⁸, — перед Твоєю величністю зі смиренням і вірою схиляючись, Твоє велике Божественне милосердя і чоловіколюбство просимо і старанно молимо: відкрий нам двері милості Твоєї і почуй голос моління нашого в годину цю, прости рабу Твоєму хворому (ім'я) всі провини вільні й невільні, якими він прогнівив Твою доброту, і образив Твоє чоловіколюбство, і підняв проти себе Твоє обурення і нестерпний гнів, що на грішників падає, і за обіцяною

безмежною і незбагненою Твоєю милістю, відвідай його і оздоров невиліковну його рану й хворобу, перетвори недугу його на здоров'я, переміни неміч його на силу, зміни плач його на радість і скорботу на втіху, віджени від нього всяку журбу, слабість і забуття, розум його зміцни й неушкодженим збережи, щоб завжди над заповідями Твоїми він розмірковував, усі члени тіла його поправ, щоб творив він волю Твою благу, і благоугодну, і досконалу, і якнайшвидше цілого і здорового даруй його Церкві Твоїй святій. Ти бо еси підведення немічних, хворим лікар, недужим зцілення, і Тобі славу возсилаємо з Безначальним Твоїм Отцем і з Пресвятим і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Клір: Амінь.

*І зразу ж, вставши, творить відпуст. Каже:
Премудрість.*

Клір: Чеснішу від Херувимів⁵⁹:

Ієрей: Слава Тобі, Боже, надіє наша, слава Тобі.

*Клір: Слава: І нині: Господи помилуй (тричі). Благо-
слови.*

Ієрей же промовляє відпуст цей:

Христос, Істинний Бог наш, молитвами Пречистої Своєї Матері, святого пророка, Предтечі і Хрестителя Іоана, святих славних і всехвальних апостолів, і святих безкорисливих лікарів Козми і Даміана, і всіх святих Своїх, спасе і помилує нас і раба Свого (ім'я) від одру недуги підійме, як милосердний і чоловіколюбець.

Після цього, якщо бажають, співають або читають.

Подай же утішення Своїм рабам, Всенепорочная:⁶⁰

І йдуть собі, дякуючи Богу.

VII. ЧИН ЯК НЕГАЙНО ПРИЧАСТИТИ ХВОРОГО

Коли ієрей входить у дім хворого, слід усім, хто є в домі, на коліна стати. Ввійшовши, ієрей нехай каже так, щоб усі чули:
Мир дому цьому і всім, хто живе в ньому.

І, розстеливши на столі покрівець, — нехай покладе на ньому Божественні Тайни і, низько поклонившись, хай бере кропило і кропить свяченою водою хворого і весь дім, промовляючи:

Окропи мене ісопом — і очищуся, омий мене — і стану білішим від снігу. І зразу проказує

Тропар цей, глас 1:

Спаси, Господи, людей Своїх, і благослови насліддя Твоє, і пошли благодать Свою на дім цей, яка прийде, і покриє, і визволить від усякої злої напасті всіх, що живуть у ньому, молитвами Богородиці і всіх святих Твоїх¹.

Після цього нехай приступить до хворого, щоб з'ясувати, чи добре підготовлений він до прийняття Божественних Тайн, і чи не має якогось гріха забутого або з якоїсь іншої причини невисповіданого. І якщо має, то хай посповідає. Вислухавши, ієрей нехай розрішить його коротко, проказавши спочатку оцю сповідь, а за ним і хворий, якщо може, а якщо не може, то хай хтось інший від імені хворого або й сам ієрей проказує:

Сповідуюся Господу Богу Вседержителю, Пречистій Діві Богородиці, Святим Небесним Силам, всім святим і тобі, отче чесний, в усіх гріхах моїх, що їх від хрещення мого аж до цього дня і години я натворив ділом і словом, помислом і пожаданням, волею і мимоволі, розумом і несвідомо, по-

глядом, слухом, нюхом, смаком, дотиком і всіма моїми почуттями, зовнішніми і внутрішніми, душевними і тілесними, вдень, і вночі, і в будь-який час, що ними Господа Бога мого тяжко прогнівив і, каючись, шкодую про це, і винним перед Богом моїм почуваюся, і молю Пречисту Діву Богородицю Марію і всіх святих, нехай помоляться за мене до Господа Бога мого, так само і тебе, отче чесний, прошу, щоб ти простив і розрішив мене силою, од Христа тобі даною.

Після закінчення цієї сповіді розрішає його ієрей цими словами:

Господь і Бог наш Ісус Христос Своєю благодаттю і чоловіколюбством нехай простить тобі і відпустить усі гріхи твої, які вчинив ти протягом усього життя твого, рабе Божий (ім'я), аж до цього дня і години. Я, недостойний ієрей, владою, даною мені від Христа, прощаю і розрішаю тебе від усіх гріхів твоїх, які вчинив ти протягом усього життя твого аж до цього дня і години, щоб ти був прощений і розрішений в нинішньому і в будучому віці в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь.

Нехай же буде відомо, що коли не має що вдруге хворий сповідати, бо раніше все чисто висповідав², то все одно перед святим Причастям нехай каже цю сповідь, як вищенаписано, і хай розрішить його ієрей. Звершивши цю сповідь, якщо хворий близький до смерті і вже вмирає, священник нехай відразу зробить низький поклін перед Божественними Тайнами, і хай бере їх, і, звертаючись до хворого, промовляє:

Зі страхом Божим і з вірою приступи.

Клірик же промовляє:

Благословен, Хто йде в ім'я Господнє, Бог Господь і з'явився нам.

І відразу промовляє ієрей від імені хворого, а з ним і хворий, якщо здужає:

Вірую, Господи Ісусе Христе, Боже мій, і визнаю, що це є істинне саме Божественне Тіло Твоє і істинна сама Боже-

ственна Кров Твоя і молю Тебе, сподоби мене достойно їх прийняти на відпущення гріхів моїх і на життя вічне в Царстві Твоєму Небесному, бо Ти благословен еси на віки. Амінь³.

І зразу ж, підклавши покрівець під уста хворого, причащає його ложкицею, як звичайно, промовляючи:

Чесне і Пресвяте Тіло і Кров Господа нашого Ісуса Христа подається рабу Божому (ім'я) на відпущення гріхів і на життя вічне. Амінь⁴.

Після Причастя, втерши покрівцем уста його, читає подані нижче подячні молитви від імені хворого. Якщо ж хворий ще не при смерті, то ієрей не бере відразу Божественних Тайн, а спочатку з розчуленням промовляє молитви оці від імені хворого, починаючи звичайно: Благословен Бог наш: Царю Небесний: Трисвяте: Пресвятая Тройце: по Отче наш: Бо Твоє є Царство: Господи, помилуй (12 разів): Прийдіть, поклонімося (тричі): Далі: Вірую в Єдиного Бога⁵: Після цього:

Вечері Твоєї Тайної, Сину Божий, причасником мене сьогодні прийми, бо ворогам Твоїм тайни не розповім і цілування не дам Тобі, як Іуда, але як розбійник, сповідаючись, взиваю до Тебе: Пом'яни мене, Господи, коли прийдеш у Царстві Твоєму⁶.

Молитва від імені хворого

Очисти мене, Господи, від гріхів моїх, бо Ти за грішників пролив Кров Свою. Владико, Ти знаєш, що я недостойний не тільки приступити до Тебе, але навіть поглянути на небо і на землю. Але оскільки Ти Сам сказав еси: «Хто їсть Мое Тіло і п'є Мою Кров, той у Мені перебуває, а Я в ньому», то через це я сміливо приступаю до Тебе, милостивий, і старанно молюся: будь милостивий до мене, грішного, і зроби мене достойним Причастя святощів Твоїх, бо Ти милостивий і чоловіколюбний Бог еси, і Тобі славу возсилаємо з Отцем і Святим Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Молитва 2, подібна до першої

Господи Боже мій, я знаю, що я недостойний і не гідний того, щоб Ти увійшов під покрівлю храму душі моєї, бо він увесь спустошений і занепалий, і не маєш у мені достойного місця, де б голову прихилити. Але оскільки Ти бажаєш бути зі мною, то, на Твоє милосердя надію покладаючи, я приходжу до Тебе. Тож звели відчинити двері недостойних уст моїх, щоб я Тебе, єдиного, наситився. Увійди в мене і очисти мене від усякої скверни плоті і духа, будь мені помічником і заступником і сподоби мене праворуч Тебе стати молитвами і благанням Пречистої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії і всіх святих, що відвіку Тобі догодили, бо Ти благословен еси на віки. Амінь⁷.

Після цього ієрей, поклонившись Божественним Тайнам, бере їх і, звертаючись до хворого, промовляє:

Зі страхом Божим і з вірою приступи, — і інше, що вище написано, і відразу промовляє оце, а хворий за ним:

Вірую, Господи, і визнаю, що Ти єси Христос, Син Бога Живого, що прийшов на світ грішників спасти, між якими перший — це я.

Вірую, Господи Ісусе Христе, Боже мій, і визнаю, що це є істинне саме Божественне Тіло Твоє, і істинна сама Божественна Кров Твоя, і молю Тебе, сподоби мене достойно їх прийняти на відпущення гріхів моїх і на життя вічне у Царстві Твоєму Небесному, бо Ти благословен еси на віки. Амінь.

І відразу ж, підклавши покривець під уста хворого, причащає його ложницею як звичайно, промовляючи:

Чесне і Пресвяте Тіло і Кров Господа нашого Ісуса Христа, подається рабу Божому (ім'я) на відпущення гріхів і на життя вічне. Амінь.

І після Святого Причастя промовляє молитви оці.

**Молитва св. Кирила Олександрійського
Подячна від імені хворого**

Тіло Твоє Святе, Господи Ісусе Христе, Боже мій, нехай буде мені на життя і на освячення, і Кров Твоя чесна на відпущення гріхів і на життя вічне, і на страшному Твоєму Суді постав мене праворуч Тебе. Нехай буде мені дар цей на радість, і на втіху, і на зцілення душі й тіла мого, бо Ти благословен єси на віки. Амінь.

Молитва Іоана Золотоустого подячна

Владико Христе Боже, Царю віків і Творче всього, дякую Тобі за все те добро, що Ти дарував мені, і за Причастя Пречистих і Животворчих Твоїх Таїн, і молю Тебе, милосердний чоловіколюбче, збережи мене під покровом Твоїм і під захистом крил Твоїх і даруй мені з чистим сумлінням аж до останнього мого зітхання достойно причащатися святощів Твоїх на відпущення гріхів і на життя вічне. Ти бо єси хліб життя, джерело святині й податель благ, і Тобі славу возсилаємо з безначальним Твоїм Отцем і з Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь⁸.

**Молитва до Пресвятої Богородиці
подячна після Причастя**

Преблагословенная Госпоже Богородице, моли Сина Твого і Бога нашого, щоб визволив мене від усякого зла. Бо через Тебе я Сина Божого пізнав і сподобився бути причасником Чесного Тіла і Пресвятої Крові Його, маючи надію через Твої молитви увійти в життя вічне і славити Отця, і Сина, і Святого Духа на безконечні віки віків. Амінь.

Далі: Слава: І нині: І відпуст.

**VIII. ПРАВИЛО МОЛЕБНЕ
ДО ПРЕПОДОБНИХ ОТЦІВ НАШИХ ПЕЧЕРСЬКИХ
І ВСІХ СВЯТИХ, ЩО В УКРАЇНІ ПРОСІЯЛИ,
ЯКЕ МОЖЕ СПІВАТИ, КОЛИ І ДЕ ХТО БАЖАЄ**

Стіхири, глас 1

(Подібний до: Прехвальнії мученики:)¹

Постники богомудрі, вас бо земля затаїла була, але Бог виявив вас у всіх краях Вселенної як таких, що чудеса проливаєте і миро зцілень виточуєте. Тому моліться, щоб дарувати душам нашим мир і велику милість.

Радуйся, найплодоносна Божа Горо печерська, зволожена Духом, радуйся, раю насаджень безсмертних, бо в тобі благоволив назавжди оселитися Бог наш, Який збагачує тебе проливанням чудес, що ти виточуєш через преподобних Його.

Торжествуй і веселися, Христолюбивий у Бозі граде Києве, зберігаючи як дорогоцінний скарб жителів твоїх у обіймах своїх, святих постників і мучеників, і з ними ж у союзі й Варвара приснославна, що її моці краси тобі додають.

Радуйтеся, преподобних постників чесні оселі, Духом Божественним переповнені, що очищаєте почуття наші душевні й тілесні, бо через них ми до неба підіймаємось і земні відганяємо насолоди, бачачи Христа, що святим Своім вінці подає.

Слава:

Прийдіть, вірні, оспіваймо святих великі подвиги, що ними блаженно Творцю догодили воїни доблесні, і з Давидом Богу заспіваймо: Серед нас найдосконаліші були друзі Твої, Господи, бо міцно утвердилися початки їх в Тобі, Христе, Спасителеві душ наших.

І нині:

Тебе за найчеснішу Цареву палату маю, Преславна, тож розум мій очисти, осквернений усякими гріхами, і співперебування приємне з Пресвятою Тройцею вчини, бо я, спасений Тобою нікчемний раб Твій, величаю владу Твою і безмежну милість.

На стиховні стихири, глас 2

(Подібно до: Доме Єфрафовий:)²

Печерою розбійників святилище сотворив Ізраїль, а постники житла розбійників на храми Божі перетворили.

Стих:

Восхваляться преподобні у славі і возрадуються на ложах своїх.

Ілю та Мойсея, Божого насадителя, ви поправді наслідували, славні, в горах і на каменях Богом явлені.

Стих:

Блаженні всі, що бояться Господа і ходять путями Його.

Крила голубині від Бога прийнявши, ви, преподобні, духом злетіли прямо в Божі упокоєння.

Слава, глас той самий:

Преподобні отці, що красоти світу і насолоди минуші зневажили, і чернече життя возлюбили, і стали співбесідниками Ангелів, і світильниками многосвітлими Вселенної, чудесами своїми, немов друге сонце, сяючи,

моліться до Господа за всіх нас, що звершуємо священну пам'ять вашу, бо ми діти ваші і вівці словесні повчань ваших, і вас на поміч призиваємо, благаючи через вас прийняти мир і велику милість.

І нині: Богородичний:

Бога, що через Тебе втілювався, визнаємо, Богородице Діво, тож моли Його за спасіння душ наших.

Тропар, глас 2 на «Бог Господь»:³

Коли зійшли ви до гробів і самих себе заключили, тоді, пристрасті тілесні умертвивши, уподібнились ви до Христа похованого, Богоносні, і диявольські в пеклі зруйнували загорожі, тож за це Ангели вінці з небес вам подають.

Слава: І нині:

Всі незбагненні, всі преславні Твої, Богородице, таїнства чистотою запечатані і дівством збережені, бо Тебе визнаємо ми правдивою Матір'ю, що Бога породила істинного, тож моли Його, щоб спасенні були душі наші.

(Ці два тропарі в кінці повторюються)

Далі псалом 50: Помилуй мене, Боже:

Канон

**преподобним отцям печерським
Творіння Мелетія Сиріги**

Глас 8

Пісня 1

Ірмос: Воду пройшовши як по сухому і єгипетського зла уникнувши, Ізраїль взивав: **Визволителіві й Богові нашому заспіваймо**⁴.

Стих:

Преподобні отці печерські, моліть Бога за нас.

Численними оточений прикрощами, що за гріхи мої нападають на мене нещадно, до вас прибігаю, о богоносні, підіймаючи вашу молитву на поміч.

Стих.

Антонію богоносний і Феодосію богомудрий, українського чернецтва начальники і наставники, перш за все мене, що втратив красу розуму, вашими піклуваннями перед Богом знову прикрасьте, наставляючи мене до покаяння.

Стих.

Стефане всехвальний і Никоне всечесний, що стада Христового предводителями були і його невтомно і богоугодно пильнували на невсипущих сторожах нічних, умилює Бог до мене вашими благоприємними молитвами⁵.

Стих.

Ти, що славу світу цього і всю красу його за ніщо вважав, найдостойніший Варлааме, молитвами твоїми зроби мене причасником слави небесної.

Слава:

Божественний княже Володимире, Романе з Давидом, мучеників окрасо, що були синами твоїми, з Єленою, прабабкою вашою, перед Богом мене поставте⁶.

І нині:

Твоїми молитвами до Сина Твого, Богородице, спаси мене скоро від ненависників, бо Тебе всі ми завжди маємо за істинну помічницю в скорботах.

Стих.

Катавасія:

Молить Бога за нас, преподобні отці наші Антонію і Феодосію та всі преподобні печерські, бо ми щиро вдаємось до вас, скорих помічників і молитвеників за душі наші.

Пісня 3

Ірмос: Небесного круга верхотворче Господи, і Церкви Будівниче, утверди мене в любові Твоїй, Ти найвище бажання і вірних підпоро, Єдиний Чоловіколюбче.

Стих.

Безкорисливими лікарями явились ви, зцілення преславно звершуючи, Даміане й Агапіте блаженні. Тож і я приходжу до вас, о святіі, вилікуйте мої рани душевні й тілесні.

Стих.

Онисифоре блаженний, що передбачав усе і правдиво провіщав з Ієремією та Матфеєм, подібними до пророків — скорботи заслуженої й кари скоро мене позбавте.

Стих.

Ісаакій, що багатьма стражданнями переміг диявольську облуду, Тебе, Христе, молить: визволи від його спокус і спаси нас, многомилостивий.

Стих.

Лаврентію, ти затворив себе для Господа і велику сміливість придбав, тож звідти до Нього невмовкно молись, щоб визволитись нам від усяких пристрастей.

Слава:

Поспішіть, раби Божі, перш ніж проковтне мене повністю всегубитель, і визволить скоро душу мою від ненависників, і мир жаданий даруйте.

І нині:

Множество зла нападає на мене звідусіль, і потоки беззаконь охоплюють мене: тож поспішися, попередивши, і від муки, що наближається, визволи мене, Владичице, заступництвом Твоїм.

Стих.

Сідальний, глас 8:

Подібний до: Повеленное тайно:⁷

Повеління Божі щиро виконуючи, і мудрістю своєю до істини прямуючи, в пустелях, і горах, і розщелинах земних мешкали великодушні постники, позбавлені будь-якої людської втіхи, тож пожинаючи плід трудів своїх, нині з Господом радуються.

Слава: І нині:

Безтілесних Твоїх, Христе, і Предтечі Твого, і учеників, пророків і мучеників, преподобних, і всіх святих, і Богородиці, що не знала мужа, Милосердної Матері Твоєї, молитвами розчулений будши, молю: дай нам у світлі Твоєму ходити і сподоби нас досягнути Царства Твого з милосердя милості Твоєї.

Пісня 4

Ірмос: Почув я, Господи, про провидіння Твого таїнство, збагнув діла Твої і прославив Твоє Божество⁸.

Стих.

Аліпію, що добре зберігав образ Божий у душі своїй, і зображав лики святих, і немічних зціляв палицею своєю, — зобрази і в мені лик добродітства, всеславний.

Стих.

Григорію всеблаженний, що від Бога прийняв благодать чудес та ім'я «богоносний» за діла, подібні до Божих, — нині, поспішивши, дивно пролий і на нас Його благодать молитвами твоїми.

Стих.

Мойсея, чистоти поборника, як того вигнаного Іосифа, підіймаємо, Христе, на молитву до Тебе.

Стих.

Іоане многотраждальний, що смиренне тіло своє утисками неослабними підкорив і заживо схоронив, бажаючи розрішитися і з Христом з'єднатися, — від тління мене визволи.

Слава:

Прохоре всеблаженний, що хлібами, спеченими з листя, і сіллю, з попелу перетвореною, наситив помираючих від голоду, ублагай Христа наситити й нас, від духовного голоду пониклих.

І нині:

Мене, що прибігаю до Тебе, Владичице, не залиши на радощі бісам, але Твоя незборима молитва нехай переможе їх замисли.

Пісня 5

Ірмос: Просвіти нас повеліннями Твоїми, Господи, і силою Твоюю високою Твій мир подай нам, єдиний Чоловіколюбче.

Стих.

Марку, що повеління твого мертві слухалися, підійми мене, померлого через гріх, і спаси за молитви до тебе.

Стих.

Феофіле триблаженний, що через сльози очистився від скверни славолюбства, молись, щоб і мені дарувалося визволення.

Стих.

Всеблаженний Іоане, що брата свого після смерті переміщенням тіла свого пошанував, і цим спас його, — зроби й Творця милостивим до нас.

Стих.

Одушевленою будучи скарбницею, Василю і Феодоре всеблаженні, що від срібллюбного мучителя, який

тлінними скарбами вас випробовував, постраждали невинно, зробіть і мене причасником небесних скарбів.

Слава:

Терпіння Іова наслідуючи, довготривалу хворобу переніс ти терпляче, рівноангельний Пімене, тож і нині, в безболісному спокої перебуваючи, визволи мене від усяких недуг.

І нині:

Зглянься на наші страждання, Многомилостивий, і полегши їх, як Бог, прийнявши Матір Твою, що за нас молиться, Котру ми посилаємо до Тебе, щоб Тебе змилосердила.

Пісня 6

Ірмос: Молитву проллю я до Господа і Йому сповіщу я печалі мої, бо вже злом наповнилась душа моя, і життя моє до пекла наблизилось, і молюся як Іона: від тління, Боже, визволи мене.

Стих.

Спиридоне незлобивий, що вогненну піч мантиєю своєю загасив і, як вогонь, любов до Господа в серці своїм запалив, — молю тебе, отче, загаси стріли веліарові, що на нас спрямовані.

Стих.

Никодиме, постників сяяння, що ніколи не переставав устами оспівувати в псалмах Владика, — не переставай же молитись Йому старанно, преподобний, щоб позбавити всіх від тління, і страждань, і скорбот.

Стих.

Вперше розіп'явшись через умертвіння плоті, а вдруге розіп'ятий іудеями ти, Євстратію мужній, велику відвагу перед Христом маєш, тож від напастей визволи мене.

Стих.

Визволи мене твоїми молитвами, Никоне славний, що силою Христовою могутньою ти від полону був звільнений і спас свого мучителя.

Слава:

Безсмертя придбавши у Христі безсмертнім, Цареві й Бозі, Афанасію блаженний, після кончини своєї прожив ти іще багато років, плачучи завжди, — тож нині оживи мене.

І нині:

Ти, Пречистая, породила Очищення всіх, Який з Отцем примирив увесь світ. Я ж розгнівав Його безмірними моїми гріхами; але благаю, Чистая, умилоствиви Його знов до мене Материнськими Твоїми мольбами.

Стих.

Кондак, глас 2, подібний до Взбранной:⁹

Отці всечесні, сонме богокрасний, чудес джерела, що миро виточуєте, скарби Господні, переповнені красою, в землі сокровенні, благаємо вас, не переставайте молитися за нас до Господа, щоб ми взивали до Вас: Радуйтеся, всьому світові світильники.

Ікос:

Прийдіть, вірні, похвалимо достоблаженних отців наших, помічників і заступників щирих, що по-ангельськи пожили на землі і Ангелам рівностоятелями з'явилися на небесах, щоб разом з ними і ми несказанною тією насолоджувалися красою, так співаючи:

Радуйся, Антонію, до сонця подібний світильнику.

Радуйся, дзеркало і образе для всіх преподобних українських.

Радуйся, другий Мойсею, що духовні скрижалі, — чесноти твої, — нам від Гори Святої приніс.

Радуйся, Феодосію, ангеловидний чоловіче.
Радуйся, зоре рання, що темряву сліпоти проганяє.
Радуйся, забрало незбориме від ворогів видимих і не-
видимих.

Радуйтеся, всі преподобнії отці наші печерськії.
Радуйтеся, земні Ангели і небесні люди.
Радуйтеся, запашні квіти райські.
Радуйтеся, пребагаті скарби, сокровенні в землі.
Радуйтеся, бісери многоцінні, що від печери, як від
моря, просіяли.

Радуйтеся, наша похвало, і для всіх, хто прибігає до
вас, визволителі від напастей.

Радуйтеся, для всього світу світильники.

Пісня 7

Ірмос: Отроки, що з Юдеї прийшли, колись у Вавилоні
вірою в Тройцю полум'я в печі перемогли, співаючи: Отців
наших Боже, благословен еси.

Стих.

Миколаю дивний, помічнику в скорботах, що одним-
єдиним словом зцілював пристрасті немічних, з'явився ско-
ро, і від скорбот, що мене охопили, визволи, і болі серця
мого полегши.

Стих.

Еразме мудрий, що багатство своє витратив еси на
прикрашення храму Божого, — твоїми молитвами зроби
мене храмом духовним.

Стих.

Арефо славний, що дощем сліз потопив змія
срібллюбства, — як той, що сміливість перед Богом має,
молися за мене до Господа.

Стих.

Тите блаженний, що демона гніву смиренням своїм потоптав, і Пимене, постників співревнителю, визвольте мене від спокус бісівських вашими молитвами.

Слава:

Антонію мучениче і мудрий Євстратію, що разом з Іоаном гординю Ольгердову до землі понизили, — приспійте пристрасті, що вбивають мене.

І нині:

На благання моє нині змилосердься і радість замість печалі даруй мені, щоб я прославив Тебе, Владичице, і взивав до Сина Твого: Благословен Бог отців наших.

Пісня 8

Ірмос: Царя Небесного, що Його славлять Воїни Ангельські, хваліте і прославляйте по всі віки.

Стих.

Кукшо мучениче, священників правило, постників і преподобних окрасо, що під час проповіді Євангелії разом з учеником своїм чесним кончину прийняв як апостол, — молитвами своїми й мене на путь спасіння настав.

Стих.

Несторе Богомудрий, житій святих списателю найперший і ревнителю добрий подвигів цих святих, молитвами твоїми зроби й мене слави їхньої спілником.

Стих.

Полікарпе славний, що житія тих самих святих остаточно списав і в одне ціле зібрав, — твоїми молитвами в Книги Життя написатися і мене сподоби.

Стих.

Ви, богоносні, що немов живі після смерті блаженному Діонісію з гробів назустріч відповіли: «Воістину воскрес Христос!» — мене, вбитого пристрастями, оживіть.

Слава:

Євфросинію, радування Полоцьке і дівам сяяння, як молитвеницю до Тебе, Христе мій, приводжу: заради неї спаси мене.

І нині:

Діво, що Царя Небесного породила, маючи Материнську сміливість перед Ним, визволи нас від страждань.

Пісня 9

Ірмос: Поправді за Богородицю Тебе визнаємо, Діво Чиста, Тобою спасенні, з Небесними Воїнами Тебе величаємо.

Стих.

Михаїле, Іларіоне, Петре, Алексію, Іоно, Фотію і Кіпріяне, божественні ієрархи; Єфреме, Миколаю, Никито, Ісаїє, Луко і Феоктисте, Бога нам умилоствіть.

Стих.

Леонтію, Стефане і Германе, Ніфонте, Марине, Євфимію, Лаврентію, Діонісію і Симоне — як ті, що прийняли владу від Бога, просіть і мені відпущення.

Стих.

Симеоне, ієрарху, що Агнця Божого спершу приносив у жертву Вседержителю, а згодом і себе самого як ягня привів у жертву, — спаси мене твоїми молитвами.

Стих.

Священномучеників окрасо, Макарію блаженний, що перш ніж прийняти тобі Престол, видимий на землі, на Престоли духовні піднявся еси — з Богом мене примири.

Слава:

Приводжу до Тебе, о Всещедрий, Іуліяну, свічу, що завжди палає, елеєм благодаті наповнену, — її ж молитвами від усякого зла збережи мене.

І нині:

Зі святими Ангелами, з божественними апостолами, зі славними мучениками і всіма преподобними моли Свого Сина і Бога, Богородице Пречистая, від напастей визволи ти душі наші.

Стих.

На Хваліте стихири, глас 1, подібно до: Прехвальнії мученики:

Не бажаючи принести себе самого бісам на заколення, Богу всіх приніс ти себе як жертву непорочну і предосконалу, Іоане славний, що з тобою ж разом і твій батько себе пожертвував, і обидва ви славите Христа вашими чудесами. Тож Його безперестанно за нас моліть.

Преподобні отці печерські, моліть Бога за нас.

Мучениче всехвальний Христовий Михаїле, розум князя безбоязний маючи, не побажав ти творінню послужити більше, ніж Сам Творець, що за Нього ти рани численні перетерпів і жорстоку смерть, — тож за це все тебе Христос Господь у Небесне переніс Царство.

Стих.

Дивлячись на князя Михаїла, що вирішив краще вмерти за Владику всіх, аніж князювати, ти, страднику Федоре, відкинув славу і будь-яку насолоду минущу і наслідував Його з великою мужністю, — тож за це ви разом з Христом прославляєтесь.

Слава: Глас 8:

Преподобні отці, що повчалися день і ніч у законі Господньому, ви удостоїлись древа живого саджанцями бути, і плід ваш стражданнями і вінцями зацвів, тож, маючи сміливість перед Подвигоположником Христом Богом, і нам випросіть очищення і велику милість.

І нині: Богородичний:

Богородице, мучеників оздобо, постників сяєво, ієрархів насолодо, царів найвища красо, пророків славо, проповідників впевненість і всіх святих похвало, моли разом з ними Христа за рабів Твоїх, щоб визволитись нам від усяких утисків.

Молитва до преподобних отців печерських¹⁰

Преблаженні, приснославні, преподобні отці святі, первоначальники печерської Антонію і Феодосію, з небес Богом даровані, двоїце благодатна, союзом досконалості, любов'ю до Бога й до ближнього з'єднана, що не тільки в житті цьому тимчасовому друголюбно трудилися для користі душевної тих, що в чернецтві перебувають і в світі благочесно живуть, але й після відходу свого обіцялися сприяти всім в поступу до життя вічного і молитися до Господа Бога і Пресвятої Богородиці за спасіння всіх, особливо грішників, що серед них перший я є; до вас, угодників Божих і Пресвятої Богородиці, як до істинних служителів спасіння нашого притікаючи, смиренно молюся: предстаньте мені в помочі, узами гріхів зв'язаному, і помоліться за мене, а разом і за всіх послідовників богоугодного вашого життя, і інших співнаслідників Царства Небесного підійміть на багатосильні молитви; всіх бо вас я, недостойний, призивати на заступництво дерзаю, бажаючи через вас від усіх гріхів моїх звільнення одержати. Всі преподобні отці печерські, що богоугодно трудилися і нетлінно в печерах спочиваєте, святії ієрархи, священноначальники, священноіноки, чудотворці, ви есте рід вибраний, Царське священство, народ святий, люди оновлення, звістителі чеснот Того, Хто із темряви тлінної цього життя прикликав вас у чудовне світло, вас бо земля не затаїла, бо якщо навіть деяких і затаїла, котрі в ній глибо-

ко спочивають, то вірую, що всіх їх небо прийняло. І як слави вашої не можна передати, так і імен ваших порахувати мені неможливо, бо до множества зірок уподібнились ви, хіба Сам Той, Хто знає кількість зірок і всім їм імена називає, вами визнаний на землі Цар Слави Христос, і всіх вас, преподобних Своїх, по імені написав на небесах, порахує і абсолютно визнає перед Отцем Своїм Небесним. Поможіть мені, грішному, — в скорботі і смиренні серця мого припадаючи, молюся до вас, — бо ви є світло для світу і світильники, з-під глибини печерної поставлені душами на свічнику небесному, осявайте мене, затьмареного підступами ворожими, світлом благодаті своєї, щоб, у ньому перебуваючи, не спіткнувся я об камінь ногою моєю. Ви єсте сосуди дорогоцінні, вибрані, переповнені благодаттю Божою, благаю: сподобіть і мене, грішного, від наповнення вашого прийняти. Ви єсте сіль землі, а я — земля; будьте ж мені сіллю, оберігаючи всеціло душу і тіло моє від гниття гріховного¹¹. Всі ви, преподобні печерські, лікарі благодатні, що зціляете всяку недугу і всяку неміч в людях, молюся до вас, святі: вилікуйте мої душевні й тілесні рани, щоб я достойно прославляв Бога душею й тілом моїм, всім вам за все дякуючи. Ви були голодні і спрагнені правди, а нині блаженного обіду в Царстві Божому достойно насичуетесь; тож смиренно коліна серця мого схиляючи, молю вас: подайте й мені, голодному і спраглому, тієї самої благодаті, хоча б від тих крихт, що падають від трапези вашої, і наситьте душу мою порожню, і душу голодну наповніть благами. О всещедрії панове, усіх вас Добрий Пастир пасе, і нічого ви вже не потребуєте; тож вашими благоприємними молитвами зробіть так, щоб і я, хоч і недостойний, не був позбавлений ніякого блага, — бо ви всі, преподобні, можете все для всіх виблагати, перебуваючи в Ісусі Христі, що дає всім вам силу. Будьте, всі угодники

Божі, і мені, окаянному, всім, щоб з усіма іншими і мене, що до вас щиро звертаюся, ви придбали. Бо якщо багато може молитва одного праведника, що допомагає в усьому доброму, то тим більше молитви ваші, багатьох праведних і преподобних, все можуть у Всемилоствого Бога виблагати. Бо не двоє чи троє в ім'я Христове зібралось вас, і не двоє погодилися на землі просити во ім'я Христове Отця Небесного, а велике множество вас, о преподобні. Тож помоліться за мене, одного з грішників, бо я вірую, що Бог, прославлюваний на раді всіх вас, преподобних Своїх, почує прохання зібраних і з'єднаних однодушно в ім'я Його. Загубив я, окаяний, гріхами моїми благодать Божу, — але ви, святії печерськії, множеством своїм пошукайте, благаю, — і поправді знайдете. Горе мені! Зачинені передо мною, недостойним, двері милосердя; але ви, преподобні угодники Божі, всі постукайте — і відкриються ради вас мені, грішному, щоб і я до вашого множества з великою вашою славою, вашими святими молитвами причислений бути сподобився.

О достохвальнії преподобнії отці печерськії! Ви есте радування Царя Небесного, ви — благоприємна жертва Всевишнього, ви — громадяни нового Єрусалиму, ви — наслідники Царства Божого, бо чого ви всі прагнули, того бажаного і досягли. Благаю, і моїм ногам добрий поступ дорогою заповідей Господніх вчиніть, і бажаного досягти і мене, грішного, сподобіть вашим всесильним заступництвом, щоб я, увійшовши в дім Царства вічного, возрадувався і возвеселився, дякуючи всім вам, преподобним, за таку любов вашу до ближнього, і разом з вами прославив і возвеличив у хвалінні Єдиного в Тройці Пресвятій, від усякого творіння на небесах і на землі хвалимого, благословляємого і поклоняємого Всемилоствого Бога, Отця, і Сина, і Святого Духа, з Пречистою і Приснобла-

женною Дівою Богородицею нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Амінь.

Далі: Достойно є:

Трисвяте: по Отче наш:

Тропар преподобних: Коли зійшли ви до гробів:

Слава: І нині:

Всі незбагненні:

І відпуст:

Господи Ісусе Христе Боже наш, молитвами Пречистої Твоєї Матері, преподобних і богоносних отців наших Антонія і Феодосія та інших чудотворців печерських і всіх святих, помилуй і спаси нас, як милосердний і чоловіколюбець. Амінь¹².

КОМЕНТАРІ

І. Послідовність молебного співання до Господа Бога нашого за військо і за народ, яке співається в час війни, проти супостатів, що напали на нас

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили. — Том 2. — [Частина 3]. — С. 136–157: «Вослѣдованіє молебнаго пѣнія къ Господу Богу нашему за царя и за люди, пѣваемаго въ время брани, противъ супостатовъ находящихъ наны».

1. *Трисвяте: по Отче наш:* — Тут маються на увазі початкові молитви, якими звичайно розпочинаються всі церковні богослужіння, келейні правила і будь-які моління:

Іерей: Благословен Бог наш завжди, нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Читець: Амінь. Слава Тобі, Боже наш, слава Тобі. Царю Небесний, Утішителю, Душе істини, що всюди єси і все наповняєш, Скарбе добра і життя Подателю, прийди і вселися в нас, і очисти нас від усякої скверни, і спаси, Милосердний, душі наші.

Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас (тричі).

Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Пресвятая Тройце, помилуй нас, Господи, очисти гріхи наші, Владико, прости беззаконня наші, Святий, зглянься і зціли немочі наші, імені Твого ради.

Господи, помилуй (тричі).

Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Отче наш, що єси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя як на небі, так і на землі. Хліб наш насущний дай нам сьогодні, і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим, і не введи нас у спокусу, але визволи нас від лукавого.

Іерей: Бо Твоє є Царство, і сила, і слава Отця, і Сина, і Святого Духа нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Читець: Амінь.

Господи, помилуй (12 разів).

Прийдіть, поклонімося Цареві нашому Богу.

Прийдіть, поклонімося і припадимо до Христа, Царя нашого Бога.

Прийдіть, поклонімося і припадимо до Самого Христа, Царя і Бога нашого (див. наприклад: Православний молитвослов. — С. 3–5).

Після цього читаються або співаються всі інші молитви, згідно з чином богослужіння.

2. *Слава: І нині: Аلیلуйя (тричі)*. — Після завершення читання кафізми чи її третини або окремих псалмів, навіть одного псалма, якщо ним розпочинається певне правило, промовляється т. зв. «Слава»:

Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Аلیلуйя, аلیلуйя, аلیلуйя, слава Тобі, Боже (тричі).

Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь.

Для економії друку прийнято замість славослів'я «Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні. Амінь» писати: Слава: І нині:

Під час церковного богослужіння друге славослів'я, як правило, опускається, тож після «Аلیلуйя» вставляється ектенія, яка звичайно завершується славослів'ям.

3. *Велика ектенія* — ряд благань, яким звичайно розпочинається Божественна Літургія, а також вечірня, утрєня та інші важливі богослужіння. (див. Великий молитовник. — С. 80–82; 108–109; 131–133). В обіході УАПЦ вона звучить так:

«*Велика або мирна ектенія*»

Диякон: В спокої Господеві помолімося.

Співці: Господи, помилуй (після кожного прохання. — *Л. І.*).

Диякон: За мир з неба і спасіння душ наших Господеві помолімося.

Диякон: За спокій усього світу, за добрий стан святих Божих Церков і за з'єднання всіх Господеві помолімося.

За святий храм цей і за тих, що з вірою, побожністю та страхом Божим входять до нього, Господеві помолімося.

За Святійшого отця нашого (ім'я), Патріарха Київського і всієї України, за Владика нашого, Преосвященнішого митрополита (ім'я) і Владика нашого, Преосвященнішого єпископа (ім'я правлячого єпископа), чесне пресвітерство, у Христі дияконство, за весь причет і людей Господеві помолімося.

За місто (село наше або святий монастир наш) наше і за всяке місто, село, і країну, і за тих, що по вірі живуть у них, Господеві помолімось.

За добре поліття, за врожай плодів земних і за часи спокійні Господеві помолімось.

За подорожніх на воді, на землі і в повітрі, і за недужих, знеможених та поневолених, і за спасіння їх Господеві помолімось (Великий молитовник. — С. 131–132).

Далі, в цьому місці, вставляються додаткові особливі прохання, — в даному разі, за перемогу над чужинцями.

4. Після завершення додаткових прохань завершується велика екстенія:

Щоб визволитися нам від усякої журби, гніву, небезпеки та недолі, Господеві помолімось.

Заступи, спаси, помилуй і охорони нас, Боже, Твоєю благодаттю.

Пресвяту, Пречисту, Препоблагословенну, Славну Владичицю нашу, Богородицю і Вседіву Марію, зо всіма святими пом'янувши, самі себе, і один одного, і все життя наше Христу Богові віддамо.

Співці: Тобі, Господи.

Виголос: Бо Тобі належить усяка слава, честь і поклоніння Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Співці: Амінь (Великий молитовник. — С. 133).

5. «Бог Господь і з'явився нам» на глас 1. — Мається на увазі та частина богослужіння (як правило, на початку утрені чи молебню), коли співаються тропарі гласу, або свята, або дня, або актуальні, що відображають тему богослужіння. Перед співанням тропарів виголошуються пророчі вірші з псалмів, що знаменують хресну дорогу Спасителя. Диякон на солеї виголошує:

Бог Господь і з'явився нам, благословен, хто йде в ім'я Господнє.

Співці повторюють цей стих на глас тропаря, який має співатися, а на тлі цього співу диякон виголошує стихи:

Прославляйте Господа, бо Він благий, бо повіки милість Його.

Обступили й оточили мене, я ж іменем Господнім перемиг їх.

Не умру, а житиму і повідатиму про діла Господні.

Камінь, що занедбали будівничі, став в основу вугла. Від Господа це сталося, і дивне воно в очах наших.

Після «Бог Господь» співають тропар двічі і Богородичний на той самий глас (Службник. — С. 50–51).

6. Переслідуючи мету — використання поданого Петром Могилою молебню для відправи в умовах теперішньої воєнної агресії Росії, ми подаємо тропар Хресту, як він є в обіході Української Православної Церкви (див. Великий молитовник. — С. 205, 255 та ін.). В оригіналі Петро Могила цей тропар пристосовує до теми богослужіння: «Спаси, Господи, люди Своя и благослови достояніе Твое, побѣды великому Господару нашему на сопротивныя даруя и Своя сохраняя Крестом си люди» (с. 137). Таке вільне поводження з богослужбовими текстами загалом характерне для Петра Могили — це свідчить, що Українська Церква у XVII ст. не була консервативною стосовно православної духовної спадщини, а навпаки, використовувала її прагматично, з метою оживити, актуалізувати ті чи інші усталені віками канонічні тексти, пристосувати до українського історичного і політичного ґрунту. Такі випадки ми неодноразово зустрічаємо в «Требнику». Після підпорядкування Української Церкви Московському Патріархатові ця традиція занепала.

7. Цей псалом завжди передує читанню канону, як під час утрені, так і в келейному правилі.

8. *Канон, глас 8.* Вказівка на глас означає, що основою канону є ірмоси восьмого (чи якого іншого) гласу. На глас ірмоса в давнину співався увесь канон (тропаріон), нині ж він читається.

9. Починаючи з першої пісні, свт. Петро Могила не подає повного тексту ірмосів, лише коротенькі вказівки, з яких зрозуміло, що це — ірмоси недільного (воскресного) канону восьмого гласу, який читається в неділю на утрені, після Євангелії, а також у неділю та в суботу на повечір'ї (див.: Октоихъ. — С. 468–496).

З огляду на те, що можуть бути деякі розбіжності між сучасними і поданими Петром Могилою текстами, нам цікаво було з'ясувати, який же вигляд вони мали у XVII ст. У зв'язку з цим ми провели певну текстологічну роботу по виявленню первісних зразків на сторінках самого «Требника», завдяки чому з'ясувались передбачувані нами відмінності. Однак, на жаль, ірмоси першої та сьомої пісень у тому вигляді, як вони звучали в часи Петра Могили, в «Требнику» відсутні. Тож у перекладі використані ті ірмоси з недільного канону, які є в ужитку Православної Церкви тепер.

Так, наприклад, до першої пісні святитель подає таку вказівку: «Ирмосъ: Вооруженна фараона погрузи»... В «Октоїху» він нині має такий вигляд: «Колесницегонителя фараона погрузи чудотворяй иногда Моисейскій жезль, крестообразно поразивъ и разделивъ море, Израиля

же бѣглеца пѣшеходца спасе, пѣснь Богови воспѣвающа» (Октоихъ. — С. 477). Текст ірмоса подаємо за виданням УАПЦ (Октоихъ. — С. 173) в нашій редакції.

Подія, яку оспівує цей ірмос (і всі ірмоси першої пісні всіх канонів) описана в книзі Вихід, глава 14. Дізнавшись, що весь ізраїльський народ утік, фараон сів на колісницю і зібрав ще 600 кращих колісниць і військо і погнався за втікачами та наздогнав їх коло Червоного моря. Мойсей же, за наказом Господа, підбадьоривши свій народ, підняв палицю і перехрестив море. «І відганяв Господь море всю ніч сильним східнім вітром, і зробив море сухим, і води розділились, і сини Ізраїля ввійшли і йшли серединою моря по суші, вода була для них стіною праворуч і ліворуч». (Вих. 14:21-22). Єгиптяни погнались з усіма колісницями, кіньми і вершниками слідом за ним, в середину моря. Та за наказом Господа знову Мойсей простяг руку над морем, і на світанку воно повернулось у своє звичайне місце, і хоч єгиптяни, побачивши це, почали втікати, та вже не встигли. «Злились води знов докупи та й затопили колісниці, вершників та все фараонове військо: ані один з них не zostався» (Вих., 14: 26-28). Цій величній події немає рівних в історії людства, вона прославлена в Псалтирі й численних піснеспівах Православної Церкви.

10. Звичайно в канонах приспів вказується лише перед першим тропарем. Однак для зручності читання в храмі тут і далі подаємо приспів, де він має бути перед кожним тропарем.

11. Ця подія описана в книзі «Вихід», у главі 17. Йдеться про Мойсеєвого помічника, Ісуса Навіна, якого він настановив полководцем ізраїльського народного ополчення у битві з амалікітянами, стародавнім кочовим народом, який жив на південь від Палестини, між Едомом і Єгиптом, а також на схід від Палестини між Мертвим морем і країною Сеїром. Як тільки ізраїльтяни перейшли через Червоне море (див. коментар № 9), амалікітяни (Амалік) несподівано напали на них у пустелі. За це Господь постановив цілком стерти пам'ять про них, що згодом сталося (Словник-довідник. — С. 26). У першій пісні канону оспівана перша перемога ізраїльтян над цим народом під проводом Ісуса Навіна та з молитовною підтримкою Мойсея; найбільш поширений у гімнографії мотив хрестовидного підняття рук Мойсеєвих: «Сказав Мойсей до Ісуса: відбери собі людей та вийди вранці в бій з Амаліком, я ж стану на вершині горбка з жезлом Божим у руці». Зробив Ісус так, як повелів йому Мойсей, і почав битися з Амаліком. А Мойсей, Аарон та Хур вийшли на вершину горба. І сталось: як піднімав руки Мойсей, то брав гору Ізраїль, а як опускав,

то брав гору Амалік. Коли ж руки Мойсея обважніли, взяли камінь та й підклали йому, і він сів на ньому; Аарон же і Хур підтримували його руки, один з одного боку, другий з другого. Так руки його витримали твердо до заходу сонця. І розгромив Ісус Амаліка й його людей вістрям меча» (Вих., 17: 9-13).

12. *...народові нашому й війську...* — В оригіналі: «Державному Господару нашому». Наслідуючи богослужбову практику свт. Петра Могили, який завжди намагався осучаснити й актуалізувати в певній ситуації стародавні тексти, вважаємо за доцільне зробити певні редакторські правки з метою використання його духовної спадщини в сучасній богослужбовій практиці. З огляду на це, тут і скрізь по тексту нами внесені відповідні зміни: вислови типу «великому государю нашому», або «вірному царю нашому» замінено на вислів «вірному Тобі народові нашому», оскільки ця формула характерна для текстів молитов XVII ст. і актуальна для нашого часу, адже з агресором нині воює не лише армія, а й весь народ український.

13. *... вірний Тобі народ наш...* — В оригіналі: «Великого Господаря нашего».

14. *... вірному Тобі народові нашому...* — В оригіналі: «Великому Господару нашому».

15. Ірмоси третьої, четвертої, п'ятої та шостої пісень Петро Могила подає повністю в каноні за померлих, що входить у службу парастасу («Указ како подобает пѣти парастас усопшимъ отцемъ и братіям нашим и прочімъ правовѣрным христіяном преставлшимся» * (Требник. — Том 1. — С. 851–866) та в інших заупокійних службах.

В оригіналі: «Небесному кругу...». Крім вищезгаданого канону, текст цього ірмоса раніше подано в «Каноні покойному над младенцем скончавшимся»: «Небесному кругу Верхотворче Господи и Церкви зиждителю, Ты мене утверди въ любви Твоей, желаній краю и вѣрных утверждение, едине человекколюбче» (Требник. — Том 1. — С. 736). До нашого часу з'явилися лише несуттєві морфологічні зміни («Небесного круга...»). Переклад ірмоса подаємо за виданням: Октоїх. — С. 174.

16. *... вірному Тобі народові нашому...* — В оригіналі: «Великому Господару нашому».

* Стосовно правопису: окремі слова, написані під титлами, ми передаємо без ъ в кінці.

17. Див. коментар № 11.

18. Див. коментар № 16.

19. В оригіналі «Спаси от бѣд рабы...»

20. Це т. зв. «Потрійна екденія» — оскільки після кожного виголосу диякона хор співає тричі «Господи, помилуй» (див. Великий молитовник. — С. 86–88; 123–124; 138–139). На вечірні вона виголошується після Великого входу, на утрени — після Великого славослів'я, на Літургії — після читання Євангелії. Вона також передбачає додаткові прохання. Петро Могила подає лише їх, а основний текст екденії опускає, обмежившись вказівкою «Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї...»

Диякон: Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї, молимося Тобі, вислухай і помилуй.

Співці: Господи, помилуй (тричі). І так до кінця екденії.

Диякон: Ще молимося за Святійшого отця нашого (ім'я), Патріарха Київського і всієї України, і за Владику нашого, Преосвященнішого митрополита (ім'я), і Владику нашого, Преосвященнішого єпископа (ім'я правлячого єпископа), за братів наших священників, священномонахів і за все у Христі братство наше.

Ще молимося за Боголюбивий і Богом бережений край наш (назва), за уряд, військо і всю людність його, за Боголюбиву і Богом бережену Україну нашу, за державність, перемогу, спокій, здоров'я та спасіння їх, щоб Господь Бог допомагав їм у всьому та охороняв їх від усякого ворога і супротивника. (Великий молитовник. — С. 138–139).

Тут вставляються додаткові прохання. Петро Могила не вказує на те, що екденія має завершитись, а в кінці подає інший виголос, який промовляється священником під час відправи літії: «Почуй нас, Боже, Спасителю наш» (див. коментар № 22).

21. ... і в руки вірному Тобі воїнству нашому віддай... — В оригіналі: «В руки вѣрному си воинству и Цару нашему подаждь...»

22. *Почуй нас, Боже, Спасителю наш...* — Це, власне, завершення літійної екденії: «Вислухай нас, Боже, Спасителю наш, надіє всіх кінців землі і тих, що в морі далеко, і, милостивий, будь милостивим, Владико, до гріхів наших і помилуй нас, бо Ти милостивий і чоловіколюбний Бог еси, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Співці: Амінь (Службник. — С. 26).

23. В оригіналі: «Ты ми, Христе, Господь...» Текст цього ірмоса знаходимо в каноні за померлих: «Ты мой, Христе, Господь, Ты моя и сила, Ты мой Бог, ты мое радование, не оставлей недру Отчю, но по милости Твоей нашу нищету посѣтив: темъ с пророком Авакумом зову: Силе Твоей слава, Человѣколюбче» (Требник. — Том 1. — С. 358: «Указ како подобает пѣти парастасъ»). За час з XVII по XX ст. в цьому тексті відбулися певні синтаксичні та морфологічні зміни: «Ты моя крѣпость, Господи, Ты моя и сила»; «не оставив недра Отча и нашу нищету посетив» тощо (Октоихъ. — С. 479). Тож подаємо власний переклад ірмоса.

Авакум — восьмий з дванадцяти малих пророків, який бл. 627–586 рр. до Різдва Христового провіщав про народження Спасителя.

24. ... *під ноги вірному Тобі народові нашому.* — В оригіналі: «Под нозѣ великому Господару нашему».

25. Див. коментар № 9.

26. В оригіналі: «Въскую мя отринул еси...» Повний текст ірмоса п'ятої пісні поданий у «Каноні покойному над младенцемъ скончавшимся» (Требник. — Том 1. — С. 738) та в «Каноні усопшимъ» з парастасу (Том 1. — С. 859): «Въскую мя еси отринуть от лица Твоего, свѣте незаходяй, покры мя тма чуждая, окаяннаго, но обрати мя, Христе мой, и къ свѣту заповѣдій Твоих пути моя направи, молотися». У сучасному обігу цей текст дещо скорочений: «Вскую мя отринуть еси от лица Твоего, свѣте незаходимый, и покрыла мя есть чуждая тьма, окаяннаго; но обрати мя и къ свѣту заповѣдей Твоихъ пути моя направи молюся» (Октоихъ. — С. 480). Подаємо переклад за оригіналом.

27. Про цю дивовижну подію розповідає I книга пророка Самуїла в главі 17. Під час війни з філістимлянами (народ, що жив у південно-західній частині Палестини, поблизу Єгипту) Давид добровільно вийшов на бій з їхнім богатирем Голіафом і з голими руками, але з вірою в Бога переміг його, що назавжди утвердило ідею: сила не в м'язах, і не в обладунках, і не в кількості зброї, а в Господі. Ось як розповідає про це пророк Самуїл. За давнім звичаєм, перед початком битви з філістимлянського табору виступив найсильніший передовий борець у міцних обладунках, ростом більше 2 м. з товстелезним списом, і звернувся до ізраїльтян з вимогою, щоб проти нього вийшов такий самий богатир: «Коли він зможе боротися зо мною і мене вб'є, ми будемо вашими рабами». Ізраїльтяни жахалися його, навіть сам Саул, і ніхто не міг вступити з ним у бій. Давид же потрапив до табору царя Саула випадково: приніс братам своїм їжу. Почувши, як воїн той

ображає його одновірців, він, будучи тендітним юнаком, наважився на поєдинок із Голіафом. Оскільки Давид не звик носити воєнну одіж і зброю, то, як пастух, вийшов проти нього з пращею і каменем убив його насмерть «в ім'я Господа Сил, Бога Ізраїля». «Отак Давид подужав філістимлянина, каменем і пращею, убив його насмерть, меча ж не було в руках у Давида» (I Сам., 17: 40-50). Згадка про цю подію постійно повторюється в піснях і молитвах даного богослужіння.

28. ... *вірний Тобі народ наш...* – В оригіналі: «...великого Господаря нашого».

29. В оригіналі: «Очисти мя, Спасе...» Повний текст ірмоса знаходимо в «Каноні усопшимъ» в парастасі: «Очисти мя, Спасе, многа бо беззаконія моя, и из глубины зол возведи мя, молюся: к Тебѣ бо возвах — и услышал мя еси, Боже спасенія моего» (Требник. — Том 1. — С. 860). У сучасному варіанті виявлені незначні текстологічні зміни: «Къ Тебѣ бо возопихъ, и услыши мя» (Октоихъ. — С. 481), однак ці зміни не впливають на зміст.

30. Йдеться про видатного ізраїльського суддю Самсона, що відзначався небувалою фізичною силою і дуже дався взнаки філістимлянам (див. коментар № 27), наприклад, осячюю щелепою вбив 1000 філістимлян. (Суд., глави 13-16). Подвиг Самсона, який роздер лева як козеня (Суд., 14: 5-6) увіковічений у літературі й мистецтві. Подія, про яку згадується в тексті канону, сталася в часи сорокарічного полону, в якому перебували євреї у філістимлян. Саме Самсон був призначений визволити їх з цього полону. Тому за промислом Божим він одружився з філістимлянкою, але через зраду кинув її під час весілля. За те, що батько дівчини одружив її з боярином, Самсон помстився усім філістимлянам, знищивши вогнем їхнє збіжжя, виноградники та оливкові сади (випустив на поле 300 лисиць із прив'язаними до хвостів палаючими смолоскипами). За це філістимляни спалили його жінку з батьківською хатою, а його оточили табором у Юдеї. Щоб уникнути розорення, ізраїльтяни зв'язали Самсона і видали в руки філістимлян. «Тоді найшов на нього дух Господній, і мотуззя на руках у нього стало немов прядиво, коли вчує вогонь, і пов'язь попадала з рук у нього. Знайшов він тоді свіжу осячу щелепу і, простягнувши руку, вхопив та й убив нею тисячу чоловік. (Суд., 15: 14-15). Після цієї великої перемоги Самсон правив Ізраїлем 20 років.

31. ... *вірному Тобі народові нашому...* – В оригіналі: «Вѣрному царю нашему».

32. *...під ноги народів і війську нашому підкори...* — В оригіналі: «Под ноги державному Господару нашему покори».

33. В оригіналі: «Спаси от бѣд рабы...».

34. Мала ектенія складається власне з кількох прохань і виголосу і не передбачає внесення якихсь додаткових прохань:

Ще і ще в спокої Господеві помолімось.

Заступи, спаси, помилуй і охорони нас, Боже, Твоєю благодаттю.

Пресвяту, Пречисту, Преблагословенну, Славну Владичицю нашу Богородицю і Вседіву Марію з усіма святими пом'янувши, самі себе, і один одного, і все життя наше Христу Богові віддамо.

Хор: Тобі, Господи.

Виголос: Бо Твоя влада і Твоє є Царство, і сила, і слава Отця, і Сина, і Святого Духа нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Хор: Амінь. (Великий молитовник. — С. 83).

35. Тут знову Петро Могила подає адаптований до конкретної ситуації варіант кондака Хресту Господньому: «Вознесійся на Крест волею тезоименитому Ти гражданству, щедроты Твоя даруй, Христе Боже, возвесели силою Своею вѣрнаго Царя нашего, побѣды дая ему на супостаты, пособіе имущу Твое оружіе, міра непобѣдимую побѣду». Ми вважаємо за доцільне подати загальноприйнятий варіант цього піснеспіву (див.: Великий молитовник. — С. 205).

36. Мр., 1: 22-26.

37. В оригіналі: «Слава: Отче Слово: И нынѣ: Молитв ради Пресвятыя Богородица: Помилуй нас, Боже, по велицей»: Повний текст цього піснеспіву Петро Могила подає в попередньому богослужінні «Молебное пѣніе къ Господу нашему Иисусу Христу о умиреніи и соединеніи Православныхъ вѣры и освобожденіи от бѣдълежащихъ православнымъ от сопротивныхъ апостатовъ (Требник. — Том 2. — Кн. 3. — С. 106): «Отче, Слово и Душе, Троице святая, очисти множество грехов наших. И нынѣ: Богородица ради молитв, милостиве, очисти множество грехов наших. Помилуй нас, Боже, по велицей милости Твоей и по многимъ щедротамъ Твоимъ очисти вся согрешенія наша». Переклад здійснено за цим джерелом.

38. *...вірному народів нашому...* — В оригіналі: «...вѣрному Царю нашему»...

39. ...*Спаси, Боже, людей Твоїх...* Тут мається на увазі виголос диякона, що промовляється на утрені після читання Євангелії: «Спаси, Боже, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє, навідай світ Твій милістю і милосердям, зміцни силу християн православних і пошли нам милості Твої багаті – молитвами Всепречистої Владичиці нашої Богородиці і Вседіви Марії; силою Чесного і Животворчого Хреста; заступництвом Чесних Небесних Сил Безтілесних; Чесного славного пророка, Предтечі й Хрестителя Іоана; святих славних і всехвальних апостолів; святих отців наших і Вселенських Великих Учителів і Святителів: Василя Великого, Григорія Богослова та Іоана Золотоустого; святого отця нашого Миколая, Архієпископа Мірлікійського, Чудотворця; святих рівноапостольних Мефодія й Кирила, учителів слов'янських, Святого Рівноапостольного Великого князя Володимира і блаженної Великої княгині Ольги; святих отців наших, митрополитів Київських Михаїла, Іларіона, Макарія, Петра, Олексія, Петра (Могили), Феодосія Чернігівського, Димитрія Ростовського, Інокентія Іркутського, Іоасафа Білгородського, Іоана та Павла Тобольських; святих славних і добропобідних мучеників: святого великомученика Юрія Побідоносця, святої великомучениці Варвари, святих благовірних князів – страсотерпців Бориса, Гліба та Ігоря; святого преподобномученика Афанасія, ігумена Берестейського; Миколи, князя Луцького, Макарія Канівського, Феодора, князя Острозького; святої Юліанії, княжни Ольшанської; святих Віленських мучеників Антонія, Іоана і Євстафія; преподобних отців наших Антонія, Феодосія та інших чудотворців печерських; преподобного Іова, ігумена і чудотворця Почаївського; всіх святих, на землі українській прославлених, і святих (храму і дня), святих і праведних Богоотців Іоакима і Анни і всіх святих – молимо Тебе, многомисловивий Господи, вислухай нас, грішних, що молимося Тобі, і помилуй нас.

Співці: Господи, помилуй (12 разів).

Священик виголошує: Милістю, і щедротами, і чоловіколюбством Єдинородного Сина Твого, що з Ним благословен еси, з Пресвятим, і Благим, і Животворчим Твоїм Духом нині, і повсякчас, і на віки вічні.

Співці: Амінь (Служебник. – С. 57–59).

40. В оригіналі: «Божія схожденія...» Цей ірмос у богослужбових текстах «Требника» нами не виявлений. У сучасному обігу має він такий вигляд: «Божія снисхожденія огонь устыдеса в Вавилоне иногда, сего ради отроцы в пещи радованною ногою яко во цветнице ликующе, пояху: благословенъ еси, Боже отец наших» (Октоихъ. – С. 483). Переклад подаємо за виданням: Октоїх. – С. 179.

Про чудо, яке оспіване в ірмосі сьомої та восьмої пісень канону, розповідає книга пророка Даниїла (глава 3). Сталося це в роки вавилонського полону за царювання Навуходоносора. Троє єврейських юнаків (отроків), друзів пророка Даниїла — Ананія, Азарія та Мисаїл — відмовилися поклонитися золотому ідолові Ваалу, божеству вавилонян. За це Навуходоносор наказав укинути їх до розпаленої печі, яку звелів розпалити всемеро дужче, ніж звичайно. Піч так палала, що полум'я вбило тих халдеїв-мучителів, які вкидали юнаків до печі. Однак вони молились — і разом з ними зайшов до печі Ангел і утворив наче вітер з роси, так що вогонь їх не торкнувся, хоч до печі ніхто не міг підійти. Юнаки тоді заспівали вдячну пісню Богові, яка використовується у богослужіннях Православної Церкви (Дан., 3: 52-90).

41. В оригіналі: «Седмъ седмицею пещъ». Повний текст ірмоса восьмої пісні є в «Каноні покойному над младенцемъ скончавшимся» (Требник. — Том 1. — С. 741): «Седмерицею пещъ халдейскій мучитель богочтивымъ люте раздеже, силою же лучшею спасенныя видѣвъ. Творцу Избавителю вопіяше: дѣти, благословите, священни, въспойте, людіе, превозносите во вся вѣки». В нинішньому варіанті цього ірмоса наявні деякі текстологічні зміни: «благочестивымъ неистовно разжже»; «спасены сія видѣвъ»; «Творцу и Избавителю»; «отроцы, благословите, священницы, воспойте», — однак вони в принципі не впливають на зміст. Тож переклад подаємо за виданням: Октоїх. — С. 180.

42. *...перемогу державі нашій...* — В оригіналі: «Державному, Тобою вѣнчанному Господару нашему»...

43. В оригіналі: «Удивися убо о сем небо». Повний текст ірмоса дев'ятої пісні Петра Могила подає в «Каноні покойному над младенцемъ скончавшимся» (Требник. — Том 1. — С. 742): «Удивися убо о сем небо и земля ужасошася конци: яко Богъ явися человѣкомъ плотію, и чрево Твое бысть пространейшее небес, тѣмъ Тя, Богородицу, Ангел и человѣк чиноначалія величаемъ». В сучасному церковному вжитку цей ірмос має певні текстологічні розбіжності з варіантом XVII ст: «Ужасеся о сем небо и земли удивишася концы», «плотски» замість «плотію» «Ангелов и человек». — які здалися нам принциповими, тож подаємо власний переклад ірмоса за вказаним джерелом. Хоча, як пересвідчуємось із текстології «Требника», ці варіанти ірмоса могли існувати й в часи Петра Могили паралельно, бо вже в «Вослѣдованіи молебнаго пѣнія к Пресвятѣй Живоначалнѣй Троицы, пѣваемаго во время губительнаго недуга и напрасныя смерти» перед 9 піснею канону така вказівка: «Ирмосъ. Ужасеся о сем небо» (Требник. — Том 2. — Частина 3. — С. 225).

44. Ніневітяни — мешканці міста Ніневії, розташованого на східному березі річки Тигр, що виявили безпрецедентний в історії людства приклад покаяння, про який розповідається в книзі пророка Іони. «Встань, іди в Ніневію, оте велике місто, і проповідуй проти нього, бо злоба їхня піднялася до Мене», — промовив Господь до Іони (Іони, 1:2). За гріхи ніневітян місто, в якому проживало на той час 120 тис. чоловік, Господь мав знищити вже через сорок днів (Іони, 3:4). Та почувши слова пророка, його мешканці схаменулись одразу: «І повірили ніневітяни Богові, оголосили піст і понад-ягали веретища, від найбільшого до найменшого». Вістка про це дійшла до ніневійського царя; він устав з престолу свого, скинув одягу з себе, покритив веретищем і сів на попелі. Далі, на наказ царя і його вельмож, було голосно оповіщено в Ніневії: «Ні людина, ні скотина, ні воли, ні вівці — нічого не сміють їсти, ні споживати, та й води не сміють пити. Та щоб усі — від людини до скотини — понакривалися веретищами й чимдуж взивали до Бога, і щоб кожен покинув свою нікчемну поведінку й насильство рук своїх. Хто зна, чи Бог іще не повернеться та не роздумає й не відверне від нас палаючий гнів Свій, тож ми й не загинемо?» Побачив Бог їхні вчинки, що вони відвернулись від своєї нікчемної поведінки, й роздумався щодо лиха, яке був погрожував їм учинити — і не вчинив його» (Іони, 3:5-10). Провідною думкою пропонованих свт. Петром молитов у час війни є те, що і нашестя чужинців, розорення, смерть, війна, і будь-яке велике лихо — це гнів Божий, що падає на народ за гріхи, тож усі вони закликають нас до покаяння. Приклад ніневітян має спонукати до посту, молитви, сповіді своїх гріхів, зміни життя.

45. *...вірному Тобі народові нашому...* — В оригіналі: «Великому Господару нашому».

46. Йдеться про Гедеона, великого вождя та суддю Ізраїля. Про події, які згадуються в каноні і молитвах, розповідає книга Суддів. За те, що ізраїльтяни навернулися до язичницьких звичаїв, Господь віддав їх на сім років у руки мідіян, амалікітян та інших кочовиків. Коли страждання народу дійшли до краю, Господь послав Ангела до Гедеона з наказом врятувати Ізраїля від рук мідіян. Натхненний Господом, Гедеон зруйнував жертвник язичницького бога Ваала і священне їх дерево, збудував на їх місці вівтар Господній і приніс жертву всепалення. Коли мідіяни з союзниками здійснили чергову навалу, Гедеон засурмив у баранячий ріг і зібрав 32-тисячне ополчення. Запевнення у перемозі він одержав через знамення: спочатку роса випала на розстелене Гедеоном вовняне руно, а земля вся лишилась суха, а вдруге навпаки — руно залишилось сухе (Суд., 6: 36-40). Господь прагнув показати, що перемога належить не численним, а об-

раним, тому Гедеону наказано вислати додому всіх боягузів, а з 10 тисяч, які залишено й піддано архаїчному випробуванню, вибрано лише 300, що «хлебтали води язиком як хлебчуть собаки». Мідіян же було багато, «як сарани», і верблюдів у них було «як піску на морському березі». Але Господь знову відкриває Гедеону, що вже віддав мідіянський табір їм у руки, тож Гедеон здійснює нічний напад на численне військо, вороги в метушні вбивають один одного і кидаються врозтіч. Після цієї перемоги Гедеон підіймає на війну всі коліна Ізраїля і, знищивши все військо й чотирьох ватажків мідіян, встановлює мир в Ізраїлі. Згадка про нічну битву Гедеона з мідіянами і перемогу трьохсот воїнів над величезним військом неоднократно повторюється в молитвах, як приклад того, що з тими, хто веде справедливу, визвольну війну, воює Сам Бог і перемагає (Суд., 7).

47. Ангельське привітання Богородиці, молитва, якою закінчуються всі церковні богослужіння та келійні правила: «Достойно є, і це є істина, славити Тебе, Богородицю, завжди славну і Пренепорочну, і Матір Бога нашого, чеснішу від Херувимів і незрівнянно славнішу від Серафимів, що без істління Бога Слово породила, дійсну Богородицю, Тебе величаємо» (Великий молитовник. — С. 14). За церковним переданням, цю молитву, як таку, що співають Ангели на небесах, відкрив Архангел Гавриїл одному з Афонських ченців, спочатку проспівавши її перед іконою Богородиці, а потім написавши її на камені, який під його рукою розм'як, наче віск.

48. В оригіналі вказівка така: «Тропарі вышше, пред каноном положенныя, на листѣ 95». Мається на увазі канон, що входить в «Молебное пѣніє къ Господу нашему Иисусу Христу, пѣваемое в нуждѣ церковной о умирении и соединении Православныя вѣры и освобождѣнии от бѣдъ находящихся православнымъ от сопротивныхъ апостатовъ» (Требник. — Том 2. — Частина 3. — С. 93–116).

49. Ці тропарі є в церковному вжитку практично без змін, тож подаємо їх за виданням: Великий молитовник. — С. 160–161: «Чин загального молебня».

50. Цей тропар перекладено за виданням: Требник. — Том 2. — Частина 3. — С. 95–96: «Молебное пѣніє къ Господу нашему Иисусу Христу, пѣваемое в нуждѣ церковной о умирении и соединении православныя вѣры».

51. В оригіналі: «Молитва 1 о побѣдѣ на враги Цару и воєм его на брань идущимъ».

52. *...вірний Тобі народ наш і воїнство благослови...* — В оригіналі: «вѣрнаго царя нашего, ему же благоволил еси владѣти над нами, благослови»...

53. Авраам — старозавітний патріарх або праотець, «батько народів». Чоловік Сари. (Бут., 12). Це йому з'явився Господь у вигляді трьох Ангелів під дубом у Мамрійській діброві (іконографія Святої Тройці), і це він готовий був принести в жертву свого єдинородного сина Ісаака (Бут. 22: 1-14). Подія, про яку згадується в молитві, описана в книзі Буття: Авраам жив у діброві Мамре, а племінник його Лот у Содомі. Та напали східні царі, перебили царів Содому й Гомори, забрали все добро і харчі з цих міст та пішли геть. Забрали й Лота, племінника Авраамового, з усім його майном. «Як же Авраам почув, що його братанича взято в полон, озброїв своїх вправних слуг, що народилися в його домі, числом триста вісімнадцять, і погнався за ними аж до Дану. Вночі він із слугами окремими загонами вдарив на них, розбив їх, і гнався за ними аж до Хови, що на північ від Дамаску. Він відібрав усе майно, а й Лота, свого братанича, з його майном, і привів назад, також і жінок з людьми» (Бут., 14: 14-16).

54. *... воїнству нашому будь провідником...* — В оригіналі: «...рабу Своему, Царю нашему»...

55. *...так і нині рабам Твоїм, воїнам нашим...* — В оригіналі: «...и нынѣ рабом Твоим, Царем нашим, от враг, налѣгающихъ нам»...

56. Див. коментар № 46.

57. *... так і нині рабів Твоїх, воїнів, що вирушають на битву...* — В оригіналі: «... и нынѣ раба Твоего, Царя нашего»...

58. Див. коментар № 27.

59. *... так і нині христолюбиве воїнство наше...* — В оригіналі: «...и ныне Царя нашего и христолюбивыя воя его»...

60. *... але подай рабам Твоїм, народові та воїнству нашому, мирне й спокійне життя...* — В оригіналі: «...но подаждь рабу Твоему, Царю нашему, мирное и безмятежное царство...» Далі відповідно нами були замінені особові займенники: «того» на «нам», «державу его» на «дер-

жаву нашу», «воя его» на «воїнів наших», «им» на «нам» і т.д. — адже в кінці той, хто виголошує молитву, всеодно говорить від імені громади: «да воздвизаемыя на ны брани и молвы отряше, единѣми усты и единѣм сердцем прославим Тя»...

61. Див. коментар № 27.

62. Саул — перший ізраїльський цар, що згодом впав у гординю і Бог відступив від нього, через що був убитий філістимлянами разом з усіма синами.

Подія, про яку згадується в молитві, описана в першій книзі пророка Самуїла. Під час війни з філістимлянами проти ізраїльтян виступило величезне військо — «три тисячі колісниць, шість тисяч кінноти, а піхотинців мов піску на березі морському» (I Сам., 13:5). Всі люди розбіглися і ховалися хто куди, тож Саул зібрав війська «щось із шістсот чоловік». А оскільки філістимляни пригнічували їх багато років, то знищили ковальське ремесло, щоб євреї не могли кувати собі зброю, тож ні в кого з воїнів, яких мали при собі Саул та його син Іонафан, не було ні меча, ні списа, були вони лише в Саула та його сина (I Сам., 13: 19-23).

Одного дня Іонафан разом зі своїм зброєносцем вирішив пролізти до табору філістимлян, мотивуючи це таким чином: «Може, Господь і пощасть нам! Ніщо бо не може бути Господеві на перешкоді, щоб дати перемогу, чи є когось багато, чи мало». І загадав: якщо їхня сторожа скаже стояти на місці, то не підуть далі, а якщо скажуть «йдіть до нас угору» — «то ми підемо вгору, бо Господь видав їх нам у руки, це буде для нас знаком». «І люди зі сторожі заговорили до Іонафана та до його зброєноші: «Ходіть до нас, ми маємо щось вам сказати!» Тут Іонафан сказав до свого зброєноші: «Ходи за мною, бо Господь видав їх у руки Ізраїля». Іонафан став плазувати рачки, руками й ногами, а його зброєноша за ним. І валились вони перед Іонафаном, а його зброєноша добивав їх позад нього» (I Сам., 14: 12-14). Під час зіткнення Іонафана та зброєносця з філістимлянами загинуло близько 20 чоловік. «Страх обійняв табір, поле навколо і все військо, сторожа й руїницький загін теж налякались, до того ж і земля затряслася — і жах Господній найшов на них» (I Сам., 14: 15). Саулові сторожі помітили, що табір метушиться і розбігається на всі боки. І коли зібралось усе військо Саулове й прийшло на боєвище, то побачило, що філістимляни кидаються з мечем один на одного і замішання дуже велике! «Так спас Господь Ізраїля того дня», — каже літописець, — битва була велика й ізраїльтяни гнали та переслідували ворога, взяли велику здобич, а філістимляни розбіглися хто куди.

Мотив засліплення очей і розуму ворога, повернення його зброї проти нього, його меча в його серце, паніки, страху перед христоролюбивим військом аж до міжусобної брані, коли вороже військо саме себе порубало — ключовий у молитвах та проханнях цих богослужінь, поширений він і в історичному фольклорі XVII — XIX ст., зокрема, в легендах про запорожців та їх характерництво, про Полтавську битву тощо, — отже, він запозичений з Біблії.

63. Єзекія — дванадцятий цар іудейський, що царював у Єрусалимі 29 років. Був дуже побожний, знищив ідолопоклонство в Юдеї та відновив поклоніння Живому Богові. «Такого як він не було між усіма юдейськими царями ні після нього, ні перед ним», — говорить літописець. Він в усьому був відданий Господеві, виконував заповіді, які дав Бог Мойсеєві — тому й Господь був з ним, і за що б він не брався, йому щастило (II Царів, 18: 5-7). Він повстав проти ассірійського царя й перестав йому служити та платити податки. Тоді ассірійський цар Санхерів (Сеннахорів) пішов війною на Ізраїля й багато фортець завоював. Щоб врятувати Єрусалим, Єзекія змушений був заплатити їм воєнну контрибуцію. Проте Санхерів узяв у облогу Єрусалим і вимагав повної капітуляції. Єзекія звернувся до Бога по допомогу. Ще тієї самої ночі, як вони молились, Господь послав з неба Ангела, і він побив 185 тисяч ассірійців. Цар Санхерів змушений був повернутися в Ассірію й осівся в Ніневії, а в Юдеї запанував мир (Словник-довідник). Ось що розповідає про цю величну перемогу Друга книга Царів: Обступивши Єрусалим, цар послав послів, які зневажали і ображали Господа, мовляв, ще ні один бог не зупинив нас, то ж нема надії й на цього Бога. Цим він підняв проти себе великий гнів Божий. Господь через пророка Ісаїю сказав до Єзекії: «Не ввійде він у це місто, стріли туди не пустить, не виступить зо щитом проти нього і не насипле проти нього валу. Я захищу це місто. Я його урятую заради Мене самого і заради раба Мого Давида». Тієї ж самої ночі вийшов Ангел Господній і побив у ассірійському таборі 185000, і як повставали рано-вранці — аж ось усі ті лежать трупом, мертві. Рушив Санхерів, ассірійський Цар, повернувся походом назад і сидів у Ніневії (II Цар., 20: 32-36). З огляду на авторитетність пам'ятки це та інші імена залишаємо так, як їх писав і вимовляв свт. Петро Могила.

Цікаво, що молитва старозавітного царя Єзекії, яку він промовляв у Храмі Господньому в Єрусалимі, очевидно, стала зразком і основою для створення інших подібних молитов у час війни: «І молився Єзекія перед Господом, і говорив: «Господи, Боже Ізраїля, що возсидаєш на Херувимах! Ти один Бог над усіма царствами землі. Ти сотворив небо й землю. Прихили, Господи, вухо Твоє й вислухай; відкрий, Господи, очі Твої й споглянь:

Слухай слова Санхериба, якими він прислав хулити Бога Живого! Воно є правда, Господи, що ассирійські царі спустошили народи й землі і повкидали богів їхніх у вогонь, бо то ж і не боги, а діло рук людських, дерево й камінь, тим і могли їх понівечити. Але тепер, Господи Боже наш, вирятуй нас із його руки, благаю, щоб усі царства на землі зрозуміли, що тільки Ти, Господи, Бог» (II Цар., 19: 15-20).

64. В оригіналі: «Молитва 3 о побѣдѣ на враги Царю или Гетману и воєм его на брань идущимъ».

65. Див. коментар № 53.

66. Див. коментар №46. Ось подробиці цієї події, викладені в книзі Суддів: «Як же вчув Гедеон той сон і його тлумачення, вклонивсь обличчям до землі, повернувся до ізраїльського табору та й сказав: «Уставайте, бо Господь віддав мідіянський табір вам у руки!» І розділивши триста чоловік на три загони, дав їм усім сурми та порожні глечики в руки, а в глечиках були каганці. І звелів їм: «Глядіть на мене й робіть так, як я. Скоро я дістанусь до краю табору, ви зробите так, як зроблю я. Я засурмлю разом з усіма, що будуть при мені, засурмите й ви так само з усіх боків навколо табору й гукнете: За Господа й за Гедеона». І от на початку середньої чати, коли щойно були змінили варту, дістався Гедеон із сотнею своєю до краю табору, і засурмили вони й порозбивали глечики, що були в руках їхніх. І засурмили три відділи й, розбивши глечики, схопили лівою рукою каганці, а правою сурми й закричали: «За Господа й за Гедеона!» І стали вони кожен на своєму місці навкруги табору. В таборі ж усе заметушилось, закричало та й кинулось утікати. І тоді як ці триста сурмили, Господь обернув у всім таборі мечі кожного проти себе самих, і кинувся табір урозтіч» (Суд., 7: 15-22).

67. ... *подай нам силу і сміливість...* В оригіналі: «... и подаждь Царю нашему (или Гетману, имярек) и христолюбивому его воинству»...

68. Вих., 14:13-14. Йдеться про те, що під час виходу з Єгипту, коли фараон з численним військом і колісницями гнався за ізраїльтянами, євреї злякалися такої сили війська і готові були повернутись назад у неволю: «Краще нам бути в неволі, ніж гинути в пустині!..» Відповів же Мойсей народові: «Не бійтеся! Стійте на місці, то побачите, що зробить Господь, щоб вас сьогодні спасти. Бо тих єгиптян, що їх бачите сьогодні, не побачите більш повіки! Господь бо воюватиме за вас, ви ж будьте спокійні» (див.

коментар № 9 про перехід через Червоне море). Ці слова Мойсея, до речі, часто фігурують у богослужбових текстах, зокрема, в Догматику першого гласу та ін.: «Будьте мужні, люди Божі, будьте мужні, бо Він ворогів пере- може, як Всемогутній» (Православний молитвослов. — С. 568).

II. Послідовність молебного співання в час нашестя варварів і нападу чужинців

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили. — Том 2. — [Частина 3]. — С. 258–283: «Вослѣдованіє молебнаго пѣнія, пѣваемаго в нашествіи варварь и в нахожденіи языковъ».

1. Це початкові (початкові) молитви. Див. коментар № 1 до № I.

2. Див. коментар № 2 до № I.

3. Див. коментар № 3 до № I.

4. ... *Щоб так вороги згинули...* — В оригіналі: «... тако да погибнут агарянстїи внуци...» Власне, це початок псалма 67: «Нехай воскресне Бог, і розвіються вороги Його, і нехай побіжать від лиця Його всі ненависники Його. Як щезає дим, нехай щезнуть, як танає віск від лиця вогню, так нехай згинуть грішники від лиця Божого» (Пс., 67: 1-2).

5. Див. коментар № 4 до № I.

6. Див. коментар № 5 до № I.

7. Тут і далі Петро Могила подає ірмоси шостого гласу, які співаються в таких богослужіннях: у суботу на повечір'ї, в «Каноні молебному до Пресвятої Богородиці»; в неділю рано на полунощниці, в «Каноні до Пресвятої і Живоначальної Тройці»; в неділю на утрени в «Каноні воскресному» та ін., а також у чині похорону та парастасу, зокрема, в «Каноні молебному до Господа нашого Ісуса Христа і Пречистої Богородиці, Матері Господньої, при розлученні душі з тілом кожного правовірного» («Канон молебний від імені людини, що з душею розлучається й не може промовляти»), в каноні, що співається під час похорону і парастасу; крім того, і в різних покайних канонах до Господа і до Богородиці. Подаємо їх за гото-

вими перекладами, здійсненими УАПЦ, тим паче, що повної версії ірмосів (крім ірмоса третьої пісні) в «Требнику» ми не виявили.

В оригіналі Петро Могила подає лише початковий рядок ірмоса першої пісні: «Яко по суху ходивъ Израиль».

8. Тут і далі для зручності читання в храмі подаємо приспів перед кожним тропарем канону, де це необхідно.

9. Див. коментар № 63 до № I.

10. В оригіналі «Спаси от бѣдъ». Цей піснеспів Петро Могила подає в попередньому молебні (див. № I), після першої пісні канону.

11. В оригіналі: «Нестъ Свята, якоже Ты».

12. Див. коментар № 11 до № I.

13. В оригіналі: «Спаси от бѣдъ»

14. Див. коментар 20 до № I.

15. Тут буквально переспів псалма 78: «Боже, прийшли язичники в насліддя Твоє, осквернили святий храм Твій, Єрусалим обернули на руїну.

Кинули трупи рабів Твоїх на поживу птахам небесним, тіла святих Твоїх — звірам земним.

Розлили кров їх, як воду, навкруги Єрусалима, і не було кому поховати їх» (Пс. 78: 1-3).

16. Див. коментарі №№ 11, 27, 30 до № I.

17. Див. коментар № 22 до № I.

18. Цей тропар є в церковному вжитку, зокрема, співається як сідальний після третьої пісні «Канону молебного до Пресвятої Богородиці» (Православний молитвослов. — С. 196).

19. В оригіналі: «Христос мнѣ сила Богъ».

20. В оригіналі: «Божественным свѣтом Ти».

21. В оригіналі: «Житейское море воз.»

22. В оригіналі: «Спаси от бѣдъ рабы Своя».

23. Див. коментар № 34 до № I.

24. Мається на увазі кондак до Пресвятої Богородиці (він же й кондак свята Благовіщення): «Взбранной Воеводи побідительная, яко ізбавльшися от злих, благодарственная восписуем Ти, раби Твої, Богородице, но яко імущая державу непобідимую, от всяких нас бід свободи, да зовем Ти: Радуйся, Невісто Неневісная». Цим піснеспівом розпочинається й «Акафіст до Пресвятої Богородиці», тому в ужитку Православної Церкви та Української Греко-Католицької Церкви є численна кількість варіантів перекладу цього твору, як і самого акафісту. Пропонуємо переклад Олексадра Кислюка, як, на нашу думку найбільш вдалий: «Ми, раби Твої, Богородице, визволені від усякого зла, возсилаємо Тобі, як Незборимій Воєначальниці, пісні перемоги й подяки. Ти ж, як Та, що маєш владу непереможну, від усяких напастей нас визволи, щоб ми зивали до Тебе: Радуйся, Невісто Неневісна!» (Православний молитвослов. — С. 288). Цей самий кондак входить і у вечірнє молитовне правило, ним же завершується чин утрені (молитви першого часу) (див. Великий Молитвослов. — С. 128).

Його ж співають в час будь-якої тривоги, нападу ворогів душевних і тілесних.

25. По суті Петро Могила вказує на той самий євангельський уривок, що й у попередньому молебні (Мр., 11: 22-26), який завершується словами: «Щоб і Отець ваш, Який на небі, простив вам провини ваші». Словами ж «Кто от васъ имѣяй друга...» розпочинається інший євангельський уривок — Лк., 11: 5-13: «Далі до них промовив: «Якби хто з вас мав приятеля, і той прийшов до нього опівночі і сказав до нього: друже, позич мені три хліби, бо приятель мій прибув з дороги, а я не маю що йому дати, а той зсередини відповів би йому: не докучай мені, двері вже замкнені, і діти мої зо мною в ліжку, — не можу встати й дати тобі; кажу вам, що коли й не встане та не дасть тому, що він його приятель, однак через його настирливість підведеться й дасть, скільки той потребує. Отож кажу вам: просить — і дасться вам, шукайте — і найдете, стукайте — і відчинять вам. Кожний бо, хто просить, одержує, хто шукає — находити і тому, хто стукає — відчиняють» (Лк., 11: 5-10). Який саме уривок мав на увазі Петро Могила? І той, і той доречний. У першому йдеться про силу віри, в другому — про силу молитви.

26. В оригіналі не повністю (див. коментар 37 до № I). Переклад здійснено за «Молебное пѣніє къ Господу нашему Иисусу Христу о умирении и соединении Православныхъ вѣры и освобожденіи от бѣд, належащихъ православнымъ от сопротивныхъ апостатовъ» (Требник. — Том 2. — Книга 3. — С. 106).

27. Очевидно, свт. Петро орієнтує на типовий наспів, можливо, Києво-Печерської Лаври.

28. Стихира досі наявна в обіході Православної Церкви, зокрема, співається після шостої пісні «Канону молебного до Пресвятої Богородиці» (Див.: Православний молитвослов. — С. 199), однак з певними текстологічними відмінностями. Так Петро Могила, вставивши в канонічний текст окремі блоки, дав йому нове, прив'язане до конкретної історичної ситуації, трактування (порівняй: «терпети не могу демонскаго стреляния» та «терпети не можем от бѣсовскаго стреляния и сопротивныхъ враговъ нашествія» тощо). Така практика, як ми вже переконались, характерна для творчості святителя Петра.

29. Див. коментар 39 до № I.

30. В оригіналі «Росодательну убо пещь» (варіант є: «Росодавицу убо пещь сотвори»).

31. ...збережи місто це і країну всю... В оригіналі: «...град сей сохраняй»... Введенням в текст прохання за всю країну ми намагались ще більш узагальнити молитву і акцентувати увагу на тому, що лихо, яке впало на нас, не локальне, а загальнонаціональне. Дуже можливо, що якщо цей канон складався ченцем Іоаном (особа якого нам невідома) в Єрусалимі, Константинополі чи в якомусь іншому місті, що часто терпіло від нападів чужинців, то й малося на увазі конкретне місто це.

32. ... місто Твоє і країну цю... — В оригіналі: «... град Твой сей»...

33. В оригіналі: «Ис пламене преподобным» (вар.: «святим»).

34. ... місто це і країну цю... — В оригіналі: «Огради градъ Твой».

35. I Царів, 11: 14-25. Мається на увазі заколот проти царя Соломона. У сучасному правописі це ім'я передається як Гадад. Однак ми, як і у випадку із Сенахирімом (див. коментар № 63 до № I) зберігаємо форму XVII ст.

36. Тут алегорія: рабиня Сари, дружини Авраама, що народила від нього сина Ізмаїла, з поради самої Сари, згодом повстала проти своєї господині, а Ізмаїл насміхався з брата свого Ісаака, за що обоє були вигнані в пустелю. Тут йдеться про віроломство і пиху загалом (Бут., 16: 21).

37. В оригіналі: «Бога человеком...»

38. Див. коментар № 46 до № I.

39. ... *місто Твоє і край цей...* — В оригіналі: «Градъ Твой сей».

40. ... *місто оце Твоє і всю землю нашу покрій...* — В оригіналі: «... град Твой покрій».

41. В оригіналі: «Спаси от бѣдъ».

42. Див. коментар № 47 до № I.

43. Пс. 78: 1-3.

44. Ієремія — великий пророк у Старому Заповіті, що провів знищення Єрусалима та вавилонський полон, при цьому оплакував долю свого народу й рідної землі. Плач Ієремії — це п'ять жалобних пісень про зруйнування Єрусалиму, що його вчинив 587 р. до Різдва Христового вавилонський цар Навуходоносор, про кінець суверенної іудейської держави, про страждання народу під час облоги міста. Водночас все це — кара за боговідступництво. Молитви, що їх пропонує Петро Могила, прийняті молитвами Плачу Ієремії, особливо молитви 1-3.

45. Можливо, мається на увазі пророк Захарія, який, маючи палку віру в Господа, своїми пророцтвами про відродження Юдейського царства спонукав розчарованих і збайдужілих євреїв, які повернулися з вавилонського полону, до відбудови Храму Господнього та Єрусалиму.

46. Тут алегорія: маються на увазі всі, хто вірує в Істинного Бога.

47. Тут алегорія: мається на увазі чистота душі (біліший від снігу) і нечистота гріховна, ангельська природа і демонська (ефіопи в православній традиції — це демони: так вони являлись пустинножителям).

48. Місто Содом та його мешканці стали символом вселенського гріха. Бог знищив Содом і Гоморру вогняним дощем з неба, на їх місці утворилося Мертве Море (Бут., 19: 1-26).

49. Див. коментар № 11 до № I.

50. Див. коментар № 27 до № I.

51. Яків (він же Ізраїль) — родоначальник дванадцяти колін ізраїльського народу, праотець, старозавітний патріарх, син Ісаака й Ребеки, хитрістю купив первородство від Ісава (Бут., 25:29), підступом, при допомозі матері, одержав патріарше благословення від Ісаака (Бут., 27), через це мусив утікати від помсти та гніву брата в далеку Месопотамію. По дорозі йому було видіння в сні Небесної Ліствиці (прообраз Богородиці) (Бут., 28: 10-22). В кінці життя повернувся на батьківщину, в Ханаан, з родиною і великим достатком і примирився з братом Ісавом (Бут., 30, 31).

III. Чин благословення водного судна ратного, що на супротивників вирушає, одного чи багатьох, і благословення воїнів, що збираються пливти в них

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили. — Том 2. — С. 238–245: «Чин благословенія воднаго судна ратнаго на супротивныя отпушаемаго, єдинаго или многих, и благословенія воином в них плыти хотящим».

1. Мається на увазі вищеподаний нами молебень «Вослѣдованіє молебнаго пѣнія къ Господу Богу нашему за царя и за люди, пѣваемаго во время брани противъ супостатовъ, находящихъ на ны», який вміщений Петром Могилою в третій книзі «Требника» (с. 136–148).

2. За «Служебником» це Велика ектенія (Див. коментар № 3 до № 1).

3. Тут — завершення Великої ектенії (див. коментар 4 до № I).

4. Мф., 8:23-27; Мр., 4: 35-41; Лк., 8: 22-25.

5. Цей тропар нині вживається в обіході церкви як окрема молитва з деякими текстологічними відмінностями: «Під Твою милість прибігаємо, Богородице Діво, молитов наших в час журби не відкинь, але з біди визволяй нас, Єдина Чиста і Благословенна. Пресвятая Богородице, Спаси нас» (Православний молитвослов. — С. 20).

6. Див. коментар № 4.

7. Див. книгу «Вихід».

8. Див. коментар № 11 до № 1 (Вих., 17; 9-13).

9. Див. коментар № 46 до № 1.

10. Ця подія згадується в житті св. рівноапостольного царя Костянтина, і сталась вона на початку IV ст., а саме 312 р., коли цар задумав похід проти римського кесаря Максентія, жорстокого язичника. Надія на перемогу була мала, бо Костянтин мав невелике військо. Тож звернувся за допомогою до Бога християн. І Бог послав йому знамення. Ось як описує це римський історик Євсевій зі слів самого царя. Одного дня після полудня, коли сонце вже почало схилитись до заходу, він власними очима побачив утворений зі світла знак Хреста, що лежав на сонці, з написом: «Цим переможеш». Його бачило і все військо. А вночі в сні з'явився Костянтину Христос із Хрестом і звелів зробити прапор, подібний до явленого на небі, і застосовувати його для захисту під час нападу ворогів. Костянтин зібрав майстрів і, описавши їм дивне знамено, наказав зробити хоругву із золота й дорогоцінного каміння. А воїнам своїм він наказав зобразити Хрест на щитах і шоломах. Тож під охороною Хреста він завоював Рим, а священну хоругву встановив на найбільш людному місці столиці. Через 10 років Костянтин підкорив собі й іншу, східну частину Римської імперії і, ставши першим християнським царем, проголосив християнство державною релігією (Життя святих. — Том IX, травень. — С. 616–617).

11. Мається на увазі святих великомучеників Георгія (Юрія) Побідоносця (303, день пам'яті 6 травня), Димитрія Солунського (306, день пам'яті 8 листопада), Феодора Стратілата (319, день пам'яті 21 лютого), мученика Феодора Тірона (бл. 306, день пам'яті в суботу першого тижня Великого посту).

IV. Чин освячення військового прапора, тобто хоругви, і воїнам благословення на битву

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили. — Том 2. — С. 245–254: «Чин освячення Воинскаго знаменія, еже єсть хоругви, и воєм благословенія на брань».

1. «З нами Бог» — дуже красивий піснеспів, що виконується під час Великого повечір'я, яке відправляється в дні Великого посту, а також входить у святкове коло богослужінь в день Різдва Христового, Богоявлення та Благовіщення, якщо останнє припадає на піст (реально — напередодні ввечері). Як правило, його співають на два хори, кожен з яких проспівує один стих псалма з приспівом «Яко з нами Бог», якщо ж хор один, то стихи виголошує канонарх, голосно і милозвучно, на фоні безперервного звучання приспіву. А стихи такі:

- 1) Почуйте всі аж до краю землі.
- 2) Могутні, покоряйтеся.
- 3) Бо якщо знову в силу прийдете, то знову переможені будете.
- 4) І коли якусь раду задумаєте, зруйнує Господь.
- 5) І коли яке слово скажете, не справдиться вам.
- 6) Страху ж вашого не боїмось і не стривожимось, — і т. д. (Часослов. — С. 200).

Цей піснеспів неодноразово співало духовенство під час революції 2013–2014 рр. на сцені, і в ніч штурму з 18 на 19 лютого священники різних конфесій співали його кожних півгодини, підбадьорюючи героїв на битву з ворогом.

2. Петро Могила подає інші стихи з псалмів, ніж ті, що співаються під час Великого повечір'я.

3. Тут контамінація віршів: Пс.17: 1-4; 18-20; 31-35; 37-45; 47-49.

4. Пс. 44: 4-6;

5. Пс. 17: 50.

6. Пс. 27: 7–9.

7. Це т. зв. Велика єктенія. На цьому місці в оригіналі подано прохання «О великом королѣ нашем»; а в сучасному обігу звичайно вставляється

прохання за Богом бережену Україну нашу, президента, уряд і христолобиве військо її.

8. Повний текст цього прохання нами не виявлений.

9. В оригіналі: «Спаси, Господи, люди Своя и благослови достояніе Твое, побѣды царю нашему и воинству его на враги даруя и Своя сохраняя Крестом си люди». Власне, це перероблений Петром Могилою тропар Хресту, текст якого, як і інших піснеспівів, у ті часи, очевидно, варіювався залежно від мети богослужіння. Це спостерігаємо неодноразово і в текстах тропарів до Господа, до Божої матері. Доказом тому є цей самий тропар, вміщений у «Вослѣдованіи молебнаго пѣнія къ Господу Богу нашему» (Требник, Том 2, книга 3, с. 137): «Спаси, Господи, люди Своя и благослови достояніе Твое, побѣды великому Господару нашему на сопротивныя даруя и Своя сохраняя крестом си люди» (див. коментар 6 до № 1).

10. В оригіналі: «Заступнице християном непостыдная», який саме тропар мав на увазі Петро Могила, зараз з'ясувати важко. Нині в церковному обіході використовується кондак Богородиці з таким початком «Предстательство христиан непостыдное», що одне й те ж: «Предстательство христиан непостыдное, ходатайство ко Творцу непреложное, не презри грешных молений гласы, но предвари, яко благая, на помощь нас, верно зовущих Тя; ускори на молитву и потщися на умоление, предстательствующи присно, Богородице, чтущих Тя (Молитвослов. — С. 56). Він співається після 6-ї пісні «Канону молебного до Пресвятої Богородиці», тож тут пропонуємо наш переклад цього твору (Православний молитвослов. — С. 198).

11. В оригіналі «Вознесый ся на Крест волею»... Подаємо повний текст цього піснеспіву (Православний молитвослов. — С. 466, 546, 562 та ін.).

12. Вих., 17:8-13 (див. коментар № 11 до № 1).

13. Ісус, 10: 12-14. Йдеться про погром аморейських царів вождем Ізраїля Ісусом Навіном: «Тоді Ісус промовив до Господа, того власне дня, коли Господь віддав аморіїв на поталу синам Ізраїля, а сказав це перед Ізраїлем: «Сонце, спинись над Гівеном, ти, о місяцю, в Аялон-долині». І зупинилося сонце, і став місяць, аж доки народ не помстивсь над ворогами. Чи ж не стоїть це написане в книзі Яшар? І сонце зупинилося серед неба

й не квапилося заходити майже цілий день. Не було більше такого дня, як той день, ні передше, ні після цього, щоб Господь слухав голос людини, бо Господь воював за Ізраїля».

14. Див. коментар № 27 до № 1.

15. В оригіналі: «В Їрному Царю нашему».

16. Цей піснеспів нами не виявлений.

V. Чин благословення військової зброї

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили. — Том 2. — Книга 2. — С. 254–256: «Чин благословенія воинскихъ оружій».

1. Див. коментар № 27 до № 1.

VI. Послідовність молебню за болящого

Перекладено за виданням: Требник Митрополита Петра Могили. — Том 1. — С. 513–539: «Послѣдованіє молебна за болящаго».

1. *...елеєм святим помазатися...* — мається на увазі таїнство елеосвячення (соборування) — див. «Словник церковних та богословських термінів».

2. Пс., 50:9.

3. Мф., 8: 5-13; Лк., 7: 1-10.

4. Мф., 15: 21-28; Мр., 7:24-30.

5. Мф., 8: 14-15; Мр., 1:29-31; Лк., 4: 38-39.

6. Мф., 9: 1-8; Мр., 2: 1-12.

7. Тут Петро Могила використовує тропар до Богородиці, який і досі вживається в богослужбовій практиці Православної Церкви (див.:

Православний молитвослов. — С. 196: «Канон молебний до Пресвятої Богородиці»). Однак, як це характерно для нього, вносить певні текстологічні зміни, пристосовуючи його зміст до конкретної ситуації (в оригіналі: «...випереди і визволи нас від бід, єдина скоро на заступництво»). Це ще один з випадків творчого і прагматичного підходу Петра Могилу до використання духовної спадщини (див. коментарі до №№ I-IV та ін.).

8. Цей канон з численними текстологічними змінами й досі є у церковному вжитку під назвою «Канон за болящого», однак уперше ми зустріли його саме в «Требнику» Петра Могилу. Сучасний його варіант був перекладений нами раніше і опублікований у виданні «Православний молитвослов». — С. 265–273. З попереднього перекладу ми використали ірмоси та окремі тропарі.

9. Мф., 8: 5-13; Лк., 7: 1-10.

10. Мф., 9: 1-8; Мр., 2: 1-12; Лк., 5: 17-26.

11. Мф., 9: 20-22; Мр., 5: 25-34; Лк., 8: 43-48.

12. ... *подай здоров'я тілу його як Єзекії, що плакався Тобі.* — Мається на увазі цар юдейський, що царював у Єрусалимі 29 років, знищив ідолопоклонство і визволив Юдею від нападу ассірійців (II Царів, 18-19). Невдовзі після перемоги над ассірійською навалою Єзекія смертельно захворів і почав у молитві благати Господа, Який продовжив йому життя на 15 років: «Того часу занедужав Єзекія насмерть. Прийшов до нього пророк Ісаїя, син Амоса, і сказав йому: «Так говорить Господь: упорядкуй дім твій, бо вмреш, не одужаєш». Єзекія обернувся обличчям до стіни й так молився до Господа, кажучи: «Ой, Господи! Спогадай, що я ходив поправді і зі щирим серцем перед Тобою та робив, що Тобі доподобило». Та й заплакав Єзекія вголос. Ісаїя ще не був вийшов із середнього двору, аж ось надійшло до нього таке слово Господнє: «Повернись і скажи Єзекії, князеві мого народу: Так говорить Господь, Бог предка твого Давида: Почув Я твою молитву й побачив твої сльози. Я оздоровлю тебе, на третій день підеш у Господній храм. Я додам тобі віку 15 років і вирятую тебе й це місто з руки ассірійського царя» [...] І сказав Ісаїя: «Принесіть фігової мазі». І принесли, й приклали до боляка, й він одужав» (II Цар., 20: 1-7).

13. Мф., 8: 1-4; Мр., 1: 40-45; Лк., 5:12-14.

14. Мф., 8: 14-15; 9:1-8; Мр., 1: 29-31; 2: 1-12; Лк., 4: 38-39; 5: 17-26.

15. ... *сльози Манасії...* — Третій юдейський цар, син Єзекії, царював у Єрусалимі 55 років, був лояльний до ідолопоклонства, уклав союз із Вавилоном проти Ассирії, але скоро сам потрапив у Вавилонський полон. У неволі він схаменувся, покаюся і почав звертатись до Господа по допомогу. Господь почув його молитви й визволив його (2 Хронік, 33: 12-13) («Словник-довідник»).

16. Ніневітяни — мешканці Ніневії, столиці Ассирії, розміщеної на східному березі Тигру (Іони, 3) (див. коментар № 44 до № I). Для нас тут важливий не стільки приклад покаяння ніневітян, скільки милосердя Божого до грішників, які розкаялись.

17. ... *Давидову сповідь прийняв Ти...* — мається на увазі безпрецедентний в історії людства приклад покаяння юдейського царя Давида. Під час війни з аммонітянами Давид залишився в своєму палаці в Єрусалимі і привласнив собі Вірсавію, дружину свого підданого Урії, скориставшись його відсутністю, бо Урія був тоді на війні. Коли Вірсавія завагітніла, Давид знищив Урію, розпорядившись поставити його спереду найтяжчого бою. Після докорів пророка Нафана він покаюся і, як зразок правдивого покаяння, залишив нам Псалом 50, «Помилуй мене Боже», який активно використовується в богослужбовій практиці (II Сам., 11, 12: 1-23).

18. Мається на увазі Іоан Хреститель.

19. Мф., 9: 18-19, 23-26; Лк., 8: 40-42, 49-56; Мр., 5: 22-23, 35-43 (йдеться про воскресення дочки начальника синагоги Яїра).

20. Йдеться про воскресення єдиного сина наїнської вдови (Лк., 7: 11-17).

21. Мф., 8: 14-15; Мр., 1:29-31; Лк., 4:38-39.

22. Мф., 14: 22-33. Йдеться про ходіння по воді апостола Петра, який в останню мить почав потопати, засумнівавшись, і Господь врятував його, подавши руку.

23. Дії, 9: 36-43. Йдеться про воскресення апостолом Петром дівчини, учениці Христа, Тавіфи, що жила в місті Яффі. Подія нагадує воскресення дочки Яїра — див. № 19.

24. Дії, 9: 32-35. Зцілення розслабленого в місті Лідді.

25. Дії, 20: 7-12. Йдеться про воскресення апостолом Павлом юнака, що впав з третього поверху.

26. Ін., 4: 46-54.

27. Лк., 4: 38-40.

28. Мф., 9: 18-26.

29. Мається на увазі те, що ця стихира співалася на мотив, подібний до мотиву, добре відомого півчим, або на традиційний для певного монастиря наспів. Крім цього, така вказівка могла бути зроблена в тому випадку, коли в обіг вводились новотвори. Тут з обережністю можна припустити про авторство Петра Могили або його оточення.

30. ... *митрополитів Київських Петра, Олексія та Іони, російських чудотворців...* — Маються на увазі: святий Петро, митрополит Київський і всієї Русі чудотворець (день кончини 3 січня 1326 р.); свт. Олексій, митр. Київський і всієї Русі, чудотворець (день кончини 25 лютого 1378 р.); свт. Іона, митрополит Київський і всієї Русі (1461 р.) (день пам'яті 13 квітня).

31. ... *персидському ідолу...* — тут мається на увазі Ваал (Пан), головне вавилонське божество, тобто його золоте зображення, поставлене царем Навуходоносором (Дан. 3).

32. Мається на увазі відомий факт в історії православної Церкви — виявлення рівноапостольною царицею Єленою трьох хрестів на місці розп'яття Ісуса Христа. Щоб з'ясувати, котрий з них Животворчий Хрест Господній, всі три хрести по черзі прикладали до покійників, яких у цей час проносили мимо. Зрозуміло, що вони воскресли від доторку Хреста Господнього. Це чудо зібрало велику кількість людей, які прагнули побачити Хрест. Патріарх Єрусалимський піднімав Хрест, і люди поклонялись йому. Ця подія сталася 326 р., і на її честь було встановлено свято Воздвиження Хреста Господнього (Життя святих. — Т. 1. — С. 292).

33. ... *Довгу і люту хворобу Іова зцілив ти Господи...* — В історії Старого Завіту він відомий як Іов Багатостраждальний, праведник, надзвичай-

но багатий і високопоставлений арабський шейх. За душу Іова велась запекла боротьба між Богом і сатаною. Щоб випробувати Іова з допущення Божого, сатана знищив усе його майно, худобу, десятеро дітей, врешті-решт і його здоров'я. Та сидючи в попелі на гноєвищі, Іов не зневажив Бога, а виявив смирення перед Ним, за що Бог змілів його і нагородив ще більшим багатством і дітьми (див. Книгу Іова).

34. Мф., 8: 23-27; Мр., 4: 35-41; Лк., 8:22-25 — Ісус втихомирює бурю на Галілейському морі.

35. Вих., 3: 1-22.

36. Дан., 2: 31-45 («Аж відірвався від гори без допомоги рук камінь і вдарив у боввана, в залізні та глиняні його ноги, й розбив їх. Тоді все вмить потрошилось [...], а камінь, що вдарив у боввана, зробивсь великою горою й заповнив усю землю» [...]) «Небесний Бог здвигне царство, що не розпадеться повіки, і його влада не перейде до іншого народу; воно повалять і потрощать усі ті царства, а само стоятиме повіки». Тут гора, з якої відривається камінь — символ Богородиці; Месія Христос — «камінь, що став в основу вугла», а гора, яка виросла з каменя і заповнила всю землю, — Церква Христова (Святе письмо. — С. 1001).

37. Іс., 11:1.

38. Йдеться про князя Авгара, що в євангельські часи жив у сирійському місті Едес. Він страждав від невиліковної хвороби — прокази. Почувши про чуда, які творить Христос, Авгар написав Йому листа, в якому визнав Його істинним Богом і Сином Божим. Ісус написав йому відповідь, у якій обіцяв після сходження на небо послати до нього одного з Своїх учнів, який остаточно змілів його через таїнство Хрещення, а після того вмив лице Своє і втер обрусом, на якому відобразився Його Божественний лик, — і все це передав Авгару. Згодом, після воскресіння Христового, до Едесу прийшов святий Фаддей, один із семидесяти апостолів, і охрестив князя. «И когда Авгар, войдя во святую купель, крестился, тотчас уничтожилась оставшаяся часть проказы, и он вышел из купели совершенно чистым, здоровым телом и душею», — пише Дмитрій Ростовський у «Слові на перенесення з Едеса до Константинополя нерукотворного образу Господа нашого Ісуса Христа» (Життя Святых. — Том XII. — С. 277). В пам'ять про ці події встановлене святкування 29 серпня т. зв. «Третій Спас», або «Спас на полотні».

39. Ці тропарі входять у вечірнє правило «Молитви на сон грядущим» (Див.: Православний молитвослов. — С. 37). Переклад поданий нами за виданням: Великий молитовник. — С. 18–19:

Помилуй нас, Господи, помилуй нас, бо жодного оправдання не маючи, ми, грішні, Тобі, як Владиці, цю молитву приносимо: помилуй нас.

Слава:

Господи, помилуй нас, бо на Тебе ми надіємось, і не прогнівайся дуже на нас, і не пам'ятай беззаконь наших, але зглянься і нині, як милосердний, і визволи нас від ворогів наших, бо Ти Бог наш, а ми люди Твої, всі творіння рук Твоїх і ім'я Твоє призиваємо.

І нині:

Милосердя двері відкрий нам, благословенная Богородице, щоб ми, на Тебе надіючись, не загинули, а від усякого лиха Тобою визволилися, бо Ти еси спасіння роду християнського.

40. Див. коментар № 12.

41. Йдеться про Єлисея, учня та наступника пророка Іллі (I Царів, 19: 16-17; II Царів, 2-8). Пророк Єлисей звершив багато чуд, серед яких чудесне очищення від прокази полководця сірійського війська Неємана (Наамана) (II Царів, 5: 1-9), а також воскресення з мертвих сина жінки з міста Шунам, тобто шунамітянки (II Царів, 4, 8-37).

42. Мф., 8: 14-15; Мр., 1: 29-31; Лк., 4:38-39.

43. Лк., 17: 11-19.

44. Мф., 9: 20-22; Мр., 5: 25-34; Лк., 8: 43-48.

45. Мф., 8: 5-13; Лк., 7: 1-10.

46. Лк., 7: 11-17.

47. Мф., 15:21-23; Мр., 7: 24-30.

48. Мр., 8:22-26; Ін., 9:1-41.

49. Ін., 11. Згідно з середньовічним переданням, Лазар прожив після воскресіння ще 30 років у суворій аскезі і був поставлений першим єпископом м.Кітіона на о. Кіпр (Аверінцев).

50. Лк., 18: 10-14.

51. Лк., 23: 39-43.

52. Дії, 3: 1-10.

53. Дії, 9: 32-35.

54. Дії, 8: 36-43.

55. Дії, 20: 7-12.

56. Дії, 28: 1-6.

57. Дії, 28: 7-10.

58. Мф., 18: 19-20.

59. Молитва до Богородиці, якою завершуються всі церковні богослужіння та келейні молитовні правила: «Чеснішу від Херувимів і незрівнянно славнішу від Серафимів, що без істління Бога Слово породила, дійсну Богородицю Тебе величаємо» (Великий молитовник. — С. 126–127, 172 та ін.).

60. Текст цього піснеспіву нам невідомий.

VII. Чин як негайно причастити хворого

Перекладено за виданням: Требник митрополита Петра Могили (У 2-х т.). — Т. 1. — С. 328–335: «Чин како вьскорѣ причастити бѣлнаго».

У преамбулі «Уставъ о еже како причастити бѣлнаго вьскоре» (с. 324–328) Петро Могила дає настанови, як освячувати і як зберігати Святі Дари, зокрема, йдеться про те, що парафіяльний священик завжди повинен піклуватися про те, щоб жоден з його парафіян при кончині не був позбавлений причастя Тіла і Крові Господа нашого Ісуса Христа, бо інакше він матиме тяжкий, смертний гріх. А щоб уникнути цього лиха, по-перше, він повинен завжди зберігати на престолі освячені у Великий Четвер Святі Дари, по-друге, повинен наказувати своїм парафіянам, щоб завжди вчасно

повідомляли йому про хворобу кожного з них, щоб запобігти наглої смерті; по-третє, сам він повинен кожної години, вдень і вночі, перебувати в чистоті, щоб міг відвідати і причастити хворого на перший поклик родичів; по-четверте, повинен відразу, одержавши першу звістку і не чекаючи за-прошення, відвідати, і посповідати, і втішити хворого, і причастити, а якщо й сам хворий цього побажає, то тим паче ієрей ні в якому разі не повинен відмовити йому. Повинен також навчати своїх парафіян, щоб, коли він іде з Святими Дарами, вони належну повагу до них виявляли здійсненням головних уборів та ставанням на коліна.

«Спочатку ієрей повинен кожного хворого посповідати, — пише Петро Могила, — і вже до висповіданого з Божественними Тайнами іти і причащати, і лише в тому разі, коли він перебуватиме при смерті, йти з Божественними Тайнами і, посповідавши, відразу ж причастити» (с. 325).

Якщо ж хворому після цього полегшає, і він житиме, і знов забажає сповіді та причастя, то ієрей не повинен йому відмовити, скільки б він не просив, навіть багато разів.

Важлива й така настанова святителя: «Тих, що при смерті перебувають, можна причащати і після приймання їжі, а всі інші хворі, яким не загрожує смерть, і які лише від благоговіння бажають причаститися Божественних Тайн, нехай причащаються раніше, ніж будь-що їсти і пити, і навіть ніяких ліків перед Святим Причастям нехай не вживають» (с. 325–326).

Дім, у який має прийти священик з Дарами, необхідно приготувати, адже його під видом Тіла і Крові має відвідати сам Господь Бог:

«Нехай звелить дім, у якому стоїть ліжко з недужим, прибрати, і фіміамом або іншими пахощами покадити, і стіл поставити перед ліжком хворого, і чистим обрусом покрити, і на ньому світильник із запаленою свічкою поставити для того, щоб на нього можна було поставити Божественні Тайни» (с. 326).

Цікаво описує святитель, як має священик переносити Святі Дари з церкви до хворого: «Ради урочистого супроводу Божественних Тайн нехай покличе кількох благоговійних чоловіків, своїх парафіян, які або з свічками нехай придуть, або без свічок» (с. 326). І далі: «Взявши благоговійно Святу Чашу з Божественними Тайнами, з непокритою головою нехай іде, з великим благоговінням і страхом промовляючи про себе: «Помилуй мене, Боже, з великої ласки», «Господи, не в ярості Твоїй вини мене» та інші покайні псалми. Попереду нього повинні йти із запаленими свічками, а вночі з ліхтарнями, а позаду нього нехай іде один з кліриків, що несе посудину з свяченою водою і з кропильцем, і книгу оцю «Требник», і покривець чистий, щоб підстелити його на столі під Божественними Тайнами» (с. 327).

1. Тут заспів — початок тропаря Хресту Господньому: «Спаси, Господи, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє».

2. Див. коментар вище: священник повинен прийти до хворого двічі: перший раз, щоб посповідати його, а другий раз — із Чашею, щоб причастити.

3. Ця молитва досі вживається в церковному обіході, однак зі змінами, які виробились протягом кількох століть: «Вірую, Господи, і визнаю, що Ти єси воістину Христос, Син Бога Живого, що прийшов на світ грішників спасти, між якими я перший є. Ще вірую, що це саме є Пречисте Тіло Твоє і це саме є Чесна Кров Твоя. Молюся, отже, Тобі: помилуй мене, і прости всі провини мої вільні й невольні, чи то в слові, чи в ділі, свідомі й несвідомі, і сподоби мене неосудно запричаститися Пречистих Твоїх Таїн на відпущення гріхів і на життя вічне. Амінь» (Православний молитвослов. — С. 78).

4. Ця молитва нині виголошується з певними змінами під час причастя священника Тілом Господа нашого Ісуса Христа: «Чесне, і Пресвяте, і Пречисте Тіло Господа, і Бога, і Спаса нашого Ісуса Христа подається мені, недостойному ієреєві (ім'я) на відпущення гріхів моїх і на життя вічне» (Служебник. — С. 141). Для мирян же встановлена Церквою інша формула: «Причащається раб Божий (ім'я) Чесного і Святого Тіла і Крові Господа, і Бога, і Спаса нашого Ісуса Христа на відпущення гріхів своїх і на життя вічне» (Служебник. — С. 146).

5. Мається на увазі Символ Віри: Вірую в Єдиного Бога Отця Вседержителя, Творця неба і землі, всього видимого і невидимого. І в Єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого Єдинородного, що від Отця народився перше всіх віків, Світло від Світла, Бога Істинного від Бога Істинного, рожденного, несотворенного, Єдиносущного з Отцем, через Якого все сталося. Він для нас, людей, і для нашого спасіння зійшов з небес, і Тіло прийняв від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком. І розп'ятий був за нас при Понтійському Пілаті, і страждав, і був похований, і воскрес на третій день, як було написано, і вознісся на небо, і сидить праворуч Отця, і знову прийде у славі судити живих і мертвих, і Царству Його не буде кінця. І в Духа Святого, Господа Животворчого, що від Отця походить, що з Отцем і Сином рівнопоклоняємий і рівнославимий, що говорив через пророків. В Єдину Святу, Соборну і Апостольську Церкву, визнаю одне Хрещення на відпущення гріхів, чекаю воскресіння мертвих і життя будучого віку. Амінь (Православний молитвослов. — С. 6–7).

6. Ця молитва досі функціонує в церковному обіході з деякими текстологічними змінами: «Вечері Твоєї Тайної, Сину Божий, причасником мене сьогодні прийми, бо ворогам Твоїм тайни не розповім і цілування не дам Тобі, як Іуда, але як розбійник визнаю Тебе: Пом'яни мене, Господи, у Царстві Твоїм» (Православний молитвослов. — С. 79). Вона також співається під час Літургії в Страсний четвер замість Херувимської пісні та причасного стиха.

7. Початок цієї молитви ідентичний початку молитви 2 св. Іоана Золотоустого з Послідування до Святого Причастя, до слів «де б голову прихилити» (Православний молитвослов. — С. 6–7).

8. Ця молитва вживається в церковному обіході без змін як молитва подячна після святого Причастя — молитва 2 святого Василя Великого (Православний молитвослов. — С. 84).

VIII. Правило молебне до преподобних отців наших печерських і всіх святих, що в Україні просіяли, яке може співати, коли і де хто бажає

Перекладено за виданням: Святитель Петро Могила. — К.: Українські пропілеї, 2004. — С. 354–371: «Правило молебное къ преподобным отцемъ нашим печерским и всѣм святым, в Малой Россіи просіявшим, пѣваемое когда и где кто изволить».

У коментарі до публікації упорядник (В. А. Іванов) зазначає: «Правило молебное и канон преподобным отцем печерским»... приписуване патріаршому синкелу (співкелійнику) і константинопольському ієромонаху Мелетію Сирігу, було складене, найімовірніше, в найближчому оточенні Петра Могили або й ним самим особисто. Вперше надруковане у складі «Слѣдованной Псалтыри» 1643–1644 років, потому неодноразово перевидавалося протягом 2-ї половини XVII–XIX ст. Публікується за текстом, поданим у виданні «Пречестныи Акафисты всѣседмичныя съ стихиры, и каноны, имжѣ приличныє, и прочія благопотрѣбныя молѣнія съ мѣсяцесловом, Пасхалією и лунным тѣченієм» (Київ, друкарня Києво-Печерської лаври, 1677 рік) (С. 354).

Нами виявлено один з передруків «Правила», здійснений 1878 р. саме за цим виданням, з незначними текстологічними змінами, які ми врахували

під час перекладу (див. далі), і з доповненням молитви до преподобних отців печерських: «Служба преподобным отцем Печерским и всем святым, в Малой России просіявшим, напечатанная из «Акафистов с каноны». — Киев: В типографии Киево-Печерской Лавры, 1878. — 20 с.

При перекладі, як у назві, так і в самому тексті топонім «Малая Россия» та похідні від нього «земля российская», «россійській» змінено відповідно на «Україна», «український».

1. ... *подібний до «Прехвальній мученики»... / Подобен: Прехвальныи мученицы...* — Відомо, що в церковному співі є вісім гласів або наспівів, однак кожен з них має ще декілька різновидів. Наприклад: Глас 1 на «Бог Господь» — це основний наспів, на який співаються тропарі (тропар гласу на утрені в неділю) і кондаки, Богородичні цього гласу. Глас 1 на «Господи воззвах» — це мелодія, на яку співаються всі стихири (на вечірні, на утрені). Є ще окремих наспівів для ірмосів, також для похоронних, постових, пасхальних піснеспівів. Гласи дуже давні, створені в часи перших християн. Протягом тисячоліть кожна Помісна Церква створила свою традицію. Нові тексти писались на старі мелодії. Тому коло тропарів і стихир нерідко вказувалось, на яку мелодію або подібно до якої загальновідомої стихири чи тропаря має співатися новотвір. Звідси вказівка: «Подобен...», тобто наспів подібний до... В даному разі ця вказівка може означати, що стихира створена самим Петром Могилою за давнім зразком.

2. ... *подібний до «Доме Євфрафовий»...*

Ця стихира, як і попередня, нам невідома, однак вони були відомі тим, хто писав цю службу, очевидно, орієнтуючись на якийсь типовий зразок служби преподобним, що є звичайним для церкви.

3. ... *Тропар, глас 2 на «Бог Господь...»* — мається на увазі на основний наспів другого гласу.

4. Тут і далі ірмоси нами не перекладені, а взяті з готових перекладів, «вспіваних», що використовуються в обіході Української Автокефальної Православної церкви (див.: «Православний молитвослов. — Видання громади св. Покровської Подільської церкви м. Києва. — К., 1995).

5. В оригіналі: «Никоне честне, Христова стада бывый игумен, и оное бо[гоу]дно упасый в неусыпных стражах ношных, Бога мне твоими молитвами умислостиви» (с. 358). Очевидно, що на той час ігумен Стефан ще не був канонізований. Тому цей тропар ми запозичили зі

«Службы преподобным отцем Печерским», як викінчений варіант. В цьому виданні він має такий текст: «Стефане всехвальне и Никоне всечестне, Христова стада бывшии проводители, и оное упасши Богоугодно в несущных стражах нощных, Бога мнѣ вашими благопріятными молитвами умилюстите» (с. 5).

6. Маються на увазі святі мученики страсотерпці Борис і Гліб (у Хрещенні Роман і Давид) та свята блаженна княгиня Ольга (у Хрещенні Елена).

7. ... *Подібний до «Повеленное тайно...»* Цей тропар нам невідомий.

8. ... *і прославив Твоє Божество.* В оригіналі: «Твое Блаженство». Можливо, друкарська помилка, бо такого звертання до Бога ми досі не зустрічали.

9. ... *подібний до «Взбранной...»* Мається на увазі кондак до Богородиці, яким починається «Акафіст до Пресвятої Богородиці», а також це кондак свята Благовіщення. Часто він виконується як окрема пісня і, крім основної мелодії, має ще десятки наспівів, у тому числі й концертних обробок, здійснених композиторами XVIII–XX ст. У зв'язку з цим додамо, що в дні особливо урочистих свят, а також у монастирях, тропарі й кондаки мали й особливі наспіви (тропар Пасхи, кондак Різдва, кондак до Почаївської або Іверської ікон Божої Матері тощо). Оригінальними і незвичайно красивими були наспіви Києво-Печерської лаври, Почаївської лаври, Соловецького, Валаамського та інших монастирів. Можливо, вказівки «Подібний до» стосуються наспіву саме Києво-Печерського або Софіївського монастиря, які лише частково відроджені.

10. Подається за виданням: Служба преподобным. — с. 16–20. Очевидно, була написана пізніше або взята з іншого друкованого джерела.

11. ... *Будьте ж мені сіллю, оберігаючи всеціло душу і тіло моє від гниття гріховного...* Ці рядки перегукуються з рядками передмови Петра Могили до «Требника»: «Третим разом показується чоловік потравами яковимись сырыми, до згнилости склонными и не стравными, так ижъ Богъ Всемогущій тыхже Преложонных чинит солию, абы тые травы непришли до загнилости, яко Сам титулует Спаситель учнев Своих у Матфея: мовячи: «Ви есте соль земли, аще соль обуяет, чим осолится» (с. II зворот).

(«По-третє, людство показується як якісь страви сирі, схильні до загнивання і неїстівні, тому Бог Всемогутній, щоб ті страви не загнилися, християн робить сіллю, як Сам називає учнів Своїх у Матфея, кажучи: «Ви – сіль землі: коли сіль звітріє, чим її посолити?» (Мф., 5: 14).

12. В оригіналі: «За молитвъ святих отець наших, Господи, Иисусе Христе Боже наш, помилуй нас. Аминь» (с. 371). Такий відпуст читає мирянин або чернець келейно. Якщо ж священник, виголошує відпуст, поданий нами за виданням: Служба преподобным. — (с. 20).

**СЛОВНИК
ЦЕРКОВНИХ ТА БОГОСЛОВСЬКИХ ТЕРМІНІВ,
ЩО ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ В ТЕКСТАХ БОГОСЛУЖІНЬ**

А

Акафіст — гімн, під час якого не можна сидіти, — жанр православної церковної поезії. Найдавніший — Акафіст до Пресвятої Богородиці — був створений приблизно в 6 ст. Він дав зразок і форму для всіх наступних акафістів — до Св. Тройці, Ісуса Христа, Св. Миколая та інших святих, до шанованих ікон, до дванадесятих та інших великих свят, наприклад, до Покрови Пресвятої Богородиці, Благовіщення, Різдва й ін.). Складається з 13 *кондаків* та 12 *ікосів*, які по черзі змінюють один одного. Кожен кондак завершується рефреном «Алилуйя», ікос має рефрен, у якому звучить апогей славослів'я святому або чудотворному образу (за Аверінцевим).

Амвон — з грець.: «сходження», — середина солеї (підвищення, на якому стоїть вівтар та іконостас). Він має заокруглену форму і три сходинки. З амвону лунають проповіді священників і єпископів, на амвоні *диякон* виголошує *ектенії*, читається Євангелія, причащають віруючих.

Амінь — з гебр.: «істинно так». Цим словом підсилюється і утверджується усе сказане в молитві.

Ангели — з грець.: «вісник», — найнижчий чин небесної ієрархії, безтілесні духи, наділені розумом, волею і силою більшими, ніж люди. Згідно з Священним Писанням, у час розділення народів Господь віддав усі народи під покровительство особливих Ангелів, що їх охороняють. Саме цей Ангел допомагає у битвах з ворогами народів, який веде справедливу війну. Він проганяє і нищить ворогів, засліплює їхні очі, вчиняє між ними міжусобну війну, повертає їхні кулі чи іншу зброю назад в їхнє ж серце. Це і є головний лейтмотив прохань і молитов, що читаються в час війни (за Г. Дяченком).

Антифон — з грець.: «той, що звучить у відповідь». У давнину (зрідка нині) їх співали на два хори поперемінно. Така манера співу також називається «антифон».

Архангели — з грець.: «Ангелоначальники» — восьмий з дев'яти чинів Ангельських (нижчі за них лише *Ангели*, які їм безпосередньо підпорядковані). Є сім Архангелів, найстарший з них Михаїл, Небесний Архістратиг (з грець.: «верховний воєначальник»), антагоніст сатани, який очолює сонм демонів. Св. Архістратиг Михаїл вважається покровителем усіх християн, а за віруваннями нашого народу він — покровитель Києва і України. Поруч з ним Архангел Гавриїл — благовісник Діви Марії. Він вважається головним вісником. Він благовістив первосвященника Захарію про народження Іоана Хрестителя, з'явившись йому біля жертовника у храмі, він же врятував трьох отроків єврейських, що були кинуті в розпалену піч у часи вавилонського полону.

Б

Безсрібники — святі, що прославилися своєю безкорисливістю (лікарі, цілителі хворих, що служили їм не за золото й срібло, а за спасіння душі).

Богородичні — піснеспіви на честь Божої Матері. Богородичний *догматик* співається на воскресній службі (на *вечірні*), ним завершуються *стихири* на «Господи воззвах». Називається так тому, що крім похвали Богородиці, містить ще догматичне вчення про особу Ісуса Христа (Дяченко). Богородичні воскресні, богородичні седмичні восьми гласів та ін. — *тропарі*, що співаються на *утрені* в неділю або протягом тижня чи в дні свят.

В

Вечірня — служба, яка здійснюється в кінці дня, увечері. Цією службою ми дякуємо Богові за прожитий день.

Виголос — завершальні слова молитви (її священик творить таємно), які він голосно вимовляє, щоб усі чули, вказуючи на причину одержання того, що просимо. Через те виголоси бувають різні, наприклад: «Бо Твоє є Царство, і сила, і слава Отця, і Сина, і Святого Духа».

Відпуст — те ж саме, що відпущення, прощення; благословення, яке священик промовляє після закінчення служби на вихід із храму. У тексті висловлюється бажання, щоб Господь молитвами Богородиці та інших святих спас і помилував тих, що молилися. Промовляється після кожного богослужіння, однак варіюється залежно від часу і дня; інший відпуст у неділю, інший на свята, ще інші в піст (за Г. Дяченком).

Всенічна — служба, що звершується напередодні великих свят та неділі. В ній поєднується *вечірня*, *утреня* і *перший час*. Ще називається «всенічне бдіння» — бо в давніх християн воно тривало всю ніч. Бдіння означає «неспанья».

Г

Глас — голос, звук, наспів. Гласи — особливі наспіви або тони в церковній музиці, власне, мелодії піснеспівів. Запозичені з грецької гармонії співу. Усіх гласів є вісім, але кожен з них має ще свої внутрішні різновиди: глас тропарний (на «Бог Господь»), глас для *стихир* (на «Господи воззвах») і для *ірмосів*. Є ще особливі, урочисті наспіви. Кожна Помісна Церква (а навіть і окремі монастирі) має свою музичну традицію, тож свої варіанти гласів. Творцем і упорядником церковних гласів вважається св. Іоан Дамаскін (VII ст.).

Д

Диякон — з грець.: «служитель». Цим ім'ям називаються служителі найнижчого з трьох ступенів священства, обов'язок яких полягає у тому, щоб прислуговувати священикам і єпископам під час звершення богослужінь і церковних таїнств, але самі вони звершувати таїнства не можуть. В обов'язки диякона входить також і зберігання в чистоті вівтаря, престолу і священних посудин (Дяченко).

Догматик — вірш (*тропар*) на похвалу Пресвятої Богородиці, в якому викладено вчення про дві природи Ісуса Христа (Божественну і людську), про втілення Сина Божого та інші догмати православної віри (Дяченко).

Є

Єктенія — з грець.: «старанне моління», — ряд молитовних прохань, виголошених протяжно, повільно *дияконом* або священиком, від

імені всіх молільників. Після кожного прохання хор співає «Господи, помилуй» або «Подай, Господи». Єктеній є п'ять. *Велика* чи *мирна* єктенія починається словами: «В мирі Господеві помолімося». Вона має багато молінь і прохань, після кожного з них співається «Господи, помилуй». *Мала єктенія* — це скорочена велика, має всього два прохання і починається словами: «Ще і ще Господеві помолімося». *Потрійна* або *сугуба* (посилена) єктенія починається словами: «Помилуй нас, Боже, з великої ласки Твоєї, молимося Тобі, вислухай і помилуй». На кожне прохання хор відповідає трикратним «Господи, помилуй».

Єлей (олива) — пахуча олія, що складалась у давнину з оливкової олії та багатьох інших компонентів: смоли з міртового дерева та кори інших пахучих рослин. У церкві використовується для запалення лампад, для таїнства *єлеосвячення*, для помазання хворих і т.п. Помазання єлеєм означає милість Божу, сходження Святого Духа (під час *утрені*) тощо.

Єлеосвячення — таїнство церкви, в якому під час помазання єлеєм тіла людини прикликається на хворого благодать Божа, що зцілює недуги душевні й тілесні. Походить від апостолів. Звершується собором священників (сім), але в крайніх випадках і одним. Раніше звершувалось лише перед смертю або в тяжкій хворобі (за переданням, у цьому таїнстві відпускаються людині забуті гріхи), тепер же кожного року в дні Великого посту, соборно, тобто зразу над багатьма хворими. Не може звершуватись заочно.

Єпископ (архієрей) — вищий священний чин, що має найвищий ступінь благодаті. Єпископи можуть звершувати всі таїнства, у тому числі й висвячувати священників. Всі єпископи рівні між собою по благодаті. Єпископів столичних міст величають *митрополитами*, а єпископів давніх столиць (Єрусалима, Константинополя, Риму, Александрії, Антіохії) називали патріархами (найстаршими). Згодом цей титул був наданий і іншим главам Помісних Автокефальних Церков.

Єпітрахіль — елемент священничого облачення, довга широка стрічка, складена вдвоє так, що, огинаючи шию, спускається вниз двома кінцями, які для зручності зшиті між собою. Знаменує благодать Божу, яка подається священнику для здійснення таїнств. Без єпітрахілі він не може здійснювати жодної служби (Слободської).

З

Зачало — стаття (уривок) Євангелії, на які вона розділена для зручності читання в храмі протягом усього року. Євангелія від Матфея має 116 зачал, від Марка — 71, від Луки — 114, від Іоана — 67 (Дяченко).

І

Ігумен — з грець.: «вождь», «наставник», — настоятель чоловічого монастиря, за саном нижчий від архімандрита.

Іерей — з грець.: священник. — другий священний чин після єпископа. Може звершувати всі таїнства і церковні богослужіння, крім висвячення інших священників.

Ікос — церковний піснеспів, що містить у собі прославлення святого або якоїсь події. У Мінеях і Тріодях він розміщений разом з кондаком після 6-ї пісні канону *утрені*. 12 ікосів разом з кондаками входять у структуру *акафіста*. Ікос і кондак схожі за змістом, але ікос довший (12 рядків). Кондак задає тему, а ікос розвиває її. Творцем ікосів був Іоан Дамаскін (Дяченко).

Ірмос — з грець.: «зв'язую», «з'єдную», буквально — «з'єднання», — Перший *тропар*, яким починається кожна *пісня канону*. Це зразок, за яким складені всі інші тропарі тієї чи іншої пісні, своєрідний заспів, що визначає їх зміст і форму. У давнину весь канон співався на мелодію ірмоса, зараз ця традиція зберігається лише під час виконання пасхального канону. Головні ідеї та вислови ірмосів, як правило, запозичені з пісень Старого Завіту, які прославляють події, що були праобразами Нового Завіту (1 — перехід через Червоне море, вихід євреїв з Єгипту; 3, 4, 5 — прославлення Господа, пророцтво Авакума про прихід Спасителя і т.п.; 6 — триденне перебування пророка Іони в паші китовій, що символізує сходження Спасителя до пекла після смерті на Хресті; 7, 8 — чудо врятування трьох отроків, кинутих у палаючу піч, яке знаменує Різдво Спасителя, що зберіг нетлінною утробу Матері; 9 — прославлення Богородиці) (за: Дяченко).

К

Канон — величальний церковний піснеспів, поєднання дев'яти священних *пісень* (кожна з яких складається з *ірмоса*, кількох

тропарів та приспіву між ними і славослів'я в кінці. Всі вони скріплені певною ідеєю (є канони воскресні, тобто ті, які прославляють воскресіння Христове, покаянні, подячні (до Богородиці), присвячені різним святам і дням тижня. У храмах читаються під час *повечір'я* та *утрені*, входять і в келейне *правило*, приміром, у правило до Божественного Причастя.

Канонарх — *клірик*, розпорядитель церковного співу в монастирях.

Катавасія — з грець.: «сходження», «вихід», — *ірмос*, для співу якого обидва *кліроси* сходяться на середину храму (так буває в монастирях). Іноді співається після кожної пісні *канону*, іноді — після 1, 3, 6 та 9 пісень (Г. Дяченко).

Клір — причёт церковний, церковнослужителі (хористи, читці, паламарі, іподиякони, *диякони*).

Клірик — той, хто належить до *кліру* або причту (читець, паламар, співак церковного хору, іподиякон тощо).

Клірос — від слова «*клір*» — нижчі служителі церкви, півчі та читці. Так само називаються і місця, облаштовані для них у передній частині храму, проти обох дияконських врат (лівий і правий *кліроси*). Півчі уособлюють хори *Ангелів*, які співають славу Богові (Дяченко).

Кондак — жанр ранньовізантійської гімнографії, що виник у V–VI ст. як частина *акафісту*. Взірцевим автором кондаків був прп. Роман Солодкоспівець. Пізніше був замінений *канон*ом, від нього залишилось лише дві строфи, що звуться кондаком та *Ікосом*. Кондак виконується зі своїм ікосом на вранішньому богослужінні після 6-ї пісні канону (Аверінцев); священна пісня, що несе в собі похвалу певному святому або розповідає про зміст свята, якому правиться богослужіння.

Л

Літургія — найголовніше богослужіння Церкви. На ній згадується увесь земний шлях Спасителя і здійснюється Таїнство Євхаристії (Причастя), встановлене Ісусом Христом під час Тайної Вечері. Уособлює Тайну Вечерю Спасителя з апостолами.

Ложниця (*лжниця*) — золота або срібна ложечка, якою причащають віруючих під час *Літургії*.

М

Митра — з грець.: «пояс», «шарф, яким обв'язують голову», «шапка», — подібний до корони головний убір, якого під час відправи одягає *архієрей*, подібно до старозавітного первосвященника. Знаменує покірність Христові, для чого на ній, як і на Євангелії, зображені ікони Богоматері, Спасителя та чотирьох євангелістів (Дяченко).

Митрополит — з грець.: «архієрей обласного міста», — *архієрей*, якому підпорядковані інші архієреї певного регіону. У нас це лише почесне звання, яке дається архієрею або за особисті заслуги перед Церквою, або на пошану міста, в якому він служить, а от за ступенем влади він рівний з усіма єпархіальними архієреями. Найдавнішим був митрополит Київський (з XI ст.), згодом з'явилися митрополити в Москві та інших містах (Дяченко).

Молебень — богослужіння, що звершується з приводу якоїсь особливої потреби, громадської або приватної. Є молебні подячні до Господа, Богородиці, різних святих, молебні на випадок війни, епідемії, хвороби однієї людини, посухи, проливного дощу, землетрусу. Загалом молебень — це ніби скорочена *утреня*, основна його частина — це *канон*, в якому й висловлені головні прохання, а також міститься євангельський уривок, що відображає мету молебного співання (за Г. Дяченком).

О

Октоїх (або Восьмигласник) — книга, що містить піснеспіви (*тропарі, кондаки, стихирі, канони*) розділені на вісім *гласів* (наспівів). Кожен «глас» містить у собі піснеспіви на всю седмицю, від неділі до суботи, так що служби октоїха повторюються раз на вісім тижнів. Авторство Октоїха та поділ на гласи приписується св. Іоану Дамаскіну (VIII ст.), знаменитому піснеспівцю Грецької Церкви.

Омофор (амафор) — з грець. «мафорій» — частина єпископського облачення, що символізує заблудле ягня, яке, знайшовши, Христос узяв на плечі.

П

Панування — четвертий із дев'яти чинів Ангельських, який утворює із Силами та Властями другу, середню ланку (вищі — *Сера-*

фими, Херувими, Престоли, нижчі — *Начала, Архангели й Ангели*). Називаються так тому, що панують над нижчими чинами. Вони дають силу і мудрість земним властям, навчають людей панувати над пристрастями і володіти почуттями (Життя Святих).

Перший час — відповідає 7 годині ранку і освячує молитвою день, що вже настав.

Пісні канону — Мойсей після переходу через Червоне море разом з ізраїльтянами заспівав пісню Богові (Вих., 15), в якій благословив Бога за цей перехід і подякував Йому. Ця пісня стала зразком для старозавітних пісень. У Православній Церкві за її зразком складені *ірмоси* й *тропарі* першої пісні кожного канону. Інші пісні зображають інші старозавітні події: пророцтво Авакума про прихід Господа (4, 5), триденне перебування пророка Іони в паші китовій, як праобраз перебування Ісуса Христа на дні пекла та Його воскресіння на третій день (пісня 6); чудо врятування трьох отроків у Вавилоні, яких не спалила семикратно розпечена халдеями піч (7, 8); народження Христа Дівою Марією і початок спасіння людства (9). Див. також *Ірмос*.

Повечір'я — служба, що складається з ряду молитов і псалмів. У ній просять прощення гріхів, скоєних за день, і душевного та тілесного спокою на ніч. *Велике повечір'я* — особливо урочиста служба, що відправляється в дні Великого посту.

Покрівці — плати тканини, якими покривають священні посудини — *чашу* і *дискос* (срібну тацю). Найбільший з них покриває обидві посудини разом. Покрівці символізують пелюшки, в які був сповитий Ісус Христос при народженні, а також і Його поховальний саван (Плащаницю) (Слободської).

Послідовність (послідування) — від церковнослов'янського: «послѣдованіє» — *чин* або *устав*, за яким відправляється та чи інша церковна служба, наприклад, *послідовність вечірні, утрені, молебню* і т. п. Термін калькований з старогрецької, що означає збірку псалмів, молитов, прохань, славослів'їв, пісень, складених таким чином, що одна молитва йде за іншою (наприклад, *Послідовність до Святого Причастя*) (за Г. Дяченком).

Праведники — святі угодники Божі, які, подібно до старозавітних Авраама, Лота, Іова, живучи в миру, в сім'ї, виконували заповіді Божі, зберігали вірність Богу й Церкві.

Правило — це необхідні молитви, встановлені Церквою, для підготовки до певного таїнства (Правило до Причастя) або духовного подвигу, для очищення від щоденних гріхів (вранішнє та вечірнє правила). Інше правило у мирян, інше — в духовенства, ще інше — у ченців. Кожна людина в міру своїх сил, душевних і тілесних, може обрати для себе правило, обов'язкове для виконання.

Предтеча — з лат.: «той, який іде попереду». Це ім'я присвоєне Церквою Іоану Хрестителю, бо він перший проповідував Христа і хрестив у ім'я Його.

Преподобний — особливий сонм святих Нового Завіту, які для духовного вдосконалення в собі образу і подоби Божої присвячують себе і своє життя найсуворішому дотриманню заповідей Божих: посту, молитви, смирення, чистоти тілесної, послуху, убогства тощо. До таких належать і ті, що прославились у чернецтві, особливо пустинножителі перших віків християнства, і миряни (за Г. Дяченком).

Приснодіва (Вседіва) — Діва Марія. Яка завжди була, є і буде Дівою.

Причастя — таїнство, в якому віруючі під виглядом хліба і вина причащаються істинного Тіла й істинної Крові Христа, і таким чином з'єднуються з Ним і стають причасниками вічного життя (Дяченко).

Прокімен — згрець.: «поставлений наперед». Це вірші із Псалмів Давидових, пристосований до свята або дня, і супроводжується ще одним або кількома віршами, що його пояснюють. Прокімен виголошується читцем, а за ним і вірші, і проспівується хором після кожного *виголосу*. Завжди передує читанню Священного Писання.

Є

Святитель — архієрей, — сонм святих, що прославились у єпископському сані, видатні діячі Церкви, місіонери, що поширювали світло християнської віри серед язичників.

Святі Дари — хліб і вино, що приносяться в церкву для звершення *Літургії* і під час таїнства Євхаристії змінюють свою сутність і перетворюються на Тіло і Кров Христа.

Серафими — найвищий і найближчий до Бога з дев'яти чинів Ангельських. Вони оточують Престол Божий, мають крила (6), лице і ноги. Такими їх побачив у видінні пророк Ісаїя (Іс, 6). При

цьому вони безперервно співали пісню Богові «Свят, Свят, Свят!» (за Г. Дяченком).

Символ Віри – сповідання віри, прийняте на Вселенських Соборах, у якому стисло викладені найголовніші постулати християнства (Православ'я).

Сідальний – *стих* або *тропар*, під час читання якого дозволялось сидіти ченцям. Як правило, в *канонах* читається після третьої *пісні*.

Сіон – гора в Єрусалимі, де в старозавітні часи було споруджено Храм Божий. Тепер Сіон символічно означає Церкву, громаду всіх християн.

Службник – книга для священика і *диякона*. Містить у собі порядок (*чин*) *вечірні*, *утрені* та *Літургії*, а в кінці – *відпусти*, *прокимни*, величання, місяцеслов.

Степенні стихури або *ступенні антифони* – вірші на два хори, що співаються в неділю на *утрені* перед читанням Євангелії. Степенними названі тому, що запозичені з псалмів степенних, тобто 17 кафізми (псалом 118), яку ще називають «пісня сходження» («песнь восхождения»), яка була написана в часи повернення євреїв із вавилонського полону, а потім співалась хорами поперемінно під час сходження по східцях («ступенях») Єрусалимського храму до вівтаря («Святеє Святих») (за Г. Дяченком).

Стих (вірш) – найменша частина, рядок або кілька рядків, на які поділене все Священне Писання. В церковному обіході це короткий вислів або пісня, вибрана з псалмів або інших книг Біблії, якій передують який-небудь спів, читання, різні символічні дії, молитви. Використання стихів (віршів) під час богослужінь дуже обширне – це і *прокимни*, і *антифони*, і *вірші*, що передують різним *стихирам* (Дяченко).

Стихира – з грець.: «те, що написано віршами» або «вірш», – в церковному вжитку під стихирами розуміють піснеспіви, за змістом пристосовані до певної події, яка святкується, або прославляють певного святого, пам'ять якого звершується. Хоч не завжди написані віршами, але завжди співаються зі *стихами* (віршами) псалмів, складені за певним розміром і пристосовані до певного наспіву (*гласу*). Вони мають різні види залежно від часу і способу виконання: 1) *Стихири* на «*Господи воззвах*» співаються в час *вечірньої* після

співу «Господи, воззвах», завжди з однаковими віршами псалмів 129 і 116; 2) *Стихири стиховні вечірні* співаються в кінці *вечірні*, а їх вірші змінюються залежно від свята; 3) *Стихири хвалітні або на хваліте* співаються в кінці *утрені* перед великим славослов'ям після співу псалма «Хваліте Господа з небес» тощо (за Г. Дяченком).

Т

Трапеза — власне стіл; стіл, накритий стравами; самі страви, що є на столі. *Свята Трапеза* — престол у вівтарі, оскільки на ньому готується до вживання вірним Тіло і Кров Христові (Дяченко).

Требник — книга, що містить у собі чинопослідування Святих Таїнств (крім таїнства Причастя і Священства) та інших треб (чин відспівування і похорону померлих, чин освячення води та чин *єлеосвячення*, чин хрещення, чин вінчання та ін.).

Трисвяте — молитва «Святий Боже, Святий кріпкий, Святий безсмертний, помилуй нас». Вона ще називається Ангельською піснею, тому що її співають *Ангели*, які оточують на небі Престіл Божий. Таке одкровення було жителям Константинополя у IV ст., під час великого землетрусу, вони лише додали до неї прохання «помилуй нас» і славослів'я.

Тропар — коротка пісня, в якій прославляються діяння Бога або святих. В широкому розумінні це назва всіх церковних піснеспівів, навіть тих, які мають окремі назви. Таким чином всі *стихири*, *сідальні*, іпакої, всі *пісні канонів*, тобто *ірмоси* і з'єднані з ними вірші, які складають кожну *пісню канона* — це тропарі. У вузькому значенні тропар — це піснеспів, складений на честь свята або святого, в якому коротко розкривається зміст свята або подвигу святого. Тропар складений і співається за певним зразком; тропарі *гласу*, тропарі *богородичні* і т.п. *Стихирами* тропарі називають у тому випадку, коли перед ними співаються або виголошуються *стихи*, взяті з Псалмів Давидових або з іншої якої-небудь книги (Дяченко).

У

Устав — зразок, форма, встановлена норма. Так називається церковна книга, в якій подано порядок і *чин* церковних богослужінь на кожний день року, свята, пости, деякі правила для життя ченців. Поруч

із цим є *чин* — устав окремої служби; *послідування* (послідовність) — сама служба, що звершується за чином; *чинопослідування* — разом і чин, і послідування, тобто і устав служби, і сама служба (Дяченко).

Утреня — служба, що здійснюється вранці, перед сходом сонця. Нею ми дякуємо Богові за прожиту ніч і просимо Його ласки на день, що настав.

Ф

Фелонь (риза) — елемент священничого облачення, довгий широкий одяг без рукавів, з отвором для голови та великим вирізом попереду для вільних дій руками. Символізує багрянлицю, в яку зодягнули воїни Ісуса Христа під час мук. Одягається поверх підрясника (Слободської).

Х

Халдеї — власне астрологи, що вгадували долю людини по зірках. Халдея (Вавилон) була батьківщиною цієї псевдонауки. Халдейська земля — це власне Месопотамія, долина між Тигром і Євфратом, головна область вавилонського царства, місце полону стародавніх євреїв. (Дяченко). Саме там сталося чудо врятування трьох отроків, Ананії, Азарії та Мисаїла, вкинутих у вогненну піч (Даніїла, 3).

Херувими — найбільш наближені до Бога небесні Сили, що оточують Престол Божий на небесах, на них немовби спочиває Господь. Безперервно оспівують і прославляють Бога. Перше зображення їх у вигляді людей з крилами було поставлене у Святому Святих над Ковчегом Завіту і очистилищем за наказом Самого Бога (Вихід. 25, 18-22) (Дяченко).

Ч

Часослов — книга для читців і співаків на *кліросі*. Містить у собі порядок (*чин*) усіх щоденних служб (*вечірня*, *повечір'я*, *полунощниця*, *утреня*, часи 1, 3, 6, 9), крім *Літургії*.

Чаша (потир) — золота або позолочена посудина, в якій звершується Таїнство Євхаристії і з якої під видом хліба і вина подається вірним Тіло і Кров Христа.

Чин – порядок, структура. У богослужбових книгах чином називається повний виклад молитов, призначених для певного богослужіння з позначенням їх послідовності (чин *утрені*, чин літії і т. п.) (Дяченко).

Читці – найнижчі члени церковного *кліру*, які ще називаються *кліриками*, причетниками, паламарями і дячками.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Бут.* — Буття: Перша книга Мойсеєва
Вих. — Вихід: Друга книга Мойсеєва
Суд. — Книга суддів.
Ісус. — Книга Ісуса Навіна.
I Сам. — Перша книга Самуїлова
II Сам. — Друга книга Самуїлова
I Цар. — Перша книга царів.
II Цар. — Друга книга царів.
Іов. — Книга Іова
Пс. — Книга Псалмів.
Іс. — Книга пророка Ісаї.
Дан. — Книга пророка Даниїла
Іона — Книга пророка Іони
Ав. — Книга пророка Авакума
Мф. — Євангелія від Матфея
Мр. — Євангелія від Марка
Лк. — Євангелія від Луки
Ін. — Євангелія від Іоана
Дії. — Діяння святих апостолів
УАПЦ — Українська Автокефальна Православна Церква
УПЦ — Українська Православна Церква
КП — Київський Патріархат
МП — Московський Патріархат
Аверинцев — Аверинцев Сергій. Софія — Логос. Словник. 2-е видання. — К.: Дух і Літера, 2004. — 640 с.
Великий молитовник. — Великий молитовник. — К.: Видавництво «Воскресіння», 1992. — 300 с.
Дяченко. — Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древне-русских слов и выражений). Составил

священник, магістр, Григорій Дьяченко / репринтне воспроизведення видання 1900 года. — Москва: Отчий дом, 2001. — 1120 с.

Евхологіон. — Евхологіон або Требник, цебто чини святих Таїнств, благословення, освячення та інші церковні моління на різні потреби. — Частина друга. — Вінніпег: Видання Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1960. — 323 с.

Життя святих. — Життя святих на руском языкe, изложенные по руководству Четых Миней св. Димитрия Ростовского. — Киев: Издательство Успенской Киево-Печерской Лавры. — Том I, сентябрь. — 1998. — 685 с.; Том III, ноябрь. — 2002. — 831 с.; Том IX, май. — 1999. — 894 с.; Том XII, август. — 2000. — 814 с.

Катехизис. — Катехизис. — К.: Издание Украинской Православной Церкви, 1991. — 416 с.

Молитвослов. — Молитвослов. — М.: Синтагма, 1998. — 448 с.

Новий Завіт. — Новий Завіт з коментарем. — Львів, 1994. — 672 с.

Октоихъ. — Октоихъ сиречь Осмогласникъ. — Русская Православная Церковь: Издательство Московской Патриархии, 1996. — Том 1, Глас А-Д. — 712 с.; Том 2, Глас Є-И. — 672 с.

Октоїх. — Октоїх. — Вінніпег: Видання Української Греко-Православної Церкви в Канаді, 1956. — 195 с.

Православний молитвослов. — Православний молитвослов. — Видання громади св.Покровської Подільської Церкви м.Кієва, 1995. — 794 с.

Псалтир. — Псалтир. — К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2001. — 440 с.

Святе Письмо. — Святе Письмо Старого та Нового Завіту: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. — 1991. — 1070+324 с.

Святитель Петро Могила. — Святитель Петро Могила / Ідея, загальна концепція видання і структура змісту — В. А. Іванов; за редакцією В. Г. Крючкова. — К.: Українські пропілеї, 2004. — 632 с.

Слободської. — Слободський Серафим, протоієрей. Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи. / Переклад на українську мову О. І. Кислюка. — К.: Фентезі ЛТД, 1996. — 571 с.

Словник-довідник. — Костів М. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. — К.: Видавництво «Україна», 1995. — 429 с.

Служба преподобним. — Служба преподобным отцом Печерским и всем святым, в Малой России просиявшим, напечатанная из Акафистов с каноны. — К.: В Типографии Киево-Печерской Лавры, 1878. — 20 с.

Служебник. — Служебник. — К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1999. — 484 с.

Софонович. — Феодосій (Софонович); ієромонах. Виклад о Церкві Святій / Упорядкував о. Юрій Мицик. — К.: Видавничий дім «Кієво-Могилянська Академія», 2002. — 111 с.

Требник. Том 1; Требник, Том 2, частина 3. — Требник Митрополита Петра Могили. Київ 1646. Репринтне видання. — К.: Інформаційно-видавничий центр Української Православної Церкви, 2011. — Том 1. [Частина 1]. — 948 с.; Том 2. [Частина 2; Частина 3]. — 816 с.

Требник. — Требник. Чини Святих Таїнств, благословення, освячення та інші церковні моління на різні потреби. — Частина 1. — Видання Української Православної Церкви в США. — Нью-Йорк Бавнд-Брук, 1976. — 260 с.

Часослов. — Часослов. — К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2000. — 392 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Святитель Петро МОГИЛА
МОЛИТВИ В ЧАС ВІЙНИ

**Серія: Пам'ятки української православної
богословської думки XVII ст.**

Том 3

Переклад із церковнослов'янської, упорядкування, передмова, коментарі:

Людмила Іваннікова, кандидат філологічних наук

Редактор: **протоієрей Юрій Мицик**, доктор історичних наук,
професор, священник УПЦ (Київський Патріархат)

Книга вміщує цикл богослужінь, які святитель Петро Могила рекомендує для відправи у час війни: молебень за військо і за народ та молебень в час нашестя чужинців, чин освячення бойових кораблів, знамен та зброї. З прагматичних міркувань додано також чин молебню за болящого, чин, як швидко причастити хворого, що під загрозою смерті перебуває, та служба-до преподобних отців печерських, як особливо шанованих на Україні святих. Видання розраховане на практичне використання, а також і для наукового пізнання духовної спадщини Української Православної Церкви.

Для істориків, богословів, священнослужителів та широкого кола читачів.

Комп'ютерна верстка та дизайн *І. О. Блінова*

Коректура *Л. В. Іваннікова*

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України

Підп. до друку 28.07.2014. Формат 70×100/16. Папір офс. Гарнітура «Ньютон», «Петербург»
Друк офс. Ум. друк. арк. 10,7. Обл.-вид. арк. 8,25. Наклад 300 прим. Зам.

ВД «Освіта України»
ФО-П Маслаков Руслан Олексійович
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4726 від 29.05.2014 р.
Тел. (044) 384-26-08, (097) 479-78-36, (050) 552-20-13.
E-mail: osvita2005@mail.ru, www.rambook.ru